

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ RESEARCH BULLETIN

Серія:
Філологічні науки

Series:
Philological Sciences

Випуск 184 (2019)
Issue 184 (2019)

Кропивницький – 2019
Kropyvnytskyi – 2019

УДК 82 (062.552)

Н 34

DOI: 10.36550

Наукові записки. – Випуск 184. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. – 124 с.

ISBN 966-8089-24-3

ISSN 2522 - 4077 (Print)

ISSN 2522 - 4085 (Online)

ICV 2016 = 54.23

До **Наукових записок** увійшли статті, присвячені дослідженню есеїстики видатного українського поета, історіософа та культуролога Євгена Маланюка.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів та учителів-словесників.

Рецензенти: Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор (м. Дрогобич)

Пахаренко В. І. – доктор філологічних наук, професор (м. Черкаси).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Науковий редактор:

Семенюк Олег – доктор філологічних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (osemenyuk@kspu.kr.ua).

Заступник наукового редактора:

Клочек Григорій – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ імені В. Винниченка (klochek43@gmail.com).

Відповідальний секретар:

Ковтюх Світлана – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ЦДПУ ім. В. Винниченка (kovtjukh@ukr.net).

Редакційна колегія:

Білоус Олександр – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, декан факультету іноземних мов ЦДПУ ім. В. Винниченка (obilous1955@gmail.com).

Ріхард Й. Бруннер – доктор філософії, професор Гумбольдт-Центру університету Ульм/Німеччина (richard.brunner@extern.uni-ulm.de).

Енді Гао – доктор філософії, професор університету Нью Саус Уельс в місті Сідней (xuesong.gao@unsw.edu.au).

Гурбанська Антоніна – доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв (hurbanska@ukr.net).

Ніца Давідовіч – доктор філософії, професор, голова ради оцінювання якості навчання в університеті міста Аріель, голова консорціуму центрів професійного розвитку викладачів вищів Ізраїля (d.nitza@ariel.ac.il).

Мартіне Далмас – доктор філософії, професор кафедри новітнього німецького мовознавства Інституту германських та скандинавських мов університету Париж IV Сорбона (Франція) (martine.dalmas@sorbonne-universite.fr).

Іліаді Олександр – доктор філологічних наук, професор кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ ім. В. Винниченка (alexandr.iliadi@gmail.com).

Міщенко Алла – доктор філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики ЦДПУ ім. В. Винниченка (alla.mishchenko@gmail.com).

Михида Сергій – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури, проректор з наукової роботи ЦДПУ ім. В. Винниченка (smikhida50@gmail.com).

Ожоган Василь – доктор філологічних наук, професор, віце-президент з науково-педагогічної (навчальної) роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія» (ozhoganvm@ukma.edu.ua).

Паращук Валентина – кандидат філологічних наук, професор кафедри англійської мови та методики її викладання ЦДПУ ім. В. Винниченка (valparashchuk@gmail.com).

Руснак Ірина – доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка (prof.rusnak@gmail.com).

Артур Творек – доктор філософії, професор кафедри німецької мови Інституту германської філології університету міста Вроцлав/Польща, голова дослідного центру фонетики (artur.tworek@uwr.edu.pl).

Мейрін Хенебрі – доктор філософії, професор англійської мови університету Гон-Конга (drmhenebry@gmail.com).

Технічний секретар:

Буряк Олена – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ ім. В. Винниченка (of.buriak@gmail.com).

Друкується за ухвалою вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 13 від 26. 06. 2019)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2019

UDK 82 (062.552)

A 34

DOI: 10.36550

Research Bulletin. – Issue 184. – Series: Philological Sciences. – Kropyvnytskyi: Editorial and Publishing Department of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, 2019. – 124 p.

ISBN 966-8089-24-3

ISSN 2522 - 4077 (Print)

ISSN 2522 - 4085 (Online)

ICV 2016 = 54.23

Research Bulletin includes papers researching the essays by the prominent Ukrainian poet, historiosopher and culturologist Yevhen Malaniuk.

The edition is intended for scholars, instructors and students of philological departments as well as language and literature teachers.

Reviewers: Ivanyshyn P.V. – Doctor of Philology, Professor (Drohobych);

Pakharenko V.I. – Doctor of Philology, Professor (Cherkasy).

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor:

Prof. **Oleg Semeniuk** – Doctor of Philology, Professor, President of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (osemenyuk@kspu.kr.ua).

Deputy Chief Editor:

Prof. **Hryhorii Klochek** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (klochek43@gmail.com).

Editorial Secretary:

Prof. **Svitlana Kovtjukh** – Candidate of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Kovtjukh@ukr.net).

EDITORIAL BOARD:

Prof. **Oleksandr Bilous** – Ph.D., Professor, Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Dean of the School of Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (obilous1955@gmail.com).

Prof. **Richard J. Brunner** – PhD, Professor of the Humboldt-Centre, University Ulm, **Germany** (richard.brunner@extern.uni-ulm.de).

Prof. **Andy Gao** – Ph.D., Professor at the University of New South Wales in **Sydney** (xuesong.gao@unsw.edu.au).

Prof. **Antonina Hurbanska** – Doctor of Philology, Professor, Director of the Institute of Journalism and International Relations, Kyiv National University of Culture and Arts (hurbanska@ukr.net).

Prof. **Nitza Davidovitch** – Doctor of Philosophy (PhD), Professor, Head of Quality Assessment and Academic Instruction in Ariel University, Head of the Israel Consortium of Faculty Development Centers of the Teaching Training Program in the Education Department (**Israel**) (d.nitza@ariel.ac.il).

Prof. **Martine Dalmas** – Doctor of Philosophy (PhD), Professor, Department of Modern German Linguistics, School of Germanic and Scandinavian Languages, Paris-Sorbonne University IV (**France**) (martine.dalmas@sorbonne-universite.fr).

Prof. **Oleksandr Iliadi** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Preschool and Primary Education Methods, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (alexandr.iliadi@gmail.com).

Ass. Prof. **Alia Mishchenko** – Doctor of Philology, Docent, Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (alla.mishchenko@gmail.com).

Prof. **Serhii Mykhyda** – Doctor of Philology, Professor, Department of the Ukrainian and Foreign Literature, Vice-President for Science and Research of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (smikhida50@gmail.com).

Prof. **Vasyl Ozhohan** – Doctor of Philology, Professor, Vice-President for Academic Affairs of the National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (ozhohanvm@ukma.edu.ua).

Prof. **Valentyna Parashchuk** – Candidate of Philology, Department of the English Language and Methods of its Teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (valparashchuk@gmail.com)

Prof. **Iryna Rusnak** – Doctor of Philology, Professor, Chair of the Ukrainian literature and Comparativistics, Institute of Philology of the Borys Grinchenko Kyiv University (prof.rusnak@gmail.com).

Prof. **Artur Tworek** – Ph.D. Univ.-Prof. at the Department of German Language, Institute of German Philology at the University of Wrocław/**Polen**. Head of the Research Center for Phonetics (artur.tworek@uwr.edu.pl).

Prof. **Mairin Hennebry** – PhD, Professor in English Language Education at the University of **Hong Kong** (drmhennebry@gmail.com).

Technical secretary:

Olena Buriak – Candidate of Philological sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian and foreign literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (of.buriak@gmail.com).

Approved by the Senate of the Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University

(Protocol Record № 13, 26.06. 2019)

The papers are presented in the authors' version

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, 2019

ЗМІСТ

КЛОЧЕК Григорій Дмитрович АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОЇ «КУЛЬТУРИ»	7
БУРЯК Олена Федорівна РОЛЬ І ФУНКЦІЇ ЕМОЦІЇ В ЕСЕЇСТИЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА	15
ВЕЧІРКО Оксана Леонідівна. «ВІН ХОТІВ БУТИ «ШИКАРНИМ, ЯК ЛЕОПАРД» (М. ХВИЛЬОВИЙ У КОНТЕКСТІ ЕСЕЇСТИКИ Є. МАЛАНЮКА) .	27
ГОЛЬНИК Оксана Олександрівна ПРАКТИКА МОНОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ Є. МАЛАНЮКА: ПАРАДИГМА.....	36
ЗЕМЛЯНСЬКА Аліна Вікторівна, ЗОТОВА Валентина Георгіївна ТЕМА ЯНИЧАРСТВА, МАНКУРТСТВА У ПОЕЗІЇ ТА ЕСЕЇСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА	45
ЛАВРУСЕНКО Марія Іванівна СПЕЦИФІКА ЖАНРУ ЕСЕ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ СТАТТІ «МАЛОРОСІЙСТВО»)	53
МОМОТ Неля Миколаївна ТИЧИНА-ЛЮДИНА І ТИЧИНА-ПОЕТ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА: КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ ПОЕТИЧНОЇ ДОЛІ.....	68
РИБАЛЬЧЕНКО Валентина Костянтинівна ТЕМА ДУХОВНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЕСЕЇСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА ТА В. РОЗАНОВА	74
СЛОНЬОВСЬКА Ольга Володимирівна АВТОРСЬКИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІФ УКРАЇНИ ХХ СТ. ЄВГЕНА МАЛАНЮКА	91
ЦЕПА Олександра Володимирівна ЕСЕ «МАЛОРОСІЙСТВО» ЄВГЕНА МАЛАНЮКА В РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ АВТОРА.....	103
АНОТАЦІЇ	111

CONTENTS

KLOCHEK Hryhorii Dmytrovych <i>ANALYSIS AND EVALUATION OF YEVHEN MALANIUK'S WORK ON THE PAGES OF PARIS "CULTURE"</i>	7
BURIAK Olena Fedorivna <i>THE ROLE AND FUNCTIONS OF EMOTION IN THE ESEISTICS OF YEVHEN MALANYUK</i>	15
VECHIRKO Oksana Leonidivna <i>"HE WANTED TO BE AS "MAGNIFICENT AS A LEOPARD" (M. KHVYLIOVYI IN THE CONTEXT OF YE. MALANIUK'S ESSAYISM)</i>	27
HOLNYK Oksana Oleksandrivna <i>PRACTICAL WORKER E MALANIUK FROM CREATION OF MONOGRAPHIC PORTRAITS OF WRITERS: PARADIGM.....</i>	36
ZEMLIANSKA Alina Viktorivna, ZOTOVA Valentina Heorhiivna <i>THE THEME OF JANISSARITY, MANKURTITY IN POETRY AND ESSAYS OF YE. MALANIUK</i>	45
LAVRUSENKO Maria Ivanivna <i>SPECIFICS OF THE GENRE OF ESSAYS IN THE WORKS OF EUGENE MALANIUK (BASED ON THE ANALYSIS OF THE ARTICLE «MALOROSIYSTVO»)</i>	53
MOMOT Nelya Mukolaiivna <i>TYCHYNA AS THE PERSON AND TYCHYNA AS THE POET IN PUBLICISM OF YE. MALANIUK: THE CONTROVERSIAL POETIC FATE</i>	68
RYBALCHENKO Valentyna Kostyantynivna <i>THE SUBJECT MATTER OF THE SPIRITUAL DESTRUCTION OF RUSSIAN LITERATURE IN THE ESSAYS OF YE. MALANIUK AND V. ROZANOV</i>	74

SLONOVSKA Olha Volodymyrivna

AUTHOR IDEOLOGICAL AND POLITICAL MYTH OF UKRAINE

THE XX TH CENTURY DEVELOPED BY YEVHEN MALANIUK..... 91

TSEPA Alexandra Volodymyrivna

THE ESSAY «MALOROSIYSTVO» WRITTEN BY

EUGENE MALANYUK IN THE CONTEXT OF THE AUTHOR'S

PROBLEM.....103

ANNOTATIONS111

УДК 82.1.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.1

КЛОЧЕК Григорій Дмитрович –
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української
та зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0002-2338-9974>
e-mail: klochek43@gmail.com

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОЇ «КУЛЬТУРИ»

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Доля пов'язала Євгена Маланюка з Польщею на півтора десятиліття (1929–1944). Перебуваючи на теренах II Речі Посполитої, він був тісно пов'язаний не лише з близькими за духом представниками української еміграції (Д. Донцов, Н. Лівицька-Холодна, Ю. Липа, О. Теліга та ін.), а й з найвидатнішими діячами польської культури – Юліаном Тувімом, Ярославом Івашкевичем та ін.). У післявоєнний час, коли Маланюк продовжував своє еміграційне життя спочатку в таборах Ді-Пі (Регенсбург), а потім за океаном (Нью-Йорк), його зв'язок з представниками польської культурної еліти, уже тієї, що теж опинилася в еміграції, продовжився. Щоправда, він набув іншого характеру і був пов'язаний передусім з Єжи Ґедройцем, з редагованим ним журналом «Культура» та кількома визначними творчими особистостями, які групувалися навколо нього. Серед них – Єжи Стемповський, Юзеф Лободовський, Марія та Юзеф Чапські, Владзімеж Бончковський та ін.

Зв'язок Маланюка з Єжи Ґедройцем та з творчим оточенням очолюваного ним знаменитого журналу, який відіграв значну роль у суспільно-політичному та культурному житті післявоєнної Польщі, особливо ж у стабілізації українсько-польських стосунків, є багатограним і потребує уважного вивчення. Йдеться про важливу сторінку життя і творчості Маланюка, яка потребує окремого розгляду. На сторінках «Культури» друкувалися його твори – добірки поезій та есеїстика. Окрім того, з'являлися літературно-критичні матеріали, у яких аналізувалася його творчість. Їх авторами були видатні польські інтелектуали, які близько знали Маланюка ще з довоєнних часів. Аналіз їх статей може стати помітним внеском в маланюкознавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття польські дослідники приділяли значну увагу журналу «Культура», його

редактору та співробітникам. Серед них особливо виділилася Богуміла Бердихівська, яка виконала величезну роботу, упорядкувавши та прокоментувавши листування Єжи Гедройца з представниками української еміграції, що співпрацювали з журналом. Два видання цього листування – польськомовне (2004) та його україномовний переклад (2008) – значно активізували інтерес українських дослідників до цього журналу, що проповідував пошуки шляхів українсько-польського порозуміння. Особливо цінним для знайомства із цією ідеологічною позицією журналу було видання «Простір свободи. Україна на шпальтах паризької культури» (2005), в якому були зібрані статті переважно представників української діаспори, що друкувалися на шпальтах «Культури», були присвячені Україні та українсько-польським взаєминам. У ґрунтовних передмовах Богуміли Бердихівської до всіх цих видань належну увагу було приділену Маланюку.

Питання про зв'язки Маланюка з журналом «Культура» у різних аспектах розглядалися Н. Лисенко-Єржиківською (2002) та Е. Цихівською (2006, 2008). Проте публікації відомих польських інтелектуалів про визначного українського поета та есеїста на шпальтах цього часопису є настільки значущими для наукового осмислення його творчої постаті, що вони потребують окремої сконцентрованої уваги.

Завдання статті полягає в аналізі опублікованих на сторінках «Культури» літературно-критичних есеїв видатних польських інтелектуалів Юзефа Лободовського та Єжи Стемповського, що були присвячені творчій постаті Маланюка. Здійснена у них інтерпретація та оцінка творчості українського поета та мислителя є важливою для маланюкознавства.

Виклад основного матеріалу. Всі «прозові» і більшість поетичних текстів Маланюка друкувалися в «Культурі» у перекладах Юзефа Лободовського. Він же є автором усіх літературно-критичних статей про творчість українського поета, що були опубліковані в цьому журналі.

Лободовський «належить до найбарвистіших і найважливіших постатей польської культури ХХ століття. Чудовий поет міжвоєнного періоду, який обертався в колах люблінської та варшавської богемі, він зазнав знаменної ідейної еволюції, відмовившись від наївної забави в комунізм на користь жорсткого, принципового антикомунізму (...).

Лободовський захоплювався Сходом, вільно володів східноєвропейськими мовами і був видатним знавцем російської та української літератур» [2, с. 7], – так його характеризує Павел Лібера, автор передмови до збірки статей Лободовського, присвячених українсько-польським стосункам. До сказаного ним треба додати вражаючу розмаїтість його творчих інтересів – він був засновником та редактором багатьох видань, автором більше десяти поетичних і кількох

прозових книг, чисельних есеїв публіцистичного та літературно-критичного спрямування, перекладів з багатьох європейських мов, особливо багато перекладав з іспанської, – починаючи з 1941 року і до самої смерті (1988 р.) він проживав у Мадриді.

Лободовський був одним із найактивніших діячів на царині налагодження українсько-польських відносин. Вражає його зацікавленість Україною, її культурою. Сам він пояснює свій інтерес до української справи своїм походженням. «Мене шанують, – говорив він в одному зі своїх останніх (1987 р.) інтерв'ю, – бо я був прихильником польсько-української угоди ще до війни. Моє прізвище українського походження. Лободів в Україні було більше, ніж кропиви. Був славний отаман Лобода, який разом з Наливайком підняв повстання проти Польщі – не бунт, а власне повстання (...).

Я знав від батька, що рід наш походить від козака, який набув шляхетства й одружився з полькою і, звісно, перейшов у католицтво. З часом рід повністю полонізувався, але певна традиція залишилася. Крім того, я провів частину мого дитинства – між 1917 і (19) 22 роками – на землі кубанських козаків, що були нащадками запорізьких козаків, переселених туди за часів Єкатери́ни II. Це пробудило в мені зацікавлення» [2, с. 533–534].

Лободовський надрукував в «Культурі» низку статей, що прямо чи безпосередньо стосуються Маланюка як поета та есеїста. Ці публікації настільки змістовні, що потребують окремого аналізу – по суті їх можна вважати окремою і дуже важливою сторінкою у маланюкознавстві.

Перша з цих статей «Сцилла і Харибда української поезії» (Kultura. – 1954. – №3. – С. 34–50). Власне у цій статті проявлені головні риси Лободовського як аналітика українського поетичного дискурсу і взагалі української культури, а саме: його явно не поверхове знання українського літературного процесу та уміння цей процес бачити в контексті тогочасних суспільно-політичних реалій; висока культура власне літературно-критичного аналізу та поцінування. Надзвичайно важливою особливістю його аналітичних концептів є те, що вони здійснені як «погляд збоку». Важливо, що такий погляд дає **інше** бачення явища. Через те для людини, яка живе в українських реаліях, воно може здатися дещо дивним, а дуже часто недостатньо точним і правдивим. Проте насправді така **інша** точка зору, зроблена до того ж із фахових позицій, дає можливість бачити явище більш стереоскопічно, а значить, і точніше.

Власне такий погляд збоку допоміг Лободовському, який вдався до описаних Гомером у його «Одісеї» образів Сцилли та Харибди – двох страшних чудовиськ, які нападали на мореплавців та пожирали їх, – охарактеризувати умови, в яких існувати українська культура. Образ, погодьмось, вражаюче точний. Лободовський детально аналізує причини

знищення більшовицькою владою такого феноменального культурного явища як «неокласики» (М. Зеров та ін.), характеризує внутрішню драму зламаного Тичини, який від «фейєрверкових» «Сонячних кларнетів» опустився до «графоманства і почав пародіювати самого себе» [5, с. 39]. Посилаючись на статтю Маланюка про Рильського, що була надрукована в журналі «Київ» (1951, № 4), він найдетальнішим чином описує відчайдушні спроби Максима Рильського в умовах постійного перебування між Сциллою та Харибдою зберегти свою творчу індивідуальність.

Окремий підрозділ присвячено характеристиці творчості поетів-емігрантів, серед яких найбільшу увагу приділено творчості Євгена Маланюка.

Стаття «Поезія Євгена Маланюка» (Kultura. – 1955. – №10/96. – С. 32–36) є найбільш ґрунтовним аналізом творчості поета, що був здійснений при його житті. Витончена аналітика художньої сутності поезії Маланюка, проявлена Лободовським у цій статті, є настільки проникливою, що стаття заслуговує на почесне місце в маланюкознавстві. У ній чи не вперше сформульовані основні концептуальні смислові моменти, що характеризують творчу еволюцію поета, починаючи від першої збірки, в якій він заговорив власним голосом і продемонстрував розвинутість поетичної форми. Але головне, на що звертає увагу критик, це «була поезія національного гніву та болю, що були пережиті особисто, тому й набули глибоко інтимного вираження. Така лірика є по-справжньому динамічною, якщо вона породжується глибоко особистісними емоціями.

«То ж головною особливістю його поезії є динамізм, – продовжує Лободовський. – Почуття поразки й бажання відплати за приниження, воля до відродження, гордість і прагнення домогтися кращого майбутнього. Звідси перший крок до болісного пророцтва та розвитку широких історіософських перспектив. Маланюк увійшов до української літератури як поет-історіософ, і він залишався таким на все подальше життя. А ще катастрофізм. Ледве виживаючи від пекучих як рана минулих катастроф, Маланюк, застерігаючи від катастроф майбутніх, прагне домогтися того, щоб вони породили катарсис чину, очищення та перемоги. Пророцтво, історіософія та катастрофа – ось основні напрями розвитку його поезії» [6, с. 48].

Не ставимо перед собою завдання бодай стисло інтерпретувати основні концепти цієї статті, насиченої багатьма глибокими та точними характеристиками поезії Маланюка. Відзначимо лише один момент: передаючи висловлену в приватній розмові думку Святослава Гординського та Юрія Липи, Лободовський відзначає, що «температура віршів Маланюка насамперед обумовлена його ненавистю до

«малоросійства». Протягом тисячолітнього поневолення Росія заразила Україну невольничим комплексом «провансальської» провінції, мальовничої, співучої, але такої, що залишається складовою імперії» [6, с. 39]. (Тут, зауважимо в дужках, порівняння колонізованої України з французьким Провансом містить чимало вельми актуальних і для сьогодення сенсів, головний з них полягає в нагадуванні, що майже десятимільйонна нація Провансу фактично нівелює свої етнічні особливості через те, що самотужки і без примусу входить у смугу мовного занепаду).

Враховуючи, що ця стаття сповнена подібних спостережень, які і досі не втратили «ефект новизни», вона потребує активного використання в сучасному маланюкознавстві.

Такого ж уважного підходу потребує і просторий відгук на поетичну збірку «Остання весна» (1959), розміщеного в 7-му числі «Культури» за 1959 рік. У ній Лободовський увиразнює Маланюка як «поета нації, яка безперервно протягом століть переживає катастрофи, що йдуть одна за одною. Він знає, – наголошує критик, – що лише загартованість духу і здатність перемогти це історичне прокляття, що нависло над Україною. Ось чому Маланюк став пристрасним провідником моральної реконструкції свого народу» [7, с. 42]. Ці слова про потребу **«моральної реконструкції»** народу набувають гострої актуальності в постколоніальний період, у якому зараз перебуваємо.

У рік смерті Маланюка на сторінках «Культури» з'явилися присвячені його пам'яті два есеї, написані Єжи Стемповським та Юзефом Лободовським. Єжи Стемповський (1893–1969), син Станіслава Стемповського, який в роки УНР був міністром в уряді С. Петлюри, і досі вважається кращим есеїстом в польській літературі. Маланюк близько товаришував з родиною Стемповських – Єжи був хресним батьком його сина Богдана.

Є щось важливе та знакове в тому факті, що про видатного українського поета та мислителя написали своє прощальне слово ці два видатні польські інтелектуали. Кожна з цих статей фактично позбавлена характерних для некролога атрибутів. Так, це були в певному розумінні есеї, у яких відчутні мотиви прощання з близькою людиною. Але при тому, то були й аналітичні роздуми про видатну особистість на тлі свого часу й долі своєї нації.

А ще з тих прощальних есеїв постає живий, людяний образ Маланюка – їх автори були видатними майстрами слова, вони вміли кількома штрихами зобразити щось найсуттєвіше в людині: «Коли 45 чи 46 років тому я познайомився з ним у Варшаві, – пише Стемповський (псевдонім Павел Гостовець), – Маланюк був високим, худорлявим, коротко обстриженим брюнетом; мав обличчя матроса, яке немовби

задубіло на морському вітрі; тримався прямо, голос його звучав з легким металічним відтінком, який відчувається і у його віршах; погляд його темних очей був уважним, доброзичливим і разом з тим скептичним. Все разом створювало образ молодого офіцера українських військ» [7, с. 130]. А ось яким побачив Стемповський свого друга за рік до його смерті, коли вони зустрілися у Франції: «Вийшовши з автобуса на ринку в Сарселі, здалека побачив знайому постать колишнього петлюрівського офіцера, що височіла над вуличним натовпом. Тримався прямо, як 46 років тому, як і тоді його волосся було підстриженим, його не торкнулася сивина, шкіра обличчя виглядала так, немовби задубіла на морському вітрі. Його погляд був таким же уважним. Пів віку еміграції не залишили на ньому помітних слідів. Лише коли заговорив, я помітив, що в його голосі вже не відчувається того давнього металевого відтінку. Слова промовляв без поспіху, якимось обережно. 50 років письменницької праці виробили у нього звичку критично вдивлятися у слово, перш ніж записати його на папері» [7, с. 131].

Зовсім іншого характеру була стаття Лободовського в десятому числі «Культури» за 1968 рік – вона була спрямована на створення цілісного, узагальнюючого погляду на постать Маланюка. Якщо в попередніх статтях Лободовський зосереджувався на характеристиці його поетичної творчості і жодного разу і не торкався його «прози», то зараз останню частину свого огляду він присвятив двотомній «Книзі спостережень», що побачила світ у 1962 та 1966 роках.

Лободовський кілька разів зауважив, що вважає неетичним зараз, коли вже немає Маланюка, сперечатися з ним із приводу, на його думку, спірних питань, висловлених в есеях двотомника. «Можна тільки шкодувати, – пише Лободовський, – що він (Маланюк. – Г. К.) не здобувся на компактний твір, у якому його бачення набуло би завершеної форми. Він був на це спроможний, і якщо взагалі за це не взявся, то мабуть через зовнішні обставини. Дуже шкода! Могла би постати велика конструкція, – а замість неї ми маємо уламки, з яких слід відгадувати загальну архітоктонічну ідею» [2, с. 352].

Твердження суперечливе. Так, Маланюк не створив якоїсь фундаментальної за розмірами літературознавчої та публіцистичної праці, проте йому належить низка есеїв виняткової змістової щільності, які набули фундаментальності у розгляді окремих проблем. Приклад – «Нариси з історії нашої культури», «До проблеми большевизму», «Малоросійство» та ін. Недарма ж Сергій Білокінь у передмові до «Книги спостережень» Євгена Маланюка (Київ, 1997) зазначив, що «можна у своїх шафах зняти кілька полиць книжок і поставити на їх місце «Книгу спостережень» – вона переважить» [3, с. 7].

Жодним словом Лободовський не обмовився про цикл шевченкознавчих есеїв Маланюка, які у своїй сукупності є фундаментальним явищем у шевченкознавстві. Таке мовчання можна зрозуміти, якщо познайомитися з його статтею «Тарас Шевченко 1814–1964» («Kultura», 1964. – №7. – S. 201–207), яка, вочевидь була викликана широким відзначенням в УРСР 150-літнього ювілею Тараса Шевченка. У цій статті Лободовський, визнаючи Шевченка як національного пророка та видатну історичну постать, все ж висловлювався проти «надмірного культу **Кобзаря**» [2, с. 317]. Вочевидь, таке враження про «культ **Кобзаря**» у нього створилося від гучного відзначення ювілею Шевченка в підрадянській Україні. На ту грандіозну фальсифікацію творчості поета, до якої вдалися радянські фальсифікатори і суть якої неодноразово розкривав Маланюк, Лободовський, вочевидь, не звернув увагу. Окрім того, у його ставленні до Шевченка спрацювало те, що, на думку Маланюка, Шевченко є «органічним згустком нашої нації аж до майже повної герметичності не-українця» [3, с. 155]. Шевченковий вірш є «пам'ятником органічно української культури, що він виростає з питомо національного ґрунту» [3, с. 117]. Саме через свою глибоку національну своєрідність поезія Шевченка не так і легко відкривається представникам інших культур. Вочевидь, для Лободовського, не зважаючи на глибоке знання ним східно-європейських культур, в т. ч. і української, все ж «герметична закритість» Шевченка виявилася для нього – у певному, звичайно ж, розумінні – непереборною.

Враховуючи, що «проза» Маланюка попри всю її феноменальність, яка з часом все більше увиразнюється, не так і часто ставала об'єктом критичного аналізу, то та частина статті «Після смерті Маланюка», що присвячена есеїстиці поета, є досить актуальною і в наш час.

Лободовський завершує статтю таким прогнозом, який вже зараз можна вважати здійсненим: «Я не маю найменшого сумніву, – пише він, завершуючи есей, – що того дня, коли українська нація вирушить власним, вільно обраним історичним шляхом і зможе безперешкодно обирати дороговкази та шанувати своїх найвидатніших синів, у майбутньому пантеоні України знайдеться почесне місце і для Євгена Маланюка. Він заслужив на нього, як мало хто з його сучасників» [2, с. 363].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Аналізом публікацій Юзефа Лободовського та Єжи Стемповського про Маланюка не вичерпується вивчення «присутності» українського митця на сторінках паризької «Культури». Поза межами нашого дослідження залишилися його поетичні добірки та есеїстика, що друкувалися на сторінках цього знаменитого часопису. На окрему увагу заслуговує і листування Маланюка з Єжи Гедройцем – воно фактично ще не попало у поле зору дослідників. Також треба взяти до уваги думку Леоніда Куценка, що

«Маланюкова проза на сторінках польської періодики – неходжене поле для дослідників» [1]. Подібне можна сказати і про його публікації есеїстичного характеру, що розпорошені по багатьох еміграційних журналах, які видавалися в США.

Враховуючи, що «проза» Маланюка наділена особливою суспільно-політичною значимістю і є класикою української есеїстики, необхідно прикласти зусилля, щоб вона у повному обсязі дійшла до українського читача.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Куценко Л. «З Варшавою пов'язаний міцно» / Л. Куценко // День. – 2004. – 4 березня.
2. Лободовський Ю. Проти упирів минулого. Думки про Польщу та Україну / Ю. Лободовський. – Люблін: Wydawnictwo Test& Львів: Астролябія, 2016. – 548 с.
3. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К. : Атіка, 1995. – 430.
4. Hostowiec Paweł. Wspomnienie o przyjacielu / Paweł Hostowiec // Kultura. – 1968. – №4. – S. 130–132.
5. Lobodowski Józef. Sylle i Charybdy ukraińskiej poezji / Józef Lobodowski // Kultura. – 1954. – №3. – S. 35–50.
6. Lobodowski Józef. Poezja Jewhena Małaniuka / Józef Lobodowski // Kultura. – 1955. – № 10. – S. 333–348.
7. Lobodowski Józef. «Ostatnia wiosna» / Józef lobodowski // Kultura. – 1959. – №7. – S. 41–49.

REFERENCES

1. Kutsenko, L. (2004). «Z Varshavoiu poviazanyi mitsno» [“Strong ties to Warsaw”]. Kyiv.
2. Lobodovskyi, Yuzef (2016). *Protynu pyriv mynuloho. Dumky pro Polshchu ta Ukrainu* [Against demons of the past. Thoughts about Poland and Ukraine]. Liublin & Lviv.
3. Malaniuk, Ye. (1995). *Knyha sposterezhen* [Observation book]. Kyiv.
4. Hostowiec, P. (1968). *Wspomnienieo przyjacielu* [Memories of my friend]. Paris.
5. Lobodowski, Józef (1954). *Scylle i Charybdy ukraińskiej poezji* [Scylla and Charybdis of the Ukrainian poetry]. Paris.
6. Lobodowski, Józef (1955). *Poezja Jewhena Małaniuka* [Yevhen Malaniuk's poetry]. Paris.
7. Lobodowski, Józef (1959). «Ostatnia wiosna» [“The last spring”]. Paris.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КЛОЧЕК Григорій Дмитрович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія літературного твору, методологія аналізу літературного твору, рецептивна поетика, шевченкознавство, есеїстика Євгена Маланюка.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

KLOCHEK Hryhorii Dmytrovych – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literature at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: theory of literary work, analysis methodology for literary work, receptive poetics, Shevchenko study, Malaniuk's essays.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019 р.

УДК 821.161.2-4.09 Мал

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.2

БУРЯК Олена Федорівна –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та
зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0002-7549-5007>
e-mail: of.buriak@gmail.com

РОЛЬ І ФУНКЦІ ЕМОЦІЇ В ЕСЕЇСТИЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Неординарність постаті Євгена Маланюка в українському історико-літературному процесі визначається насамперед його здобутками в царині поезії, наснаженої любов'ю і болем за долю Батьківщини. Саме тому увага науковців зосереджувалася переважно на поетичному доробку письменника, в той час, як не менш оригінальна глибока есеїстика незаслужено перебувала на маргінесах інтересів дослідників.

Наукове осмислення есеїстики необхідне для увиразнення однієї з іпостасей творчої особистості Євгена Маланюка, створенню його повноформатного портрета в історико-літературному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні вчені відчули цю потребу, а тому все частіше звертаються до Маланюкових есеїв, відкриваючи митця-інтелектуала з безпомільним національним інстинктом. Зокрема Г. Ключек високо оцінює Маланюка-есеїста за вміння проникати в суть явища, високу енергетику його текстів [6]. Н. Науменко наголошує, що за стилем мовлення Маланюк – «яскравий проповідник» [14, с. 97], здатний знайти ефективні засоби для втілення ідеї.

Через призму формування світоглядно-естетичних орієнтирів письменника розглядає його літературно-критичні праці Л. Куценко у ґрунтовній монографії «Dominus Маланюк: тло і постать» [10].

Поле наукових зацікавлень Маланюка дуже широке, тому вчені обирають за предмет вивчення переважно авторське досягнення окремих персоналій, історико-літературних феноменів.

Маланюкову шевченкіану осмислює Г. Ключек [6], О. Цєпа [21], В. Краснощок [8], рецепцію суперечливого П. Куліша – В. Владимірова [3], трактування мотиву двійництва в І. Франка – С. Михида [13].

Маланюкову модель російської культури аналізує Т. Салига [18], «концепцію протистояння європейських і євразійських ментально-культурних імпульсів і принципів на прикладі творчості Ф. Достоєвського» [2] – О. Баган [1], [2], «загадку» М. Гоголя – О. Гольник [5] і т. д.

Окрему групу представляють праці, в яких досліджується націософське начало Маланюкової есеїстики. О. Омельчук розглядає «загальні принципи... критики, літературознавчих і культурологічних студій, що позначилися на розумінні національної ідентичності літератури» Є. Маланюка [с. 4, 16]. Монографія О. Омельчук [15] цінна своїм розкішним історико-культурним контекстом, у якому презентовано вісниківство, зокрема концепти і стратегії, світоглядно-естетичні ідеали Д. Донцова, Є. Маланюка, Ю. Клена, Ю. Липи, Л. Мосендза та ін.. І. Воронюк висвітлює особливості націєтворчих візій [4], а В. Краснощок аналізує категорію «права нації» [7] у працях Маланюка.

Літературознавчий дискурс Маланюкових есеїв осягає В. Краснощок [9], теоретико-літературну концепцію – Б. Синевич [19], теоретико-методологічні відкриття – І. Процик [17], літературно-критичну діяльність письменника як сферу реалізації його естетичних смаків – О. Турган [20], жанрову природу праць – Н. Науменко [14].

Мета нашої статті – визначити функціональну роль емоційно-почуттєвого начала в Маланюковій есеїстиці.

Об'єкт дослідження – есеїстичні праці Є. Маланюка в «Книзі спостережень» (1962, 1966).

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилїстика Євгена Маланюка в есеях багато в чому визначається впливом його художнього мислення, поетичного стилю. Найяскравіше це виявляється на рівні пафосу: всі твори перейняті почуттям, емоцією.

О. Омельчук слушно зазначає: «... особливо властива для Маланюка поетичність (експресивність, “видовищність”) вислову. Це, відповідно, зумовлювало пристрасність суджень, максимальний лаконізм висновків, безапеляційність риторики» [16, с. 4].

Емоційно-почуттєве начало часто є джерелом розвитку логіки розвідки або, навпаки, раціональна рецепція посилюється емоційним висновком, адже Маланюк переживає українську історію як власну драму. Завдяки цьому авторська думка стає проникливішою, розкриває суть об'єкта, тому що продуктивність пізнання посилюється органічною взаємодією раціонального й почуттєвого.

Тривога за стан української культури визначає рух думки у праці «Наступ мікробів»: суголосно «міжнародній» тенденції «з'явився зроджений з цвілі й мокроти дрібний біс підозрілого модерну й деляпейсної паризькості» як наслідок того, що «цілий дорібок винятково-

напруженої й у виняткових обставинах доконаної праці духа – завис у повітрі» [11, с. 158].

Розпач, породжений болем за українську літературу 30-х років ХХ ст., яка «додушується Москвою, очевидно, “в ударном порядку”» [11, с. 269], формує песимістичну тональність статті «З Київського Парнасу останніх літ», увиразнену фактами: вимушене мовчання митців – «з під пера Тичини від року 1925, а Хвильового від року 1926 не вийшло друком ж а д н о г о твору», «вже третій рік нічого не чути про нові книжки Підмогильного, Антоненка-Давидовича...» [11, с. 269], закриття «Літературної Газети», «Бібліологічних вістей», «Життя й революції».

Письменник неодноразово акцентує на значущості емоційно-почуттєвого пізнання, не заперечуючи при цьому традиційного раціонального: «Знаємо. **Знаємо серцем**, ц. т. **органом у нас найчуйнішим і найголовнішим** (Тут і далі виокремлення наше. – О. Б.).

Але залишається ще р о з у м – орган не менш важливий, хоч не завжди нашому серцю – любий» [12, с. 209].

Таким чином Євген Маланюк окреслює методологію, яка ґрунтується на засадах ментально обумовленої кордоцентричної гносеології, закоріненої у філософію Г. Сковороди, П. Юркевича.

О. Омельчук справедливо стверджує, що «...до академічного стилю в нього (Є. Маланюка. – О. Б.) було скептичне ставлення як до позитивістськи обмеженого дискурсу, не здатного розкрити глибини літературних фактів, а ще ширше – “життя”» [16, с. 4].

Емоційно-почуттєве начало – невід’ємна складова інтуїтивного пізнання Маланюка-есеїста, що сприяє кристалізації думки в інколи несподіваних, але глибоких за змістом авторських формулюваннях. Цей симбіоз породжує дивовижні своєю влучністю терміни, як, наприклад, «ліричний слух» [11, с. 262], що, на думку письменника, допомагає визначити, чи є поезія органічною сферою для реалізації таланту митця: «... для людини, що володіє «ліричним слухом» (щось на подобу музичного), було ясно, що вірші не були стихією Хвильового. **Раціонально цього усталити не можна**, але той, хто «ліричний слух» має, зрозуміє в чому річ» [11, с. 261].

Емоція як реакція на життя нації, держави – категорія, включена письменником до комплексу критеріїв оцінки таланту митця, рівня художності твору.

Аналізуючи поезію Т. Шевченка, автор стверджує, що «... в о г о н ь, так чи інакше, присутній в кожній справжній творчості», хоча «того вогню розумово, «науково», аналітично – викрити, зважити, підрахувати – не можна» [11, с. 70].

На переконання Маланюка, вираження у творчості щирих, справжніх почуттів, емоцій, породжених переживанням суспільно-історичних зрушень своєї доби, включеністю митця в життя своєї держави, – один із важливих критеріїв обдарованості літератора.

Обгрунтовуючи доцільність вибору саме такого, «нерационального» критерію, Маланюк навіть апелює до Святого Письма: «В Святім Письмі є гостра й глибока згадка про тих, що є «не гарячі й не холодні», яких за це Бог ізвергає з уст Своїх» [11, с. 319].

Саме цей критерій лежить в основі оціночного судження про М. Рильського й О. Пушкіна.

За Маланюком, високоталановита поезія не мислима без вираження максималістських почуттів та емоцій: «Максим Рильський, певно, захоплювався і горів, хвилювався і страждав, погорджував і ненавидів. Але з достатньою ймовірністю можна твердити, що він не вмів ні любити, ні ненавидіти – до кінця» [11, с. 320].

Треба віддати належне автору, він об'єктивний у своїх оцінках, послідовно керується визначеним критерієм, незважаючи на те, що вітчизняний класик програє представнику чужої культури: «Того напруження, того болу, того скритого гніву, тієї «інвективности»... – годі шукати в поезіях Максима Рильського» [11, с. 315], хоча «... **було у його віршах** і залишається досі щось таке, **що зворушує** навіть апріорного скептика, **що хвилює...**» [11, с. 331–332].

На переконання Євгена Маланюка, інколи саме емоційно-почуттєве пізнання, що убезпечує твір від аналітичного препарування, руйнації цілісності цього «живого організму» [11, с. 152], дає можливість об'єктивно оцінити його естетичну якість.

Автор доводить справедливість свого твердження, розглядаючи «формалістичний» й емоційно-почуттєвий підходи до поезії Т. Шевченка «Мені однаково». Коли застосувати «формалістичний» аналіз до Шевченкового твору (кількість строф, рядків, розташування і класифікація рим – а вони бідні, приблизні, невелика кількість художніх засобів – лише дві метафори в кінці), то виявиться, що це – «блідий вірш» [11, с. 151]. Натомість емоційне сприйняття дозволяє відчутти «дихання життя», властиве високохудожній поезії, «“дихання”, яке кожний творець мусить в д и х н у т и в свій твір», адже без нього «залишається бездушний зліпок глини, арифметична сума хаотизованих атомів, що розпадуться від найменшого подмуху» [11, с. 153].

На наш погляд, емоційна наснаженість – лакмусова ознака не лише художнього, а й талановитого есеїстичного твору, адже вона демонструє щире авторську зацікавленість, здатність до емпатії, а значить, глибинного осягнення об'єкта.

Емоційний спектр есеїв Євгена Маланюка досить широкий із яскраво вираженою негативно забарвленою домінантою – біль, роздратування, що переходить у досаду, гнів, злість; відповідно, їдка іронія зазвичай переростає в сарказм.

Часто можна спостерігати мікс різновекторних авторських емоцій, що одночасно виражають ставлення до різних явищ.

Гнів, викликаний тотальним ерзац-патріотизмом, помножений на захоплення рідкісною справжньою любов'ю до Батьківщини, сприяє гіперболічній оцінці М. Хвильового: «Серед переважно шароварногопачної громади політичних сліпців і калік – горів, хвилювався, вибухав цей чорнявий сухуватий чоловік з вічним вогнем у раз назавжди запалених очах» [11, с. 268].

Цікаво, що захоплення письменником виявляється опосередковано, через антитезу «активний, щирий патріотизм Хвильового – псевдопатріотизм громади із деформованою свідомістю». Протиставлення множинного й одиничного з метою порівняння викликає бажаний ефект: М. Хвильовий позиціонується як унікальна значуща індивідуальність у суспільно-політичному житті країни.

Маланюк-есеїст ощадливо, виважено використовує художній арсенал, керуючись законами жанру. Якщо образ недосконалого натовпу представлений негативними характеристиками, то презентуючи митця, автор не послуговується лексемами із прямими позитивними конотаціями, адже в цьому немає потреби: антитеза і гіпербола вже спрацювали як оціночний маркер.

Розпач автора, породжений станом української літератури 30-х років ХХ ст., втілюється в гіперболізованій розпачливій констатації, підсиленій готичною метафорою, на початку есею «З Київського Парнасу останніх літ»: «... замість цієї статті нині варто було б написати реквієм: українську літературу в УССР (себто “на юге Союза”) сьогодні фактично загнано в могилу мовчання» [11, с. 269].

Емоційно реагує Маланюк і на недогляди, поверхові, на його думку, твердження критиків: «... як це Єфремов, людина так обізнана з російською літературою, особливо в її народницькій частині ХІХ ст., міг переочити, що оспіване ним у його історії Євшан-зілля Вороного було начисто переписане з одноіменної... поеми Євшан-трава Майкова?» [11, с. 324].

Цікаво, що емоція подиву працює двовекторно: з одного боку, демонструє авторську позицію – засудження помилки, з іншого, як не парадоксально, – виявляє повагу до високопрофесійного колеги.

Для увиразнення своїх ідей, висновків письменник часто вдається до художніх засобів, образних формул, які у сконденсованому вигляді дають дуже точні і разом із тим лаконічні характеристики персоналій і явищ.

Наприклад, містка метафора «ніч бездержавності» [12, с. 111] – назва підрозділу «Нарисів з історії нашої культури» – відображає згубний вплив бездержавності на Україну через актуалізацію комплексу асоціативних значень (відсутність чіткого бачення шляху, перспектив розвитку; блукання; сон як пасивність, бездієвість, ілюзорність) і, разом з тим, троп виражає яскраво негативну авторську оцінку бездержавного статусу України.

Семантична споріднена із цією метафорою інша – «духове “заспання”» [12, с. 227] («інерційна, вже по Обудженні солодка скованість» [12, с. 227]), і як контекстуальний антонім автор використовує метафору «Обудження» [12, с. 227] у праці «*Illustrissimus dominus Masera*».

Отже, можна зробити висновок про «життя», динаміку розвитку художнього образу у Маланюкових працях, що нарощує смисли, розширює семантичне поле, збагачується відбрунькованими образами.

Біль, викликаний усвідомленням трагедії нищення української культури в 30-х роках ХХ ст., персоніфікованої іменами художника Мурашка, композитора Леонтовича, графіка Нарбута, драматурга Куліша, режисера Курбаса, знаходить утілення в заперечному порівнянні, в якому через образ серця виражається кордоцентричність – сутнісна риса українського менталітету: «Це вже не втрати, а зяючі діри в серці й розумі народу» [11, с. 265].

Розмірковуючи про нищення, калічення «нашого національного організму усіма способами і засобами» [12, с. 65], Є. Маланюк наголошує на генетично закодованій, незнищенній духовності українців, що дає надію на збереження їхньої національної ідентичності: «... колосальний внутрішній спротив нашого національного організму, велетенська потенціальна сила в нім, що змушує – мимо всіх обставин – виймати, фігурально кажучи, отой рушник і перехреститися перед тим, як їсти навіть невольницьку юшку» [12, с. 65].

Використана автором «фігура» виросла зі спогаду про польський табір для інтернованих (1922 р.), де, на відміну від «неголених, розкуйовджених, забруднених» [12, с. 65] «петербуржців», українці – батько і син демонстрували культуру прийому їжі: хрестилися перед обідом, а посуд ставили на чистий вишитий рушник.

Фігуральний вислів Маланюка вибудований на символічному образі рушника в поєднанні із молитвою, актуалізує зв'язок з духовною українською національною традицією, свідчить, що краса – важливий естетично-етичний критерій життя українців. Письменник захоплюється і пишається своїми земляками, які лишаються красивими, не втрачають почуття власної гідності у складних життєвих обставинах.

Натомість поняття «радянський режим» вживається в емоційному контексті роздратування і гніву. Російський шовінізм як іпостась радянського режиму утілюється переважно на підтекстовому рівні шляхом включення росіянізмів, що продукують їдку іронію, яка, зазвичай, переростає в сарказм: «Явище дуже характеристичне і дуже... російське (“**всьо наше**”»)» [11, с. 312]) або «По обидвох (Ю. Нарбута і М. Зерова. – О. Б.) **чуйний ворог** затирає й випікає найменший слід, найменшу згадку... “**Нет, не било і бить не может!**”» [12, с. 228].

Емоційний спектр статей яскраво демонструє ставлення письменника до радянської системи: огида: «**До нудоти огидні** «верноподданіческіє чувства»» [11, с. 271]; презирство, роздратування, лють: «Завше той самий **обридливий шаблон**: спочатку вибух, потім рух вгору вище й вище... а потім несподівано з’являється знайома **пика російського Держиморди**» [11, с. 289].

За Маланюком, радянський режим типологічно, та й генетично, споріднений із Російською імперією, тому ці історично віддалені й сутнісно близькі явища перебувають в одному емоційно-почуттєвому полі.

Образ царя Петра I як символ імперії має розкішний ореол іронічно-саркастичних презентацій, перифразів, заряджених ненавистю, презирством: «розпусний варвар», «півграмотний дикун», «кат-аматор», «безсоромний гвалтівник Церкви», «коронований кат» [12, с. 207].

Коли Маланюк говорить про деструктивні суспільно-історичні процеси, події в Україні, відчувається гостре авторське переживання.

Наприклад, розлука з Вітчизною осягається через вражаючу розгорнуту метафору, посилену порівнянням і повтором епітета «чужий» у значенні «ворожий»: «**Хто пережив страшну операцію розриву з живим тілом Батьківщини, як вічно роз’ятрену рану, хто задихався в чужім повітрі, в чужім підсонні, під чужим небом**» [11, с. 250].

Утрата зв’язку з Україною відтворена як глибоко інтимна драма, що породжує біль буквально на фізичному рівні.

Історична нереалізованість України висвітлюється письменником через призму драматичних доль знакових історичних була діячів. Біографія Мазепи викликає у Маланюка розпачливо-співчутливий вигук-висновок: «І яка ж **диявольська насмішка, яка пекельна іронія історії** в тім, що саме й о м у впав на вже старечі плечі той **нелюдсько-страшний тягар поразки!**» [12, с. 208].

Емоційний фон багатьох есеїв визначається передусім тривогою, досадою, болем за деформованість української культури, що виявляється зокрема в трагічних долях українських митців, як, наприклад, «болюче-короткочасній творчості Марка Вороного» [11, с. 325].

Влучні метафори, епітети, перифрази, використані письменником, випрозорюють суть явища, наприклад, акцентують світоглядно-естетичну домінанту митця: «... козацький атавізм Чупринки, революційний вогонь Хвильового чи інтелектуальну крицевість Зерова» [11, с. 321], «вірші Вороного – справжня молитва, жагуча й уперта, фанатично-незламна...» [с. 329], «солодкий світ» Максима Рильського [11, с. 338]. Перифраз: Т. Шевченко – «національно-ядерна, органічна частка селянського моноліту» [11, с. 34] увиразнює нерозривний зв'язок генія з українським народом.

Маланюкове захоплення поезією раннього «панмузичного» П. Тичини переростає у високу оцінку його ролі в історії української літератури суголосної «ролі відкривачів» [11, с. 262] у світовій історії. Порівняння автора «Сонячних кларнетів» із піонерами в інших сферах: «... в нім було – для нашої поезії – щось від Колюмба чи Ньютона» [11, с. 262], – характеризує новаторство поета, яке вивело нашу літературу на якісно новий рівень розвитку, і разом з тим поглиблює драму самознищення митця.

Асоціативно-рецепційна характеристика стилю Володимира Маяковського через призму його українського родоводу переконує, що художнє мислення Маланюка продукувало стовідсотково точні, інформативно багаті образні дефініції: «... не можна не відчутти в них (віршах. – О. Б.) певної стихійності, якогось винатуреного голосу предків, щось від рубашности скаракатуризованого «козака», щось від гоголівсько-репінського, звульгаризованого (отже неісторичного) січовика-запорожця, що то зі свистом тне шаблюкою голови направо і наліво в стані сліпого войовничого трансу» [12, с. 58].

Проводячи типологічні паралелі «український митець Олег Ольжич – чеський поет Йосип Махар», зокрема дивуючись появі схожих пророчих візій, утілених в образах «страшної вагітності» (О. Ольжич), «жахливої вагітності» (Й. Махар) доби, письменник вибухає емоціями: «яке ж було моє приголомшення...» [11, с. 339], «мені аж моторошно стало від такого разючого збігу образів і слів» [11, с. 339]. Авторське потрясіння знаходить вираження в дуже точному порівнянні: «... двадцятилітній **Ольжич** і майже сімдесятилітній **Махар**, як чуйні сейсмографи, одночасно відчували, що саме несуть нам 30-і роки ХХ-ого століття» [11, с. 339]. Троп влучно визначає суспільну функцію митця, а вказаний вік поетів вибудовує антитезу, акцентуючи універсальність, позавікову, позачасову сутність таланту.

Уміння знайти адекватний художній засіб, образ для характеристики літературного явища Маланюк цінує і в колег по перу. Так, він вважає, що Олекса Стефанович «в істотному... має рацію і щодо о с о б и с т о с т и Ольжича, і щодо п р и р о д и його віршів» [11, с. 335], порівнюючи їх у

своїй поезії із каменем, хоча зауважує: Стефанович «може трохи й недобачивши за «сірістю» кам'яного вірша Ольжича – «мінералогічної» м н о г о б а р в н о с т и того «каменя»» [11, с. 335].

У такий спосіб Маланюк входить в емоційно-сміслову поле творення образу-характеристики, розвиваючи, поглиблюючи його і тим самим увиразнюючи предмет осягнення, а саме наголошує на художньому, ідейно- тематичному розмаїтті поезій Олега Ольжича.

Автор погоджується і з «метафоричною формулою» критика й поета Владислава Ходасевича: Маяковський «важкими копитами ломовика пройшовся по садах російської поезії» [12, с. 57], Маланюку імпонує іронічність і яскрава метафоричність мислення дослідника.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, емоційно-почуттєве начало виконує важливі функції в есеїстиці Євгена Маланюка. Воно є продуктивним пізнавальним шляхом у взаємодії з інтуїцією та раціональним первнем. Емоція часто конструює або коригує концепцію дослідження, визначає або увиразнює вектор розвитку авторської думки, виражає оцінку осмислюваних письменником подій, явищ, персоналій і водночас презентує його особу – яскравий темперамент, аксіологічну систему, в якій національна ідея є конституюючим чинником. Франкове «Ненавиджу її з великої любові» якомога краще окреслює генезу емоційно-почуттєвої матриці есеїв Маланюка, наснажених болем за долю української нації, деформованість її культури.

Вплив художнього мислення на есеїстичний стиль письменника обумовив активне використання ним комплексу художніх засобів (метафора, гіпербола, перифраз, іронія, сарказм та ін.) і прийомів (антитеза, риторичні звертання, питання), творення оригінальних образних формул, авторських неологізмів, зокрема літературознавчих термінів.

Є. Маланюк пропонує як альтернативний традиційному аналітичному підходу більш ефективний, на його думку, емоційно-почуттєвий шлях осягнення художнього твору. Емоційна наснаженість – важливий критерій оцінки його естетичної якості, а максималізм вияву почуттів у ньому – один із критеріїв рівня обдарованості митця.

У своїй розвідці ми намагалися визначити в есеїстиці Є. Маланюка основні способи і форми вияву емоційно-почуттєвого начала, а також ті аспекти, що потребують в подальшому глибинного наукового вивчення: взаємодія емоційного й раціонального первнів, образ автора через призму його світогляду, система художніх засобів і прийомів для вираження авторської емоції, її функції у творі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баган О. Р. Федор Достоєвський в інтерпретаціях українського критика Євгена Маланюка / О. Р. Баган // Cambridge Journal of Education and Science. – 2015. – Juli-December, №2. – С. 143–151.
2. Баган О. Як діє комплекс малоросійства в літературі? (Федор Достоєвський як архетипний автор російської літератури: оцінки Євгена Маланюка і Дмитра Донцова) [Електронний ресурс] / О. Баган. – Режим доступу: http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=12663&lang=ukr
3. Владимірова В. Кулішезнавчі дослідження Євгена Маланюка / В. Владимірова // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 26–32.
4. Воронюк І. Націєтворчі візії в есеїстиці Є. Маланюка / І. Воронюк // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 32–39.
5. Гольник О. «Загадка» Гоголя у творчій рецепції Є. Маланюка / О. Гольник // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 47–60.
6. Клочек Г. Конгеніальність шевченкіани Євгена Маланюка / Г. Клочек // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3–9.
7. Краснощок В. Категорія «правда нації» в есеїстиці Євгена Маланюка в контексті сучасних пошуків у вирішенні проблеми критеріїв оцінки художності / В. Краснощок // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 79–86.
8. Краснощок В. Концепти «геніальність» та «месіанство» в шевченкіані Є. Маланюка [Електронний ресурс] / В. Краснощок // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 12. – С. 127–131. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ukralm_2013_12_37.pdf.
9. Краснощок В. Літературознавчий дискурс есеїстики Євгена Маланюка: автореферат... канд. філологічних наук, спец.: 10.01.01 – українська література / Краснощок В. В. – Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2013. – 20 с.
10. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать : монографія / Л. Куценко. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2001. – 264 с.
11. Маланюк Є. Книга спостережень: Проза: в 2-х т. / Є. Маланюк. – Торонто, Онтаріо : «Гомін України», 1962. Т. 1. – 1962. – 527 с.
12. Маланюк Є. Книга спостережень: Проза: в 2-х т. / Є. Маланюк. – Торонто, Онтаріо : «Гомін України», 1966. Т. 2. – 1966. – 480 с.
13. Михида С. Євген Маланюк про мотив двійництва в Івана Франка: психопоетичний вимір / С. Михида // Українське літературознавство. – Випуск 78. – 2014. – С. 162–168.
14. Науменко Н. Літературно-критичні праці Євгена Маланюка крізь призму сучасної есеїстики / Н. Науменко // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 96–106.
15. Омельчук О. Літературні ідеали українського вісниківства (1922–1939): монографія / О. Омельчук. – К. : Смолоскип, 2011. – 336 с.
16. Омельчук О. Р. Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка: автореферат... канд. філологічних наук, спец.: 10.01.06 – теорія

- літератури / О. Р. Омельчук. – К.: НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2002. – 20 с.
17. Процик І. Мистецтво – «біометр» культури / І. Процик // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 112–119.
 18. Салига Т. Євген Маланюк: Художня ідентифікація Росії / Т. Салига // Літературна Україна. – 2002. – 22 серпня. – С. 5.
 19. Синевич Б. Теоретико-літературна концепція Євгена Маланюка / Б. Синевич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: Філологія. – 2016. – № 24. – Т. 1. – С. 130–132.
 20. Турган О. Літературно-критична діяльність Є. Маланюка як сфера реалізації естетичних смаків / О. Турган // Сучасні літературознавчі студії. Дискурс смаку в літературі і культурі. – Вип. 9. – 2012. – С. 412–422.
 21. Цепя О. Світоглядно-творчі доміанти раннього Тараса Шевченка в осмисленні Євгена Маланюка / О. Цепя // Наукові записки. – Вип. 124. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 154–168.

REFERENES

1. Bahan, O. R. (2015). *Fedor Dostoievskiyi v interpretatsiakh ukrainskoho krytyka Yevhena Malaniuka* [Fyodor Dostoevsky in Interpreting Ukrainian Critic Yevhen Malaniuk]. Kembrydzh.
2. Bahan, O. R. *Yak diie kompleks malorosiistva v literaturi? (Fedor Dostoievskiyi yak arkhetypnyi avtor rosiiskoi literatury: otsinky Yevhena Malaniuka i Dmytra Dontsova)* [How does the Little Russia Complex Work in Literature? (Fyodor Dostoevsky as an Archetypal Author of Russian Literature: Evaluations of Yevhen Malaniuk and Dmitry Dontsov)]. URL: http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=12663&lang=ukr
3. Vladymyrova, V. M. (2013). *Kulisheznachchi doslidzhennia Yevhena Malaniuka* [Kulisheznachchiy research by Yevgen Malaniuk]. Kirovohrad.
4. Voroniuk, I. O. (2013). *Natsiietvorchi vizii v eseistytsi Ye. Malaniuka* [Nation-building Visions in Ye. Malaniuk's Essay]. Kirovohrad.
5. Holnyk, O. O. (2013). «Zahadka» Hoholia u tvorchii retseptsii Ye. Malaniuka [Gogol's "Riddle" at Ye. Malaniuk's Creative Reception]. Kirovohrad.
6. Klochek, H. D. (2013). *Konhenialnist shevchenkiany Yevhena Malaniuka* [Congeniality shevchenkiany Yevhena Malaniuka]. Kirovohrad.
7. Krasnoshchok, V. V. (2013). *Katehoriia «pravda natsii» v eseistytsi Yevhena Malaniuka v konteksti suchasnykh poshukiv u vyrishenni problemy kryteriiv otsinky khudozhnosti* [The Category Truth of the Nation" in the Essay of Yevhen Malaniuk in the Context of Modern Searches in Solving the Problem of Criteria of the Art Evaluation]. Kirovohrad.
8. Krasnoshchok, V. V. *Kontsepty «henialnist» ta «mesianstvo» v shevchenkiani Ye. Malaniuka* [Concepts of "genius" and "messianism" in shevchenkiani Ye. Malaniuka]. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ukralm_2013_12_37.pdf.
9. Krasnoshchok, V. V. (2013). *Literaturoznachchiy diskurs eseistyky Yevhena Malaniuka* [Yevhen Malaniuk's Literary Discourse of Essay]. Cherkasy.
10. Kutsenko, L. V. (2001). *Dominus Malaniuk: tlo i postat : monohrafiia* [Dominus Malaniuk: the Background And the Figure]. Kirovohrad.
11. Malaniuk, Ye. (1962). *Knyha sposterezhen: Proza. T. 1.* [Observation Book: the Prose. Vol. 1]. Toronto, Ontario.

12. Malaniuk, Ye. (1966). *Knyha sposterezhen: Proza*. T. 2. [Observation Book: the Prose. Vol. 1]. Toronto, Ontario.
13. Mykhyda, S. P. (2014). *Yevhen Malaniuk pro motyv dviinytstva v Ivana Franka: psykhopoetykalnyi vymir* [Yevhen Malaniuk on the Motives of the Duality in Ivan Franko: a Psychoepoetical Dimension]. Kyiv
14. Naumenko, N. V. (2013). *Literaturno-krytychni pratsi Yevhena Malaniuka kriz pryzmu suchasnoi eseistyky* [Yevhen Malaniuk's Literary Critical Works through the Prism of Contemporary Essay]. Kirovohrad.
15. Omelchuk, O. R. (2011). *Literaturni idealy ukrainskoho visnykivstva (1922–1939): monohrafiia* [Literary ideals of Ukrainian visnykivstva (1922–1939)]. Kyiv.
16. Omelchuk, O. R. (2002). *Natsionalna identychnist literatury u traktuvanni Yevhena Malaniuka: avtoreferat... kand.. filolohichnykh nauk* [National Literature Identity in the Interpretation of Yevhen Malaniuk]. Kyiv.
17. Protsyk, I. V. (2013). *Mystetstvo – «biometr» kultury* [Art is “Biometer” of Culture]. Kirovohrad.
18. Salyha, T. Yu. (2002). *Yevhen Malaniuk: Khudozhnia identyfikatsiia Rosii / T. Salyha* [Yevhen Malaniuk: Artistic Identification of Russia]. Kyiv.
19. Synevych, B. M. (2016). *Teoretyko-literaturna kontsepsiia Yevhena Malaniuka* [The theoretical and Literary Concept of Yevhen Malaniuk]. Kyiv.
20. Turhan, O. D. (2012). *Literaturno-krytychna diialnist Ye. Malaniuka yak sfera realizatsii estetychnykh smakiv* [Ye. Malaniuk's Literary-critical Activity as a Sphere of Realization of Aesthetic Tastes]. Kyiv.
21. Tsepa, O. V. (2013). *Svitohliadno-tvorchi dominanty rannoho Tarasa Shevchenka v osmyslenni Yevhena Malaniuka* [Worldviews and Creative Dominants of Early Taras Shevchenko in Comprehension of Yevhen Malaniuk]. Kirovohrad.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БУРЯК Олена Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: методологія аналізу художнього твору та літературознавчого дослідження, історія української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BURIAK Olena Fedorivna – Candidate of Philological sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and foreign literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: methodology for the analysis of works of art and literary studies, history of Ukrainian literature of the second half of XX – beginning of XXI century.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019 р.

УДК 821.161.2.09

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.3

ВЕЧІРКО Оксана Леонідівна –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та
зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0002-7326-167X>
e-mail: elsid68@ukr.net

**«ВІН ХОТІВ БУТИ «ШИКАРНИМ, ЯК ЛЕОПАРД»
(М. ХВИЛЬОВИЙ У КОНТЕКСТІ ЕСЕЇСТИКИ Є. МАЛАНЮКА)**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Початок ХХ століття в історії української літератури – час наполегливих пошуків нової форми, адекватної новій епосі і новій свідомості. Блискуча плеяда українських митців початку ХХ ст. заклала основи національного відродження в надзвичайно складний і суперечливий час нашої історії. У цій буремній епосі народився талант М. Хвильового і Є. Маланюка. Майже з перших днів народження Української Народної Республіки майбутні митці віддають себе служінню державній ідеї: перед ними постало серйозне завдання – створити українця як громадянина сучасного світу. В умовах, коли ми стаємо свідками гострої кризи національної цілісності і ідентичності, у стані якої перебуває сучасний український соціум, проблематика творчості двох митців не втратила своєї актуальності і в наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення творчого доробку М. Хвильового й Є. Маланюка є об'єктом постійної уваги сучасних літературознавців, художній світ письменників у різний час досліджували В. Агеєва [1], Ю. Безхутрий [2], О. Гольник [3], М. Жулинський [4], Л. Куценко [7], Ю. Лавріненко [8], Ю. Шевельов [18]. Незважаючи на велику кількість публікацій, у яких розглядався художній доробок митців, окремого дослідження щодо питання М. Хвильовий у контексті есеїстики Є. Маланюка на сьогодні немає. Звісно, були наукові праці, у яких побіжно аналізувалися творчі взаємини письменників (дисертація В. Краснощок «Літературознавчий дискурс есеїстики Євгена Маланюка» [6]).

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія української есеїстики, сповненої особистих роздумів щодо актуальних суспільних та культурологічних тем, пов'язана з літературно-критичною спадщиною Євгена Маланюка. Важливою частиною його творчості на тлі

радикальних політичних перетворень постають проблеми державотворення, духовного відродження й національної ідентичності українців, а також розробка теоретичних засад розуміння сутності та естетичної природи мистецтва й основ художньої творчості. Переважна частина есеїстичних студій Є. Маланюка – це роздуми про долю письменників, тих, хто є носієм національної ментальності. П. Тичина, М. Рильський, М. Хвильовий були знаковими постатями української тогочасної мистецької еліти, на які неодноразово звертав свою увагу Євген Маланюк. Добір та осмислення цих персоналій і їх значення в українській культурі обумовило «дослідницьку парадигму Є. Маланюка: він не претендує на розгорнутий літературознавчий чи культурологічний аналіз тієї чи тієї творчої особистості, його цікавлять насамперед біографічні факти, ознаки і властивості мистецької манери, які презентують якість і рівень зрілості національного духу, носієм і репрезентантом котрого є художник» [6, с. 126].

Серед літературознавчих портретів, представлених у критичній спадщині Є. Маланюка, на особливу увагу заслуговує дослідження постаті М. Хвильового, який опиняється у центрі громадського життя, долучаючись до дискусії, у ході якої порушувалися питання культурного будівництва в Україні, зокрема про місце інтелігенції в соціальному просторі, шляхи розбудови національного мистецтва при соціалізмі, взаємини української та російської літератур тощо. У літературно-критичній есеїстиці Є. Маланюка відзначаємо два вектори дослідження постаті М. Хвильового, про що свідчать його щоденникові записи: «...я хотів би звернути увагу ...лише на одну проблему.

Хвильовий – письменник незавершений...

Хвильовий – особистість. Особистість більша за т. зв. ідеології. Що б там не твердили „історичні матеріалісти” – нічим, ніякими димовим і демократичними завісами не можна закрити правди про особистість в історії» [13, с. 152].

М. Хвильовий прийшов у літературу як романтик, який вірив у світлі ідеали революції: *«по республіці також урочисто, як і комуна, йшла руїна вікових підвалин темряви. Це було так відважно, так широко й безмежно, неначе океан, бо горіло бажання на тисячі гін... Це було найвище тайнство, бо люди темні, неясні, як туман, виходили звідси з радістю криничної прозорої води»* («Синій листопад») [15, с. 209].

Сучасники відзначали: «...революціонер з голови до п'ят, Хвильовий міцно зв'язаний з кращими традиціями української художньої літератури» [9, с. 350]. Однак він, на відміну від багатьох, був і нещадним критиком, який «картає все гниле в революції, шука його скрізь, в ім'я своєї укоханої ідеї комунізму» [10, с. 526]. Чуйні критики звертали увагу

і на те, що він «знає не тільки перемоги, але й провалля революції, знає її надію і розпач, її світлий сонячний і темний страшний бік» [17, с. 40].

На думку Є. Маланюка, «політичний нерв Хвильового, треба думати, і потягнув його в революцію... Революцію, як він її розумів, вірніш – Легенді Революції, він віддав і свою гарячу юнацьку віру, і свій поривчий молодечий романтизм, і свій яскравий талант уродженого письменника. А вони були такі сильні й стихійні, що затьмарили Хвильовому його невироблений тоді політичний світогляд» [12, с. 308].

Наслідки революції мали б згармонізувати життя й наповнити його змістом, але у М. Хвильового з'явилося трагічне світовідчуття й глибоке розчарування в ідеології, що зрештою сформувало внутрішню конфліктність його особистості. Про це Є. Маланюк зауважує: «Член партії? – так. Революціонер? – так. «Комунар»? – так. Але одночасно і з другого боку: «злісний ухильник»? – так, «контрреволюціонер»? – так, «буржуазний націоналіст»...» [12, с. 307].

Критик наголошує на вселенському масштабі постаті М. Хвильового: він – «не “член партії”, не “один з ...”, навіть не “громадянин”. Хвильовий – п о с т а т ь, особистість, жива людина з тих небагатьох у нас живих людей...», в якій «акумулятивна енергія, що збуджує, індикує енергію оточення» [12, с. 307].

У середині 20-х років М. Хвильовий включається у літературну полеміку, яка відбувалась в Україні з 1925 по 1928 р. р., де гаряче відстоював ідею відродження національного мистецтва та створює літературну організацію ВАПЛІТЕ, яка, на його думку, повинна була стати єдиним виразником справді національної культури. Він пише памфлети «Камо грядеш» (1925), «Думки проти течії», «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія?» (1926), які сконденсували все розмаїття думок та ідейно-естетичних шукань періоду літературної дискусії в Україні (1925–1928 р. р.). У цій полеміці важливою для Хвильового була проблема історичного майбутнього України та української культури. Ідейне підґрунтя літературної дискусії було тісно пов'язане з національним відродженням, виходом української культури на європейський простір, його останній неопублікований памфлет «Україна чи Малоросія», на думку Є. Маланюка, поставив кардинальне питання: «бути нам провінцією чи країною, колонією чи метрополією, нацією чи племенем» [12, с. 309].

Орієнтація на «психологічну Європу», «Геть від Москви!», «романтика вітаїзму», «азіатський ренесанс» – ось основні гасла і ідеї памфлетів, появу яких Є. Маланюк пов'язує з тим, «що замість “духмяної епохи” Хвильовий відчув нестерпний сопух відвічної всеросійської клоаки, коли побачив наочно, що революція «прошуміла» вуличками його “Голубої Савої” безнаслідно, що хижацький інстинкт Москви зробився ще

одвертішим і брутальнішим [...] тоді у Хвильового наступило не традиційне “розчарування” з хлипанням та традиційними “слізьми”, лише – в и б у х» [12, с. 308].

Отже, серія памфлетів започаткувала «справжній політичний чин» українського митця і визначила «ф і л о с о ф і ю нашої культури і п о л і т и к и» [12, с. 309].

Євген Маланюк усе життя був войовничо налаштований проти фальшивого вияву українськості, картав «малоросіянство», зрадництво й рабські інстинкти власного народу, що, на його думку, й привело до поразки української державності. З огляду на це, в його студіях, як і у памфлетах М. Хвильового, важливе місце посідає тлумачення суті малоросійства, основою ідеології якого є страх і відчуття власної неповноцінності.

Категорія національного була дуже важливою у творчості обох митців. Отже, Маланюк зазначає: «перестати дивитися на диригентську паличку Москви» і «держать» – ось найхарактерніші серед багатьох інших гасла Хвильового, в яких він увесь...», а «провідною темою його творчості була боротьба с психічним комплексом рабства, рабства спеціально українського...». І далі критик висловлює своє ставлення до нової української генерації: «Пробуджена в тім процесі наша батьківщина породила новий тип українця, в якого серці вже не було місця для малоросійської “обоюдності”. Ці люди почули себе синами Батьківщини-Нації, а не колоніального племені» [12, с. 302].

Щобяскравіше окреслити малоросійський комплекс «з легкої руки Хвильового повстав дуже влучний термін “енківщина”, то ж Маланюк підсумовує: «саме проти всеукраїнської Енківщини (комплексу хронічного колоніального рабства) була скерована вся пристрасна ненависть-любов Хвильового і вся його життєва діяльність» [12, с. 303].

Отже, громадська діяльність відомого ваплітянця була сповнена тяжких суперечностей, він постійно перебував ніби у подвійному колі. Визволення соціальне і національне; ідея соціалістична і національна. Митець прагнув поєднати одне з іншим і опинився у важкому колі протиріч, які так і не зміг вирішити. Це були найдраматичніші і найтрагічніші сторінки його життя. Боляче переживав цей конфлікт М. Хвильовий, він прийняв найскладніше рішення і пішов з життя, залишивши передсмертного листа, у якому говорив від імені цілої генерації: «Сьогодні прекрасний сонячний день. Як я люблю життя – ви й не уявляєте. Сьогодні 13. Пам’ятаєте, як я був закоханий в це число? Страшенно боляче...» [15, с. 11].

Промовистими стали назви декількох есеїстичних студій Є. Маланюка, які присвячені співцю «загірної комуни» і пов’язані з трагічним числом 13, зокрема, це «13 травня 1933 року» та «13. 5. 1933».

На думку В. Краснощок, вони «символічно позначені датою відходу в небуття митця: «13 травня 1933 року», «13. 5. 1933» (зауважимо, що це поодинокий випадок у есеїстичній практиці Є. Маланюка, коли замість концептуальної назви він обирає числовий код, що символізує драму цілого покоління українських письменників-романтиків, натхнених комуністичною ідеєю і нею ж знищених чи-то внутрішньо, чи-то фізично...») [6, с. 157].

До речі, саму збірку есеїв, куди увійшли ці літературно-критичні статті, автор назвав «Книгою спостережень», фактично, визначивши жанр своїх праць – «спостереження».

Є. Маланюк наголошує, визначаючи жанрову природу творчої спадщини М. Хвильового, що автор цей «вирисовується, як майстер новелі, новелі своєрідної [...]. Хотілося б уточнити: новелі – ліричної (музичної?)» [12, с. 298].

На думку професора В. Фащенко: «Новела короткий епічний твір, в якому здійснюється композиційно стисле відкриття цілого світу в “зосереджуючий миті” життя, тобто в невеличкому колі зв’язків, які в певному вузлі утворюють один... епіцентр настрою і думки, важливої і значної для досягнення протиріч дійсності...» [14, с. 21].

Отже, новелістична модель оповіді у М. Хвильового дає можливість в гранично концентрованому виді передати глибокий драматизм епохи. Перший збірник М. Хвильового названо «Сині етюди». Ця форма новелістики має ряд особливостей. Наприклад, в етюді «Синій листопад» автор максимально відходить від оповіді, довіряючи її героям, яких об’єднує ненависть до «все федеративного міщанства». Новеліст кількома штрихами окреслює співрозмовників, даючи можливість кожному з них висловитися, внаслідок чого створюється дещо хаотичний нарис настроїв. У новелі-етюді М. Хвильовий не робить широких узагальнень. Цей жанр дозволяє досягати моментальні частковості, деталі, через які створюються правдиві уявлення про мінливість життя загалом. Художній світ новел українського митця, на думку Є. Маланюка, специфічний: «Не треба бути ж спеціально музикальним, щоб відчутти наявну, чисто музичну фактуру в новелях Хвильового» [12, с. 299].

Критик переконаний, що «в літературнім процесі лірика завжди стоїть в авангарді доби» [12, с. 299]. М. Чирков з цього приводу зауважив: «Художня проза письменника прагне ритму, і в ритмі наприкінці шукає останнього об’єднання художнього матеріалу» [17, с. 39].

Аналізуючи стильові особливості творів М. Хвильового, ми відзначаємо особливу ліричну організацію тексту: «взагалі – в прозі М. Хвильового виступає яскраво-помітний нахил до лірики» [17, с. 39]. Ліризмом перейнята у письменника і мова персонажів, й авторську оповідь: «...Із-за дальніх одрогів виринав місяць. Потім плив по тихих

голубих потоках, одкидаючи лимонні бризки. Опівночі пронизав зеніт і зупинився над безоднею» («Я (Романтика)») [15, с. 336].

Послідовно заперечуючи примітивне мистецтво для мас («червону просвіту»), автор «Синіх етюдів» виражав «діалектику душі» своїх героїв у незвичайному стилі, який критики 20-х років називали то імпресіоністичним, то орнаментальним. Є. Маланюк зауважує, що «алітерованість в прозі Хвильового дуже яскрава... проза є майстерно-надхненно і н с т р у м е н т о в а н а від початку до кінця» [12, с. 300].

У М. Хвильового звук виконує функцію характеристики, замінюючи при цьому широкі описи, як це бачимо в етюді «Синій листопад»:

«Завтра мітинг-концерт. Незгарбний Гофман:

Паф! Паф!» [15, с. 213].

Іноді оповідання М. Хвильового нагадують вірші у прозі, що загалом притаманне імпресіонізму, де лейтмотиви та рефрени беруть на себе організуючу функцію сюжету. Є. Маланюк відзначає «клясичний рефрен “А сосни гудуть, гудуть...”», де виявився навіть своєрідно неповторний, з геніяльною (“леонтовичівською”) чутливістю виявлений ритм» [12, с. 300]. Наприклад, в етюді «Синій листопад» перед нами декілька коротких уривків, логічно нерозвинутих; природа і взаємозв'язки героїв окреслені імпресіоністично. Але разом із тим, новела залишає враження художньої цілісності, що досягається «за допомогою прийому лейтмотивів» [17, с. 40]. Деякі фрази, слова, образи повторюються з невеликими варіаціями, але, по-суті, вони і компонують оповідання, створюють своєрідний ритм, суму, приреченості. Перший лейтмотив – «джигітовка вітрів»: «З моря джигітували солоні вітри» [15, с. 206]; «Проте солоні вітри джигітували в Закаспії й зникали в невідомих пісках» [15, с. 209]; «Коли внесли Вадима в кімнату, з моря знову полетіли солоні вітри. Вітри джигітували і зникали в Закаспії» [15, с. 216].

Отже, в унікальній художній системі автора збірки «Синіх етюдів» яскраво окреслюється новелістично-імпресіоністичний психологізм, що свідчить про авторську естетичну оригінальність, де об'єктом зображення є не стільки реальна дійсність, скільки її відображення в свідомості героя або автора. М. Хвильовий прагнув створити свій стиль у літературі, виступаючи проти раппівсько-вуспівського «монументального реалізму». Він писав: «Ми допускаємо і навіть вважаємо за потрібне існування багатьох формальних “ізмів”, бо це, по-перше, дає можливість письменникам скоріше намацати шлях до стилю нашої епохи, по-друге, дає їм же таки не меншу можливість більше дбати про зміст, як би вони дбали за нього, обмежені тим чи іншим “ізмом”, канонізованим в стиль нашої доби. Але розуміємо ми ці “ізми” не як стилі, а як суму художніх прийомів» [16, с. 817].

Український прозаїк створив нові принципи художнього зображення світу, новий образний світогляд, новий стиль, який він сам назвав «романтикою вітаїзму»: «Пролетарське мистецтво пройде три етапи: романтизму, реалізму і т. д. Це – замкнене коло законів художнього розвитку. І коли тепер ми запитуємо себе, який напрямок мусить характеризувати і характеризує наш період переходної доби. То відповідаємо: – романтика вітаїзму (*vita* життя)... Сьогодні наше гасло: – *vita*... І ми беремося за клинок романтичної шпаги...» [16, с. 419].

Саме в романтизмі М. Хвильового Є. Маланюк бачить джерело його внутрішнього конфлікту: «Романтичне захоплення письменника спричинило політичну помилку: короткочасне, зрештою, “комунарство” з усіма його практичними наслідками» [12, с. 308]. Але «коли крізь Легенду Револуції почали проступати огидні риси: «всесоюзного Івана Івановича» [12, с. 308] у творчості М. Хвильового народжується критичний, сатиричний струмінь, автор вдається до гострої іронії, спрямованої проти вічних обивателів. До речі, Є. Маланюк пророкував М. Хвильовому «шлях Гоголя-сатирика» [12, с. 298]. Певні алюзії проглядаються у назвах його творів: оповідання «Ревізор» та новела «Арабески» співзвучні відомій гоголівській збірці і повісті.

Рецензуючи гротесково-сатиричну новелу «Колонії, вілли...», Є. Маланюк зауважує: «У Хвильовім відбувається трагедія в дуже глибокій, дуже загостреній національній колізії. Вчорашній раб, якому революція несподівано розгорнула широкий шлях і збудила його душу, – раб, який спочатку пішов *по інерції* за чужою ідеєю, – на наших очах прозріває, обертається у *вільну індивідуальність*, виростає в суцільну суверенну *постать*» [11, с. 648].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, Хвильовий енергійно і талановито творить власний художній світ, романтик, який захоплено оспівує «загірну комуну», а потім бунтує проти «кривавої утопії та небаченого в історії «сатанинського експерименту на тілі й душі слов'янства» [5, с. 158], а Є. Маланюк, живучи в еміграції, пильно стежив за художнім процесом в Україні, виступаючи у ролі аналітика, слушно зауважив, створюючи лаконічний психологізований портрет «романтика з непоступливою вдачею»: «хвилювався і хвилював інших самою своєю постаттю, що була живим протестом проти вічного політичного хуторянства» [12, с. 304].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. Проблеми розвитку «малої» прози в журнальній критиці 20-х років / В. Агеева // Двадцять роки : літературні дискусії, полеміки. Літературно-критичні статті / [упорядник В. Г. Дончик]. – К.: Дніпро, 1991. – С. 124–170.
2. Безхутрий Ю. М. Хвильовий : проблеми інтерпретації / Ю. М. Безхутрий. – Харків : Фоліо, 2003. – 459 с.

3. Гольник О. Літературознавчі студії Є. Маланюка: практика монографічного портретування (розвідки про Т. Шевченка і М. Гоголя) / О. Гольник // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр. – Вип. 29, Ч. 2. – К. : Твімінтер, 2010. – С. 133–145.
4. Жулинський М. Талант, що прагнув до зір / М. Жулинський // Хвильовий М. Твори: в 2 т. / М. Хвильовий. Т. 1. – К. : Дніпро, 1990. – С. 5–43.
5. Колісниченко А. І. Битва міфів і Микола Хвильовий / А. І. Колісниченко // Проблеми сучасного літературознавства. – Одеса. – 2001. – Вип. 7. – С. 155–162.
6. Краснощок В. В. Літературознавчий дискурс есеїстики Є. Маланюка: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. / В. В. Краснощок. – Черкаси, 2013. – 200 с.
7. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать / Л. Куценко. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2002. – 320 с.
8. Лавріненко Ю. Зруб і парости / Ю. Лавріненко. – Мюнхен : Сучасність, 1971. – 331 с.
9. Лебідь А. За 25 літ / А. Лебідь, М. Рильський. – К., 1926. – С. 350
10. Лейтес А. Десять років української літератури (1917–1927): у 2-х т. / А. Лейтес, М. Яшек. – Х. : ДВУ, 1928–1930. Т. 1. – 673 с.
11. Маланюк Є. Вибрані Твори / Є. Маланюк / [упор. О. Омельчук]. – К. : Смолоскип, 2017. – 872 с.
12. Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літературу / Є. Маланюк. – К. : Дніпро, 1997. – 430 с.
13. Маланюк Є. Нотатники / Є. Маланюк. – К. : Темпора, 2008. – 335 с.
14. Фащенко В. Новела і новелісти / В. Фащенко. – К. : Рад. письменник, 1968. – 264 с.
15. Хвильовий М. Твори: В 2 т. / М. Хвильовий. – К. : Дніпро, 1990. Т. 1.: Поезія, оповідання, новели, повісті. – 650 с.
16. Хвильовий М. Твори: В 2 т. / М. Хвильовий. – К. : Дніпро, 1990. Т. 2.: Повісті, оповідання, незакінчені твори, нариси, памфлети, листи. – 925 с.
17. Чирков М. Хвильовий у його прозі / М. Чирков // Життя і революція. – 1925. – №10. – С. 38–44.
18. Шевельов Ю. Хвильовий без політики / Ю. Шевельов // Вибрані праці : в 2 кн. / [упоряд. І. Дзюба]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. Кн. 2. – С. 272–286.

REFERENCES

1. Aheieva, V. (1991). *Problemyrozvytku "maloi" prozy v zhurnalnii krytytsi dvadtsiatykh rokiv* [Problems of development of short prose in the magazine criticism of the 20's]. Kyiv.
2. Bezkhutryi, Yu. M. (2003). *Khvyliovyi: problemyinterpretatsii* [Khvyliovyi: problems of interpreting]. Kharkiv.
3. Holnyk, O. (2010). *Literaturoznavchi studii Ye. Malaniuka: praktyka monografichnoho portretuvannia (rozvidky pro T. Shevchenka i M. Hoholia)* [Ye. Malaniuk's literary studios: the practice of monographic portraiture (investigation of T. Shevchenko's and M. Hohol's works)]. Kyiv.
4. Zhulynskiy, M. (1990). *Talant, shchoprahnuv do zir* [Talent that aimed for the stars]. Kyiv.
5. Kolisnichenko, A. I. (2001). *Bytvamifiv i Mykola Khvyliovyi* [Clashing myths and Mykola Khvyliovyi]. Odessa.
6. Krasnoshchok, V. V. (2013). *Literaturoznavchyi dyskurs eseistyky Ye. Malaniuka* [Literary discourse of Ye. Malaniuk's essayism]. Cherkasy.
7. Kutsenko, L. (2002). *Dominus Malaniuk: tlo i postat* [Dominus Malaniuk: the background and personality]. Kirovohrad.

8. Lavrinenko, Yu. (1971). *Zrub ta parosty* [Logs and sprouts]. Munich.
9. Lebid, A. (1926). *Za 25 lit* [In 25 years]. Kyiv.
10. Leites, A. (1928–1930). *Desiat rokiv ukrainskoi literatury (1917–1927): u 2 tomakh* [Ten years of Ukrainian literature (1917–1927): in 2 volumes]. Kharkiv.
11. Malaniuk, Ye. (2017). *Vybrani tvory* [Selected works]. Kyiv.
12. Malaniuk, Ye. (1997). *Knyha sposterezhen. Statti pro literature* [Book of observations. Articles devoted to literature]. Kyiv.
13. Malaniuk, Ye. (2008). *Notatnyky* [Notebooks]. Kyiv.
14. Fashchenko, V. (1968). *Novela i novelisty* [A novel and novelists]. Kyiv.
15. Khvyliovyi, M. (1990). *Tvory v 2 tomakh. – Tom 1* [Works in two volumes. – Volume 1]. Kyiv.
16. Khvyliovyi, M. (1990). *Tvory v 2 tomakh – Tom 2* [Works in two volumes – Volume 2]. Kyiv.
17. Chyrkov, M. (1925). *Khvyliovyi u yohoprozi* [Khvyliovyi in his prose].
18. Sheveliov, Yu. (2009). *Khvyliovyi bez polityky* [Khvyliovyi without politics]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВЕЧІРКО Оксана Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми психологічного аналізу у художньому творі.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

VECHIRKO Oksana Leonidivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: problems of psychological analysis in fiction.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2019 р.

УДК 82.1.161.2

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.4

ГОЛЬНИК Оксана Олександрівна –
кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри
української та зарубіжної літератури
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0002-2601-9899>
e-mail: oksana_kuhar@ukr.net

ПРАКТИКА МОНОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ Є. МАЛАНЮКА: ПАРАДИГМА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Тема «Є. Маланюк – літературознавець» попри значні досягнення таких учених, як Ю. Лавріненко, Л. Куценко, Л. Омельчук, О. Багана, П. Іванишина, Б. Синевич, дослідницькі пошуки Г. Клочека, В. Краснощок, О. Слоньовської залишається актуальною. Одна з лакун, яка поступово наповнюється новим матеріалом, оригінальними інтерпретаціями та підходами до вивчення, – технологія літературознавчої практики Є. Маланюка, методологія та прийоми вивчення ним постатей письменників, мислення Є. Маланюка як теоретика літератури, дослідника поетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значні досягнення Л. Куценка, який розглянув еволюцію мислення Є. Маланюка-літературознавця, залишається важливим вивчення складників літературознавчої парадигми есеїста, підходів і прийомів, котрі він застосовував для відбору матеріалу з величезного історичного та персонального масиву даних, і для його вивчення.

У маланюкознавстві вже утвердилася ідея націоцентричності літературознавчої практики Є. Маланюка (П. Іванишин, Г. Клочек), з якої випливає цілком обґрунтована ідея національного підходу до вивчення мистецьких постатей.

Порушуючи сьогодні проблему методології Є. Маланюка, жодним чином не прагнемо спростувати цю концепцію, швидше – розширити і поглибити її. Тож прагнемо систематизовано оглянути літературознавчі портрети письменників, котрі есеїст умістив у «Книзі спостережень» і ті, котрі вдалось розшукати й оприлюднити Л. Куценку, Т. Салізі та іншим ученим-маланюкознавцям на предмет складників його методологічної системи, а точніше критеріїв, якими послуговувався Є. Маланюк у своїх критичних працях.

Таким чином, **мета цієї розвідки** – актуалізувати та описати ідейно-методологічні чинники, які формували специфічні підходи автора до оцінки творчості знакових для української літератури митців, окреслити теоретико-методологічні складники його дослідницької теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розв'язанні цієї проблеми відзначимо моменти, котрі стосуються специфіки літературознавчої позиції Є. Маланюка та дозволяють наблизитися до його методології:

У прицілі вивчення митця – стиль письменників. Л. Омельчук зауважувала, що Є. Маланюк звертається до «біографії як культурного міфу, як контрольованого людиною проекту» [8, с. 7]. Науковець зазначала: «Простежуючи сучасні йому тенденції літературного руху, Маланюк констатує і відкидає тип життєписів, орієнтованих на масовість з метою наближення митця до пересічного читача, він виступає апологетом «великих» біографій, біографій духу» [8, с. 7].

Ця теза потребує уточнення, оскільки безпосередньо стосується критеріїв відбору Є. Маланюком дослідницького матеріалу. Вони (критерії) склали парадигму його концепції.

Придивімося до того, хто став предметом вивчення Є. Маланюка: Т. Шевченко і М. Гоголь, Я. Щоголів, Леся Українка й І. Франко, Ю. Липа, Ю. Клен і Л. Мосендз, М. Рильський і П. Тичина, М. Хвильовий і шістдесятники.

Г. Клочек, оглядаючи методологічні засади Маланюкового літературознавчого доробку в праці «Феноменальність есеїстики Євгена Маланюка: сім ознак» [1], зауважив, що автор добирав для обсервації постаті тих митців, хто бачив сутність речей. З цим важко не погодитися, тому що дібрані для аналізу постаті – визначні митці, котрі, фактично, були рушіями літературного і культурного процесу. Проте залишається загадкою, що ж ховається під цим поняттям «сутностей»? Що це за критерій, котрим оперував Є. Маланюка? Відповідь на це питання не варто зводити виключно до прояву національного «Я» митця в літературі, адже маємо праці, які есеїст присвятив письменникам, на прикладі котрих можна пояснити, що таке криза духовного і творчого начала, трагедія самосвідомості і самовизначення (П. Тичина, М. Рильський, М. Хвильовий, М. Гоголь).

Аналіз літературних портретів, які створив есеїст, дозволяє зауважити, що своє пильне око він зупиняв на тих митцях, котрі демонстрували потужну динаміку духовного життя. Вона могла бути спрямована як «д'горі», так і донизу. Будь-які коливання в духовному бутті митця дають про себе знати насамперед у **стилі** (Тут і далі виокремлення наше. – О. Г.). Для Є. Маланюка стиль – це і є сутність митця, бо таким чином у Слові матеріалізується темперамент. Стиль

виказує справжнє єство митця. Свої роздуми про сутність національного «Я» українства, національного інстинкту есеїст також зводить до проблеми стилю – «проблеми духа форми, формотворчого духа, що змушує матерію прийняти певну, адекватну для неї форму» [4, с. 166].

У контексті цих розмислів автор стверджує, що для нашої культури та історії проблема стилю – це проблема біографії. Зауважимо, що прикметна властивість методології Є. Маланюка в тому, що біографічний метод був допоміжним в осягненні естетичних явищ, а не системоорганізуючим, як про це говорить більшість дослідників. Художні твори і біографію митця він розглядав у концептуально-стильовому ракурсі.

Висновки щодо стильових властивостей конкретного письменника Є. Маланюк робить, докладно проаналізувавши його творчий доробок, охопивши весь обсяг його творчих набутоків. Біографія і зроблені на тому матеріалі психоаналітичні «препарування» дозволяють есеїстові обґрунтовано пояснити динаміку творчості митця, нові художні якості його мистецького спадку.

Є. Маланюк був прискіпливим у вивченні життєпису митців, акцентував увагу на поворотних фактах їхніх біографій, на тих чинниках, котрі формували особливий стиль. Бо їхній стиль – це індикатор більшого – стилю часу, стилю доби, стилю української людини.

Конфлікт як стилетворчий чинник. Є. Маланюк зосереджував свій погляд на знакових постатях в українській культурі та літературі, доля і творчість котрих презентувала важливий і надскладний конфлікт – **митець і доба**. Це зіткнення мало випробувальний характер, бо в такий спосіб, за визначенням самого Є. Маланюка, перевірявся «дух», тобто духовні сили митця.

Він (конфлікт) був іспитом насамперед на повноту національного єства письменників, тобто на наявність чітко визначеної національної самоідентифікації, яка власне і впливала на цілісність і високу мистецьку вартість їхнього доробку.

Зауважимо, що проблема національної самоідентифікації була актуальна і для самого Є. Маланюка, самосвідомість котрого, як і українськість його єства гартувалася в горнілі визвольних змагань. Згадаймо його спогади про «дві хати», на які жила родина, на які Маланюків, власне жив і він. Що це як не самозізнання митця у двоякості свого національного «Я» на світанку життя і у ранні юнацькі роки? Звідти і наслідування поетів-символістів, і відверте копіювання стилю М. Гумільова та В. Брюсова в поезіях російською мовою.

Цим мотивом пронизана і вся практика літературного портретування. Ю. Лавріненко у праці «Зруб і парості» висловив припущення, що «Книга

спостережень» Є. Маланюка – це своєрідна автобіографія його душі, це спроба пізнати самого себе, створити свою біографію [3, с. 16].

Повертаючись до проблеми конфлікту як індикатора національного ества митця, зауважимо, що він був лише тим чинником, котрий спонукав майстра слова виявити свою справжню натуру, своє справжнє мистецьке «Я». Усі герої літературознавчих есеїв Є. Маланюка мали різнопланові конфлікти: із ідеологічною системою, з режимом, духом доби. Вони провокували випрозорення духовної натури митця.

У працях, де в об'єктиві Є. Маланюка є постать П. Тичини («Напровесні» (1922), «Буряне поліття» (1927), «М. Рильський у п'ятдесятиліття» (1951)), простежується динаміка авторських оцінок, яка демонструє теоретико-методологічне зростання самого автора статей.

Студія 1922 року сповнена пієтету до молодого лірика, що виражається в емоційності й пристрасності оцінок його «Сонячних кларнетів». Це було зумовлено і продиктовано Маланюковою концепцією митця-Месії, Генія. У 1920-х роках есеїст характеризував П. Тичину так: «Поет, для котрого не треба ні техніки, ні циркуля, бо правдивому талантові це все дається згори тим, що зветься *артистичною інтуїцією*.<...>

Те, що палахкотить в сферах позарозумового ества Тичини і що сформульовується в *інстинктивних метрах і ритмах його строф*, – не є наслідком праці, а є наслідком правдивого, на жаль, тепер мало відомого сучасним поетам процесу – *процесу натхнення*» [7, с. 310]. Підкреслюючи візіонерство поетової лірики, молодий критик патетично стверджував: «Занадто його твори подібні до пророцтв, щоб їх до кінця зрозуміло щоденне людство» [7, с. 314].

Ці властивості творчої манери П. Тичини, за спостереженнями Є. Маланюка, впливали із **музичності** його світовідчуття і світосприймання. Ця властивість стала визначальною для стилю, а отже формотворчою: «Музика, котра завжди була і є кістком справжньої поезії, служить Тичині тою, властиво, формою, в якій він приймає враження. Для всякого з'явища він оприлюднює, так би мовити, – його музичний еквівалент» [7, с. 310].

Болісні драматичні метаморфози відбулися із П. Тичиною після 1925 року. Тоді ж з'являється у Є. Маланюка тема механізму деградації творчої особистості П. Тичини, яка згодом стала наскрізною, бо її осмислення наближало есеїста до розуміння психологічного підґрунтя малоросійства в мистецтві.

Є. Маланюк констатує відсутність «ідейного пафосу», неплідність і фальш П. Тичини. Пізніше, 1951 року, повертаючись до цієї проблеми, літературознавець окреслить й увиразнить тезу про «ідейність» як осердя творчої особистості, визначивши її як «культуру». Це поняття в

авторському трактуванні має синтетичний характер: розуміється як комплекс світоглядних, естетичних, інтелектуальних особливостей індивідууму, сформованих на міцному ґрунті національного світовідчуття, стимульованого національним інстинктом. До того ж цілісність особистості, що забезпечується культурою – це ознака елітарності. У критика це поняття має не стільки соціальний вимір, скільки духовний. Елітарність є властивістю культури світоспоглядання, світопереживання тієї частини українства, для якої властивий активний духовний розвиток.

Так, музичність П. Тичини – прояв його релігійного родинного виховання (Тичина – «є сином бідного церковного дяка на Чернігівщині»). Релігійність стала джерелом пантеїзму Тичини, який знайшов адекватну стильову форму – музичність. Проте культура самої родини, у якій виховувався поет, була позначена «специфічною двозначністю», зумовленою духовною маргінальністю. Адже сім'я Тичини знаходилася в перехідному стані між селянсько-міщанською і священницькою. Тому-то авторові «Сонячних кларнетів» бракувало «стихійної культури селянської хати» і елітарності культури духовенства. «У результаті, – підсумовує Є. Маланюк, – мусіла повстати певна знекоріненість, своєрідна соціальна неусталеність і анемічність. <...> І з цієї ж причини, думається, також легше було переломити крихке чернігівське стебло, що лише вспіло на короткий час рости «Соняшним кларнетом». Бракувало-бо Тичині міцнішого коріння в найпростішій „расовім” значенні цього слова» [4, с. 301]. «Музичне» переживання світу лірика, не маючи глибокої духовної (культурної) основи, виплеснулося «Сонячними кларнетами» і, не підтримуване відповідною ментальною силою, поступово згасало. Тоталітарна система лише стимулювала цей процес, але, на думку Є. Маланюка, він був об'єктивним і незворотнім через анемію духовності Т. Тичини.

До подібних висновків приходять Є. Маланюк і в аналізі творчої постаті М. Рильського. Інтелектуалізм, вишуканий смак, філософічність, висока духовна культура, ліричне чуття – ознаки творчої манери поета, котрі есеїст вважав проявом елітарності письма. Є. Маланюкові імпонувала така властивість творчої манери лірика, як формальна чіткість і виразність художніх форм: «...організовувалася збуджена історична пам'ять українська, дисциплінувалася, а ще аморфна, ще безпосередня натуральна мистецька емоція новітньої нашої поезії знаходила ту класичну форму і національне втілення», завдяки яким «безформене „тичинівство” „переходило через верстат”, де „з старої бронзи зброю владних слів переливали радо на вогонь» [7, с. 281].

Проте і в його творчості є хиба, котра виявляє зражене національне ество. Твори М. Рильського не являли тієї літературної катастрофи, що у

П. Тичини, проте в них не було динаміки стилю. «Рильський ніколи не спадає із свого культурно-літературного рівня, ніколи не губить свідомості майстра, і його літературно-мистецький смак не паралізується» [4, с. 303] навіть у таких творах, як «Пісня про Сталіна».

Його творча манера демонструє споглядальність, філософічність та епікурейство, що формують **статичність та анемію (беземоційність)** стилю його поезій. На думку Є. Маланюка, це прояв колоніалізму, який у свою чергу, став гротесковим проявом недорозвиненого імперства (близькою до цього була й природа сміху М. Гоголя). До того ж маючи виразний епічний талант, М. Рильський так і не зреалізував його в великому епічному полотні. Причини цього криються в психіці митця – у комплексі «культурної окраїнності», що склала основу духовної культури. Це «нівелювання» польсько-шляхетського духу («затирання» національного інстинкту), що починається з батька письменника – народника-хлопомана, світоглядна й життєва позиція котрого формувалася під впливом українофільства й народництва. «Польськість» або ж західництво М. Рильського виявлялося у прекрасному знанні ним польської, французької, античної літератур, що вплинуло на інтелектуальну й естетичну довершеність його поезій, витонченість і вишуканість ліричного образу, глибину думки, технічну досконалість вірша – т. зв. «мистецький смак». «Окраїнність» культурної складової духовності неокласика позначилася в недоформованості й недорозвинутості національної емоції – специфічної психологічної реакції на світ, детермінованої національними ментальними особливостями.

Інакший характер мав конфлікт митця і доби, що проявився у творчості І. Франка. Він зумовив світоглядну еволюцію митця і проявилася як в масштабах охоплення реальності, так і в характері її осмислення. Є. Маланюк здійснює реконструкцію психології творчої особистості Каменяра. Ця дослідницька модель передбачала осмислення внутрішніх конфліктів особистості, зосередження на внутрішніх розладах індивідуума, що визначали певну мистецьку заданість, формували специфічні риси письма.

У контексті цього підходу есеїст торкається проблеми залежності творчої індивідуальності від «фаталізму доби» – домінування в культурному, політичному і культурному просторі соціалістичних догматів. І. Франко, що мав за визначенням Є. Маланюка, «ясний розум, працьовитість та ще, до певної міри, життєвий реалізм, громадянство» [6, с. 196] відгукнувся на ці ідеї, вони стали частиною його світогляду. Проте расовий інстинкт (чиста незатьмарена розкладовими процесами селянська душа) давала про себе знати потягом до осмислення проблем національного – духовного характеру. Є. Маланюк зауважував: «Пригадаймо собі добу, в якій народився і мусів формувати себе Франко.

Це всевладне, майже релігійне панування доктрини позитивізму, раціоналізму, соціалізму, ба й анархізму. <...> Це фанатичне обоження т.зв. поступу і спровадження правдивого природнього патріотизму до неприродньої „класової свідомості”» [6, с. 197]. Це було цілеспрямоване і систематичне вихолощення національного духу, примітивізація культури, запобігання перед масами, зниження естетичних і культурних вимог нації, зрештою народження нової релігії, яка трималася на ненависті й догматі класової боротьби.

Автор «Книги спостережень» зазначає, що саме це зумовило внутрішню боротьбу І. Франка із самим собою: «страшніша і така істотна для Франка боротьба „із самим собою”, боротьба обох половин його індивідуальності: однієї – істотної, другої – формованої й деформованої добою та обставинами» [6, с. 192]. Йдеться про проблему «двійництва» у творчості І. Франка, яка стала літературним відбиттям внутрішньої драми і боротьби митця, внутрішнього ідеологічного конфлікту І. Франка, спровокованого зіткненням його потужного національного чуття, націоцентричності, національної самосвідомості з позитивістськими (інтелектуально близькими йому) ідеями поступу та раціоцентризму в розвитку суспільства і людини.

Є. Маланюк констатує, що на зміну цій темі приходить проблема осягнення духовної суті людини-провідника – образу, який був стимульований національним інстинктом і думкою І. Франка та віри як основи духовного буття народу: «...цей „матеріаліст” з ідеалізму і з обставин доби вірив у розум, а саме в – „розум владний без віри основ”. Та чудодійна сила розуму, тоді ще скрита для Франка, несвідомого, що саме та божественна сила розуму привела його згодом від „без віри основ” саме до „основ віри”, і та віра спалахнула великою ораторією в «Мойсеї»» [6, с. 198].

Трагічне як героїчне. Літературний чин.

Концептуальним у літературознавчій концепції Є. Маланюка є поняття трагічного. Це фундаментальна властивість творчості, яка давала право есеїстові визначити цілісним чи ущербним (недокрівним) було національне єство митця.

Так трагічний пафос творів Т. Шевченка вилився в героїчний пафос, котрий був настільки потужним, що в 1917 році збудив ціле покоління українців і спричинив вибуховий процес національної самоідентифікації нації, що супроводжувалися активним опором намаганням імперії повторно денационалізувати народ. Тож героїчне як складник стилю є проявом чину та волі.

Трагізм несповненої жіночої долі став чинником драматизму художнього мислення Лесі Українки (слово підсилювало дією, що теж видавало інтенцію чину). Трагізм І. Франка полягав у серії, за

Є. Маланюком, «життєвих катастроф», які спіткали митця: «жебрача бідність», відмова в університетській кафедрі тощо. Вони зумовили його «сталеву волю»: «В його характері і нетрадиційній, майже не українській волі саме сконцентрована його велич і тієї величі таємниця» [6, с. 196]. Цей трагізм у «Мойсеї» на тлі зневіри поета у власних ідеалах спричинив появу образу аристократів духу, лицарів, котрі слугують ідеалам духовного чину.

Трагізм як властивість художнього світу П. Тичини фіксує уважний критик у наскрізному для лірики митця образі України, який виростає «в трагічну постать Жінки-Матері», в синтез Матері – Матері-України і Матері Божої-Мадонни [7, с. 312], що зумовлює й домінують тему – тему трагедії материнства (виразно національної проблеми ще від часів Т. Шевченка). Збірка «Замість сонетів і октав» мала трагічний пафос, що формував осердя музичності й творив передумови народження героїчного епосу [6, с. 300]. Утім безособовість Тичини, озивалася безволлям, породженим відсутністю внутрішнього духовного стрижня, сили духу: «...незважаючи на свідому волю до конструкції, до ствердження власного обличчя в „Плузі“, дальші зусилля Тичини були марні, і книга ця тільки обнажила безхребетність і безвідповідальність автора, як особистості. <...> з посідача геніальної теми обернувся обезкрилений Тичина в пересічного літерата і нарешті замовк остаточно в мундирі „пролетарського“ академіка» [7, с. 280].

Тож, Є. Маланюк мав чітку методологічну систему дослідження творчості митців, осердя котрої складала аналітична оцінка естетичних вартостей художнього стилю митця, підкріплена і посилена біографічним методом. Цей синтез дозволяв реалізувати феноменологічний підхід до вивчення духовної суті «національного» – критерія зрілості культури, яку презентували митці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ключек Г. Феноменальність есеїстики Євгена Маланюка: сім ознак [Електронний ресурс] / Г. Ключек // Альманах «Палісадник». – Режим доступу: <http://palisadnik.org.ua/text/fenomenalnist-esejistiki-ievgena-malanyuka-sim-oznak?page=show>
2. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать / Л. Куценко. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2002. – 320 с.
3. Лавріненко Ю. Зруб і парости / Ю. Лавріненко. – [Б. м.] : Сучасність, 1971. – 331 с.
4. Маланюк Є. Книга спостережень: Проза : в 2-х т.. / Є. Маланюк. – Торонто, Онтаріо : «Гомін України», 1962. Т. 1. – 1962. – 527 с.
5. Маланюк Є. Книга спостережень: Проза : в 2-х т.. / Є. Маланюк. – Торонто, Онтаріо : «Гомін України», 1966. Т. 2. – 1966. – 480 с.
6. Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літературу / Є. Маланюк. – К. : Дніпро, 1997. – 430 с.

7. Маланюк Є. Повернення : Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи / Є. Маланюк / [упоряд. і передм. Т. Салига]. – Львів : Світ, 2005. – 496 с. – (Серія „Ad Fontes. – До джерел”).
8. Омельчук О. Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Олеся Романівна Омельчук ; НАН України ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.

REFERENES

1. Klochek, G. *Fenomenalnist eseistyky Yevhena Malaniuka: sim oznak* [Phenomenalism of Yevgeny Malaniuk's Essay: Seven Signs]. URL: <http://palisadnik.org.ua/text/fenomenalnist-eseystiki-ievgena-malanyuka-sim-oznak?page=show>
2. Kucenko, L. (2002). *Dominus Malaniuk: tlo i postat* [Dominus Malaniuk: background and figure]. Kirovograd.
3. Lavrinenko, Y. (1971). *Zrub i parosty* [Log cabin and sprouts].
4. Malanjuk, Je. (1962). *Knyha sposterezhen: Proza. T. 1* [Observation book: Prose]. Toronto.
5. Malanjuk, Je. (1966) *Knyha sposterezhen: Proza. T. 2* [Observation book: Prose]. Toronto.
6. Malanjuk, Je. (1997). *Knyha sposterezhen. Statti pro literaturu* [Observation book. Articles about literature]. Dnipro.
7. Malanjuk, Je. (2005). *Povernennia : Poezii. Literaturoznavstvo. Publitsystyka. Shchodennyky. Lysty* [Return: Poetry. Literary Studies. Nonfiction. Diaries. Letters]. L`viv. (Seriya „Ad Fontes. – Do dzherel”).
8. Omel`chuk, O. (2002). *Natsionalna identychnist literatury u traktuvanni Yevhena Malaniuka* [National identity of literature in the interpretation of Yevgeny Malanjuk]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОЛЬНИК Оксана Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: поезія і проза Є. Маланюка, літературне краєзнавство, сучасний літературний процес.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

HOLNYK Oksana Oleksandrivna – Candidate of Philology, Associate Professor of department of Ukrainian and foreign literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: poetry and prose of Ye. Malaniuk, literary study of a particular region, modern literary process.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.

УДК 82.1.161.2-1.09

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.5

ЗЕМЛЯНСЬКА Аліна Вікторівна –кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української
і зарубіжної літературиМелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
<http://orcid.org/0000-0002-5231-9262>

e-mail: uzunkoleva@ukr.net

ЗОТОВА Валентина Георгіївна –кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української
і зарубіжної літературиМелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-5308-8611>

e-mail: v.zotova@ukr.net

ТЕМА ЯНИЧАРСТВА, МАНКУРТСТВА У ПОЕЗІЇ ТА ЕСЕЇСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Поняття яничарства, манкуртства від початку їх ужитку в українському культурно-історичному контенті були складними, болючими й неоднозначними. Крім того, слід враховувати, що з часом вони зазнали певної еволюції смислів, пов'язаної як із об'єктивною тяглістю суспільно-історичних процесів, так і з їх суб'єктивними, особистісними розумінням, інтерпретацією видатними вченими, митцями, культурними діячами.

Навіть побіжний погляд на твори українських письменників різних років і різних епох переконує в тому, що тема яничарства, манкуртства, фактично, ніколи не втрачала своєї актуальності навіть за відсутності вживання відповідних лексем і взагалі до появи яничарства як явища певного історичного часу. Від давнього періоду (скажімо, від Галицько-Волинського літопису) до шевченківського, франкового, а від них – крізь усе ХХ століття аж до недавньої (один із найяскравіших прикладів – творчість Р. Іваничука) і теперішньої сучасності ці проблеми поставали і продовжують поставати як нагальні, багато в чому визначальні, пов'язані з такими феноменами, як вірність своєму народу, історична пам'ять, національна ідентичність, психічне поневолення особистості.

У нашому сьогоденні питання про яничарство і манкуртство увиразнюються у зв'язку з пошуками нової української ідентичності, що потребують певного філософсько-культурного, духовного підґрунтя. Через це звертання до творчої спадщини Є. Маланюка вважаємо як ніколи актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим підґрунтям нашої розвідки є праці двох напрямів. Перший – історичне і сучасне розуміння понять яничарства, манкуртства і другий – дослідження творчості Є. Маланюка, що тією чи іншою мірою торкаються заявленої у статті проблеми.

Українському загалу тепер уже широко відомо, що яничари як частина війська, регулярна піхота й особиста охорона султана та його родини (XIV–XIX ст.), що формувалась майже виключно з православних полонених або рекрутів, в Османській імперії залишили по собі страшну і сумну пам'ять, хоч, як свідчать історики, серед яничар, бодай дуже рідко, траплялись освічені люди. Однак в Україні, як і в деяких інших європейських державах, яничари і яничарство як явище пов'язані з поняттям трагічного, насильницького й бездуховного. І. Сюдюков завважує, що ці проблеми «цікаві не лише із суто наукового, історико-академічного погляду, і не тільки тому, що тут ми маємо справу з багатьма реальними драматичними сюжетами, які стосуються життя й смерті людей. Слово “яничар” <...> за певних часів стало символічним, узагальненим заміномом понять “запроданець”, “ренегат”, “відщепенець”, мало не “кат Батьківщини”» [11].

Як і яничар, манкурт (людина, що пережила страшне фізичне і психічне насилля) забуває національні, родинні та інші корені і стає знаряддям безумовного виконання наказів свого володаря. Дослідники О. Гнатюк, Л. Донченко, М. Кудрявцев, О. Куць, М. Мадін, вивчаючи сучасні явища манкуртства, наголошують не лише на його історичній сутності, а й на еволюції цього поняття, набутті ним нових рис. У наш час манкуртство трактують як втрату національної ідентичності, «своєрідний синонім «національного зрадника» [2, с. 137]; психологічне поневолення, за яке «не буває нічого страшнішого» [6, с. 221]; спробу «творення своєї і загальнолюдської цивілізації та культури без власної універсальної культури» [5, с. 10]. Наголошується на акультуризації, колаборантстві, здатності до зради тощо.

На українському ґрунті у зв'язку з темою яничарства і манкуртства дотепер залишаються відкритими, пекучими питання співвідношення українства й малоросійства, ставлення самих українців до української народної культури, традицій, подолання постколоніального синдрому, здатності до самовідродження й побудови нового суспільства, заснованого на національному ґрунті, але відкритого іншим культурам, толерантного до них.

Мета статті полягає в дослідженні поглядів видатного поета-філософа, культуролога, публіциста, літературного критика Є. Маланюка на явища яничарства і манкуртства, акцентуація певних його інтерпретацій, що оприявлюються в його поетичних творах та есеїстиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із цього погляду видається вартою уваги думка про необхідність глибшого розуміння сучасних процесів, пов'язаних із поняттями яничарства і манкуртства або похідних від них, оскільки їх однобоке потрактування може продукувати подальші конфлікти в соціумі. Зокрема, звернемо увагу на слова О. Гнатюк: «Метафоричне визначення “манкурт” не цілком відповідало образіві зрадника: акцент робили – принаймні на початках – радше на обставинах, ніж на особі, яка через скрутне становище змінювала свою ідентичність; і заразом до означених тим найменням осіб висловлювали погорду (часто непрямо). Амбівалентність, наявна в понятті “манкурт” (гідна співчуття жертва маніпуляції чи негідник, який піднімає руку на найсвятіше – на материнську мову), впливає з того, що уражень тожсамоти зазнала велика частина суспільства...» [2, с. 138].

На наш погляд, у процесі аналізу художнього або публіцистичного відображення явищ яничарства і манкуртства варто зважати й на ту обставину, що внаслідок об'єктивних впливів людина чи частина суспільства за певних умов можуть привласнювати чужі культури і в такий спосіб набувати природних для них рис, які дещо відрізняються від національних, але не суперечать загальному цивілізаційному поступу. У минулому, як правило, такі типи особистостей були суб'єктами страждання. В епоху ж глобалізації варіантів стає набагато більше. У цьому аспекті аналізоване тут питання виходить за межі «класичного» розуміння явищ яничарства і манкуртства, а усвідомлення подібних суспільно-культурних моделей може допомогти уникнути розбрату, нетерпимості, нетолерантності до того, хто є «іншим» у народній спільноті.

Спадщина Є. Маланюка є розлогим полем щодо роздумів про сутність українського історичного та сучасного яничарства і манкуртства. Філософ і митець, він неодноразово звертався до означених тут проблем у своїй творчості, що не залишилось непоміченим маланюкознавцями. У цьому переконують розвідки таких учених, як І. Воронюк, С. Грабовський, М. Ільницький, Г. Клочек, Л. Куценко, М. Неврлий та ін.

Художню інтерпретацію явищ яничарства, роксоланства, манкуртства у Є. Маланюка М. Ільницький поєднує з основними тематичними векторами його поезії: «Центральною темою, яка пронизує творчість Є. Маланюка, є тема втрати державності України після поразки Української Народної Республіки. Ця тема розкривається через різні сюжетні лінії, наскрізні мотиви. Маланюк причину трагедії України вбачає у переродженні психології нації, втраті тих рис, які вона явила в княжу добу та період козацтва. Ця ідея переродженої нації уособлюється в символічних образах Земної Мадонни та Степової Еллади» [3, с. 35]. Автор підкреслює двоїстість, амбівалентність відповідних образів у поета:

«З одного боку, це “Мадонна Диких Піль”, Марія, яка має народити нового Месію, а з другого – Анти-Марія, “відьма сотниківна мертва й гарна, що чорним ядом серце напува”, воскресаючи ночами» [3, с. 35].

Особливо гостро означена проблематика звучить у творах Є. Маланюка міжвоєнного періоду, коли, сам відчуваючи великі труднощі, поет із болем спостерігав за тим, що відбувається на Батьківщині, і, як упродовж усього свого емігрантського життя, линув до неї думками. Варто згадати лише один із найвідоміших віршів поета про Україну, написаний у цей час: *«Знаю – медом сонця, ой Ладо, / В твоїм древнім тілі весна. / О, моя степова Елладо, / Ти й тепер антично ясна <...> / ...А мені ти – блакитним мітом / В золотім полудневім меду <...> / Ти, красо землі несказанна, / Нам немудрим – даремний дар!»* [7, с. 72]. Однак водночас, а точніше – принаймні на рік-два раніше від процитованих тут рядків, Є. Маланюк виявляє у своїй поезії амбівалентний підхід до інтерпретації образу України, про що пише М. Ільницький. З одного боку, – осяяна й божественна, з іншого – хвора, немічна, гріховна. Недарма уже в збірці «Стилети і стилос» (1925) автор друкує вірш, написаний у 1924 році, де поряд із соняшно-ярим оркестром, який *«староруського золота повен»*, із могилами, що говорять, із козацькими вітрами, що співають, де *«у літери тайн степовії»* складаються зорі, *«щоб племінним пророцтвом означить початок пори»*, з'являються контрастні образи: руйнівного смертельного вогню і божевільної Офелії.

У подальшій творчості вони набувають свого розвитку, особливо у збірці «Земна Мадонна» (1934), що великою мірою складалася з поезій кінця 20-х – початку 30-х р. р., які навіть передували тим, що були оприлюднені у «Стилети і стилосі». І поволі проступає образ іншої Вітчизни – не лише зболеної, сплюндрованої, а й такої, яка віддається сама, виношує і ростить дітей яничар. Читаючи вірш за віршем, переконаємося в тому, що таке бачення – не випадкове у поета, він щоразу розвиває його, акцентує і в такий спосіб торкається найтрагічніших питань українського буття. Ю. Войчишин пише: «Тему “вічної рани” характеризують і негативні образи: “коханка, а не мати”, покритка – “так покриткою йдеш віками”, мати яничар, повія ханів і царів. <...> У віршах поет поглиблює цей негативний мотив образами Шекспірової божевільної Офелії, рабині, відьми (“а сходить ніч і – відьмою – вночі – летиш, страшна...”). Антимарія – відбирає святість <...>» [1, с. 50]. Поет змальовує «історичну кризу сучасної йому України» [1, с. 50].

Найбільш приявно ця історична криза, брак спроможності здобуття державності відчувається у таких творах, як «Псальми степу», «За добою – доба. За ерою – ера», «Варязька балада», «Діва-Обида («Лежиш,

розпусто, на розпутті...») та ін. І завважимо, спираючись на дослідження М. Ільницького, що Є. Маланюк не був самотнім у такій інтерпретації долі України, зокрема щодо теми роксоланства [3, с. 35–37]. Близькими до неї були змісли поезій В. Пачовського, Гео Шкурупія, Н. Лівицької-Холодної та ін. Більше того, роксоланство як специфічний прояв манкуртства стало предметом зображення пізніших письменників. Так, свідомо чи несвідомо, її блискуче розкрив Р. Іваничук у романі «Яничари» («Мальви») в образі малої Соломії, яка, дитиною швидко сприйнявши мову, культуру, звичаї кримських народів, забула Батьківщину і своєю любов'ю до хана назавжди поховала надію матері повернутися в Україну. І вже зовсім суголосно до маланюківського зринає образ Діви Обиди в однойменній поезії І. Римарука – із його гріховністю і святістю водночас: *«Вже перейшли чудеса і хрести, / нетрі і скали. / Люто гнучи задубілі хребти, / що там шукали? / Віщого слова? погібелі? чи / їдла для бидла?.. / Ще озирється, нитку рвучи, / Діва Обида: / може, душа, спонеліла дотла, / не озвіріє... / Чом же ти ймення Обиди взяла, / Діво Маріє?»* [10, с. 4].

У час активної розробки тем яничарства, манкуртства, роксоланства Є. Маланюк – поет-воїн і поет-борець. Не можна не помітити особливої енергії і навіть пафосності цих поезій, а іноді й гіркої сарказму, жорстких емоційних оцінок. Однак митець мав на них право «через свою величезну любов до вітчизни. Вони породжувались любов'ю, розпачем і, головне, пристрасним бажанням сильної особистості послати своєму народу могутній вольовий імпульс з надією змінити його, а від того – і хід історії» [4, с. 82].

Означені питання були настільки важливими для Є. Маланюка, що, фактично, одночасно з поетичними шуканнями у цій царині автор звертався до них і у своїй публіцистично-есеїстичній прозі, знову й знову студіюючи явища яничарства, манкуртства, хоч частіше – без використання цих лексем, надаючи їм дещо іншої векторності, інших модифікацій. Ми б віднесли сюди такі праці, як «Нариси з історії нашої культури», які, за словами М. Неврлого, «охоплюють всі вузлові періоди української історії» [7, с. 31], «Творчість і національність», «Малоросійство», численні статті про М. Гоголя, Т. Шевченка, М. Хвильового та ін. Доходимо думки, що означені тут модифікації пов'язані у Є. Маланюка із прискіпливим аналізом процесів українського державотворення і причин їх невдачі. У цьому переконують розвідки таких дослідників, як О. Гнатюк, Л. Донченко, Г. Клочек, Л. Куценко, М. Неврлий.

У «Нарисах з історії нашої культури» Є. Маланюк переконливо доводив глибинність української культури, завважаючи: якщо державні кордони історично змінні, то саме культура є величиною більш сталою і

може забезпечити збереження духовності, національної ідентичності [8, с. 67]. Однак цьому заважала апокаліптична криза, що обіймала «всі прояви духовного», набирала характеру «конечности й неминучости», про що автор писав у праці «Творчість і національність» [8, с. 21, 22]. А історична пам'ять, без якої неможливе збереження духовності, «була завжди нашим найслабшим місцем», як він стверджував у статті «13. 5. 33», присвяченій М. Хвильовому [8, с. 367].

Отже, відрив від національних джерел, забуття історичної пам'яті, духовна і фізична віддаленість від рідної землі, за Є. Маланюком, об'єктивно продукують явище манкуртства. Уникнути перетворення не вдається навіть геніям. А якщо вони й зберігають свою ідентичність, то розплачуються за неї всім своїм життям. Власне, про це йдеться у численних статтях Є. Маланюка про долю і творчість М. Гоголя, який, за твердженням дослідника, «був більше нашим національним мучеником, аніж «російським сатириком» [8, с. 129]. Де б не перебував геніальний письменник – у Москві, Петербурзі чи Римі, – він душею линув до рідної Василівки на Полтавщині, відчував свою нестерпну самотність. Є. Маланюк добре знав, про що писав: у його листі до

Є.-Ю. Пеленського читаємо: «Трудно жити й творити (цебто – квітнути!) в еміграційнім вазоні, коли часами тратиш просто мовну пам'ять» [9, с. 438].

Особливої гостроти одна з найяскравіших маланюкових модифікацій манкуртства як перепони до створення інституту української держави набула свого вираження у праці «Малоросійство», де автор говорить про протистояння українства / малоросійства, ідентифікацію свого / чужого, про відчуття українцями своєї меншовартості і, на нашу думку, про усвідомлення власного комплексу малоросійства як початку прориву, шансу виходу з манкуртства: «Саме усвідомлення собі комплексу малоросійства – було б вже значним кроком вперед, так само, як поставлення діагнози є початком лікування» [8, с. 242]. Однак підкреслимо, що, розглядаючи ці складні процеси, Є. Маланюк завжди акцентував їх історичний характер та історичну зумовленість. Тому, екстраполюючи маланюкове бачення різноманітних модифікацій манкуртства, зокрема малоросійства, на сучасну українську дійсність, варто зважати на «нові категорії “близького чужого”», яким «притаманні одночасно і метафоричність, і абстрактність» і, користуючись якими, впродовж останніх десятиріч «хотіли вилучити з національної спільноти насамперед <...> нелояльних членів» [2, с. 138].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Поезія і проза Є. Маланюка спонукають до думання, усвідомленого ставлення до проблем українства, зокрема до таких болючих, як яничарство, манкуртство. Відірваність людини від своїх коренів – навіть якщо вона

вимушена – сприймається автором радше проявом внутрішньої слабкості, викликаній розірваністю буття, що поступово призводить до саморуйнування як окремо взятої особистості, так і нації в цілому. Тож в умовах сьогодення вивчення досвіду сприйняття і розуміння подібних явищ представниками української творчої інтелігенції різних епох в їх синхронічному та діахронічному зрізах видається надперспективним.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Войчишин Ю. «Поет абстрактів і контрастів» / Ю. Войчишин // Дивослово. – 2000. – №10. – С. 49–54.
2. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / О. Гнатюк. – К. : Критика, 2005. – 528 с.
3. Ільницький М. М. Західноукраїнська і емігрантська поезія 20–30-х років / М. М. Ільницький. – К. : Товариство «Знання» України, 1992. – 48 с.
4. Ключек Г. Князь духа і мислі / Г. Ключек // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – №4. – С. 68–89.
5. Кононенко П. «Нація. Культура. Література». «Українська література. Творці і твори» / П. Кононенко // Українознавство. – 2012. – №2. – С. 6–20.
6. Кудрявцев М. Г. Історизм та міфотворчість: питання історії, теорії літератури та компаративістики : монографія / М. Г. Кудрявцев. – [2-ге вид., доп.]. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2012. – 354 с.
7. Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране / Є. Маланюк. – Братіслава : Словацьке педагогічне видавництво, 1991. – 450 с.
8. Маланюк Є. Книга спостережень: Проза: в 2-х т.. / Є. Маланюк. – Торонто, Онтаріо : «Гомін України», 1966. Том 2. – 1966. – 480 с.
9. Маланюк Є. Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи / Є. Маланюк. – Львів : Світ, 2005. – 496 с.
10. Римарук І. Діва Обида. Видіння і відлуння / І. Римарук. – [2-ге вид., доп.]. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
11. Сюдюков І. Про яничарів і яничарство – без міфів та стереотипів [Електронний ресурс] / І. Сюдюков. – Режим доступу : <http://incognita.day.kyiv.ua/pro-yanichariv-i-yanicharstvo-bez-mifiv-ta-stereotipiv.html>.

REFERENCES

1. Vojchyshyn, Ju. (2000). «*Poet abstraktiv i kontrastiv*» [«A poet of abstracts and contrasts»]. Kyiv.
2. Ghnatjuk, O. (2005). *Proshchannia z imperiiei: Ukrainski dyskusii pro identychnist* [Farewell to the Empire: Ukrainian Debates on Identity]. Kyiv.
3. Ільницький, М. М. (1992). *Zakhidnoukrainska i emihrantska poeziia 20–30-kh rokiv* [A West-Ukrainian and emigrant poetry of the 20–30's]. Kyiv.
4. Klochek, Gh. (1997). *Kniaz dukha i mysli* [A Prince of spirit and thought]. Kryvyi Rih.
5. Kononenko, P. (2012). «*Natsiia. Kultura. Literatura*». «*Ukrainska literatura. Tvortsi i tvory*» [«Nation. Culture. Literature». «Ukrainian literature. Creators and works»]. Kyiv.
6. Kudryavcev, M. Gh. (2012). *Istoryzm ta mifotvorchist: pytannia istorii, teorii literatury ta komparatyvistyky* : monohrafiia [History and myth-making: the questions of History, the Theory of Literature and Comparative Studies : monograph]. Kryvyi Rih.
7. Malanjuk, Ye. (1991). *Zemna Madonna*. Vybrane [Earthy Madonna. Selected]. Bratislava.
8. Malanjuk, Ye. (1966). *Knyha sposterezhen. Proza* [The Book of Observation. Prose]. Toronto.

9. Malanjuk, Ye. (2005). *Povernennia: Poezii. Literaturoznavstvo. Publitsystyka. Shchodennyky. Lysty* [A Return: Poetry. Literary Studies. Publicism. Diaries. Letters]. Lviv.
10. Rymaruk, I. (2002). *Diva Obyda. Vydinnia i vidlunnia* [Diva Obyda. Visions and echoes]. Lviv.
11. Sjudnjukov, I. (2015). *Pro yanychariv i yanycharstvo – bez mifiv ta stereotypiv* [About the janissary and janissarity – without the myths and stereotypes]. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/pro-yanichariv-i-yanicharstvo-bez-mifiv-ta-stereotypiv.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗЕМЛЯНСЬКА Аліна Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: філософські аспекти української і зарубіжної літератури XX – поч. XXI ст., сакральні інтенції художньої літератури, сучасна масова література.

ЗОТОВА Валентина Георгіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: українська література XX – XXI ст., межі і стани у сучасному українському та західноєвропейському романі: філософсько-художній, художньо-психологічний аспекти.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

ZEMLIANSKA Alina Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, an Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature of Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: philosophical aspects of Ukrainian and foreign literature of XXth – early XXIst centuries, sacred intentions in fiction, modern mass literature.

ZOTOVA Valentyna Heorhiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, an Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature of Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: Ukrainian literature of XXth – XXIst centuries, borders and states in modern Ukrainian and Western European novel: philosophical and artistic, artistic and psychological aspects.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

УДК 821.161.2.09-4 Мал

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.6

ЛАВРУСЕНКО Марія Іванівна –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та
зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0003-0052-5627>
e-mail: mlavrusenko@ukr.net

СПЕЦИФІКА ЖАНРУ ЕСЕ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ СТАТТІ «МАЛОРОСІЙСТВО»)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Феномен митців першої хвилі еміграції, який пов'язаний із празькою школою або означений як вісниківство, оцінений в сучасній філологічній науці на рівні тематики/проблематики, стильових особливостей, зв'язку творчості вигнанців з журналом «Вісник», редагованим Д. Донцовим, з Організацією українських націоналістів. У колі окремого зацікавлення сучасного літературознавства перебуває й поетична і культурологічна спадщина одного із найпотужніших авторів цього творчого кола – Є. Маланюка, проте вивчення есеїстичного доробку автора наразі залишається актуальною проблемою. Системного осмислення чекає й розмова про жанрову природу культурологічних студій письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчості Є. Маланюка присвячені розвідки Ю. Барабаша, Ю. Войчишин, В. Державина, Г. Клочека, Ю. Коваліва, Л. Куценка, О. Кухар (Гольник), Ю. Лавріненка, Т. Салиги та багатьох інших. Учені цілком виправдано серйозний акцент роблять на аналіз поетичного доробку автора, у якому звучить і безмірна любов до батьківщини, і ненависть до матері-України за прогинання перед народами-загарбниками, і розмірковування про роль мистецтва в житті людини, місію національної літератури і т. ін. Дослідники наголошують також на модерністичному стилі лірики Є. Маланюка, для якого характерним було поєднання неоромантизму, неокласицизму й символізму.

Проте зауважимо, що наша наука менше коментує есеїстичну спадщину співця Степової Еллади. Культурологічно-літературознавчі розвідки автора є ключем до розуміння його світогляду, у них захований код до інтерпретації його поетичних візій. Щоправда, на специфіку авторського бачення минулого батьківщини, ролі окремих творчих особистостей в історії української культури, проблем теорії й історії

літератури та ін. у різний час акцентували свою увагу дослідники О. Астаф'єв, О. Баган, Ю. Бойко, О. Гольник (Кухар), П. Іванишин, М. Ільницький, Г. Клочек, Л. Куценко, М. Насенко, Ю. Неборак, О. Омельчук, Т. Салига, Л. Череватенко, Ю. Шерех та ін.

Мета статті – дослідити причини звернення митців української еміграції до жанру есе/есею як такого, визначити специфіку цього жанру на прикладі аналізу статті Є. Маланюка «Малоросійство». Зауважимо, що у нашому дослідженні ми будемо вживати терміни «есе» й «есей» як синонімічні, оскільки так його означають у теоретичних розвідках. Підкреслимо, що в останній час в українському літературознавстві простежується тенденція називати твори цього спрямування більше як «есей», що засвідчує повернення до традиції використання цього терміна митцями 20–30-х років ХХ століття та авторами-емігрантами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поставлене завдання дослідження вимагає від нас окреслити ті обставини, які змусили українців покинути батьківщину у першій половині ХХ століття, а також з'ясувати популярність жанру есе/есею у творчості вигнанців.

Причиною міжвоєнної еміграції українців (1914–1939 р. р.) стало те, що відбулася революція, розпалася Російська імперія і почалося становлення нової держави – Радянського Союзу. У цей час Україна отримала шанс на побудову самостійної держави, однак Українській Народній Республіці не вдалося відстояти своє право на існування. Національно спрямована еліта, котра виборювала своє право на самостійність, покинула свою батьківщину, оскільки не хотіла продовжувати жити в імперській (хоча і з іншою назвою) країні. Першим місцем еміграції українців стала Польща, згодом Чехословаччина й інші країни Європи. У чужому світі наші земляки шукали своєї реалізації. Вони здобували освіту, аби бути конкурентоспроможними. Але разом із забезпеченням свого матеріального існування вигнанці шукали духовної рівноваги. Для багатьох з них порятунком стало мистецтво, насамперед, поезія. 20–40-і роки ХХ століття стали початком творчої діяльності Ю. Дарагана, Є. Маланюка, Л. Мосендза, О. Теліги, Ю. Липи, Ю. Клена, О. Ольжича та ін. Згодом критик В. Державин означить цих митців як празьку школу, а О. Баган наголошуватиме на потребі говорити про авторів у контексті вісниківства, оскільки творчість поетів єднатиме не тільки стильова манера, а й місце публікації їхніх творів (журнал «Вісник»), прихильність до ідей націоналізму, речником якого був Д. Донцов.

Однак діалог із своїм читачем представники першої хвилі політичної еміграції вели не тільки через поетичний текст. З'ясувати причину поразки українців на шляху до побудови національної держави, осмислити особливості літературного процесу на материковій Україні і в

екзилі, визначити роль творчих набутків метрів вітчизняної літератури (зокрема, Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Куліша, І. Франка та ін.) українські емігранти намагалися і через статті науково-популярного характеру, тобто через есеїстичні студії.

Звернення саме до формату есе/есею пояснюється, на наш погляд, кількома моментами. По-перше, вигнанці (особливо першої хвилі (міжвоєнна доба – 1919–1939 р. р.)) тільки перебували на етапі свого становлення як науковці. Вони мали шкільний досвід (дозволимо собі таке судження) у написанні творів, який передбачав висловлення думки, його коментар з посиланням на певні факти життя, розвідки і т. ін. По-друге, для творення аргументованого наукового тексту їм бракувало джерел, оскільки контакти з батьківщиною були втрачені. По-третє, це було їхнє внутрішнє бажання висловити свою думку, воно мало ефект катарсису. Вважаємо, що митці в такий спосіб мотивували своє життя у чужому просторі. По-четверте, через твори есеїстичного жанру вони вибудовували систему рекомендацій українському суспільству для побудови політики і культури майбутньої держави. Безперечно, це була неоромантична мрія вигнанців, котрі прагнули повернення на батьківщину. Це бажання було підкріплене згодом і конкретними кроками. 1929 року була створена, а 1933 року легалізована Організація українських націоналістів, з якою активно співпрацювали представники празької школи (наприклад, культурну реферантуру ОУН очолив О. Ольжич, активним членом цієї організації була О. Теліга та ін.). Після Другої світової війни в Німеччині почала свою діяльність літературна організація МУР (Мистецький українських рух), у США – «Слово», в Австралії – Літературно-мистецький клуб імені Василя Симоненка. Ці культурні та політичні організації підтримували українців у вигнанні, розробляли стратегію побудови самостійної держави на батьківщині.

Твори есеїстичного характеру мали в своєму доробку представники міжвоєнної еміграції української інтелігенції (1919–1939 р. р.) Є. Маланюк (збірки статей «Книга спостережень» у двох томах), О. Теліга (статті «Якими нас прагнете», «Сліпа вулиця»), О. Ольжич (статті «Героїзм в українській усній словесності», «В авангарді героїчної доби»). Есеїстичне начало наявне й численних публіцистично-літературознавчих статтях Д. Донцова та ін.

Зауважимо, роздуми в стилі есею наявні й у митців, котрі покинули батьківщину після Другої світової війни. У творчості, наприклад, Д. Гуменної, буде розроблений жанр науково-популярних творів-есе на тему праісторії («Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє»), автором літературознавчих спогадів буде Ю. Шерех (Шевельов) («Думки проти течії», «Не для дітей», «Третя сторожа»), автобіографічних – У. Самчук («На білому коні», «На коні вороному:

Спомини і враження, «Планета Ді-Пі: Нотатки й листи», «На твердій землі») та ін. Наша згадка про цих письменників дає право ствердити, що потяг до структурування своїх наукових чи художніх розмислів на різні теми у формі саме цього жанру – це одна із визначальних рис діаспорної літератури, котра була позбавлена батьківщини, а, отже, доступу до оригінальної джерельної бази, а також прагнула ствердити відмінну від радянської колонізаторської концепції позицію щодо сучасного і минулого України в суспільно-політичному й мистецько-культурному контекстах. Письменники у вигнанні, на відміну від своїх колег на батьківщині, мали можливість вільно коментувати події, що відбувалися. Слушною у цьому зв'язку є думка Ю. Торговець про те, що «есе зародилося як форма особистісного вираження, подекуди самоаналізу, оскільки воно надавало можливість вільно й невимушено розмірковувати на різні теми» [13].

Отже, есе як жанр набуває своєї популярності у творчості українських письменників-емігрантів, оскільки воно давало можливість відкрито висловити особистісне переживання, вступити в дискусію і зруйнувати стереотипи, по-новому осмислити актуальні проблеми.

На теоретичному рівні жанр есе в українському літературознавстві вивчений, але мало, хоча історія його фактично пов'язана зі становленням нової української літератури. До прози такого гатунку вдавалися ще письменники XIX століття у своїх щоденниках, літературно-критичних статтях і нарисах (Т. Шевченко, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний та ін.). М. Балаклицький наголошує, що «на початку XX ст. есеїстичну форму мають літературно-критичні виступи окремих представників естетичних і політичних течій і угруповань: Миколи Міхновського, Сергія Єфремова, Гната Хоткевича, Микити Сріблянського (Шаповала), Миколи Євшана тощо» [1, с. 25]. Літературна дискусія 1925–1928 років теж дала національній літературі зразки есеїстичної прози (твори М. Хвильового, М. Зерова та ін.). В унісон з нею розвивалась есеїстика в емігрантській літературі (про це йшлося вище). Г. Швець твердить, що потяг до суб'єктивної оцінки, філософствування простежується у творах митців XX століття – П. Тичини, М. Рильського, О. Сизоненка, О. Гончара, Д. Павличка та ін. [16, с. 5]. Активного розвитку цей жанр набув на сучасному етапі. Маємо праці Н Зборовської, Ю. Андруховича, О. Забужко, С. Жадана та інших. Отже, як бачимо, есеїстика має свою довгу історію, а от теорія її оцінки в науці ще потребує детальної систематизації.

Дозволимо собі проаналізувати теоретико-літературознавчі розвідки, які коментують жанр есею, аби виробити модель для аналізу есеїстики Є. Маланюка. Насамперед зауважимо, що (це підтверджує Т. Левчук) сьогодні існує багато тлумачень цього поняття («вид наукової роботи,

жанр художньої літератури, жанр учнівського чи студентського твору, журнальна стаття, позначена суб'єктивністю авторської манери» [7, с. 135]).

«Літературознавчий словник – довідник» за редакцією Р. Т. Гром'яка (1998) під цим жанром розуміє «невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми. Характерні ознаки есе – логічність викладу, що наближає його певною мірою до наукової літератури, дбайливе ставлення до художньої форми. Як правило, есе виражає нове, суб'єктивне слово про щось і носить філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний чи чисто белетристичний характер. Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, в яких на перший план виступає особистість автора...» [8, с. 249].

До жанрів епосу відносить есе О. Галич. Його специфіку дослідник, зокрема, бачить у тому, що цей жанр «лежить на стику художньої та публіцистичної (часом науково – популяризаторської) творчості» [3, с. 25].

Однак у науці побутує й інша думка. В. Є. Халізов відносить есе до «міжродових і позародових форм», тобто розглядає його не як епічний жанр, як форму структурування матеріалу (поряд з епосом, лірикою і драмою) [15, с. 316]. Для нього есеїстична форма – це «невимушено – вільне поєднання суми повідомлень про одиничні факти, опис реальності й (що особливо важливо) роздумів про них. Думки, що висловлюються в есеїстичній формі, як правило, не претендують на вичерпне трактування предмета... Есеїстика тяжіє до синкретизму, власне художні начала тут легко поєднуються з публіцистичними і філософськими» [15, с. 317].

У посібнику «Есе як художньо-публіцистичний жанр» М. Балаклицький визначає його жанротвірні ознаки. Дослідник наголошує, апелюючи до праць світового літературознавства, що це: «1) особистісний характер мотивації, сприйняття й висвітлення предмета зображення, що дозволяє побачити нове в знайомому; 2) особливий спосіб репрезентації предмета мовлення за допомогою асоціативно-емоційної структурної основи; 3) можливість виходу в загальнокультурний контекст фонових знань адресата; 4) невимушеність потоку мовлення – вільна асоціативна композиція; 5) підвищена модальність тексту як відбиття суб'єктивності ти чи інших авторських характеристик» [1, с. 28]. Автор пропонує і жанрову типологію творів есе в українській літературі і визначає загальне есе, есе-лист, есе-замальовку, есе-статтю, есе-лекцію, промову, доповідь, есе-щоденник.

Посилаючись на чотирирівневу характеристику художнього твору А. Ткаченка (рід, вид (проза або вірш), жанр, жанровий різновид), Т. Левчук пропонує таке визначення: «Есе – епічне за способом викладу, в основі, як би там не було, лежить розповідь, за видом – проза. Навіть четвертий рівень класифікації неproblemний. У залежності від домінування певних елементів виділяють філософські, публіцистичні, науково-популярні, літературно-критичні есе. Дискутивним лишається третій рівень генологічної характеристики есе – рівень жанру, точніше – його жанрових ознак» [7, с. 136]. Дослідниця підкреслює, що цей жанр «знаходиться у площині перетину наукового (понятійного) та мистецького (образного) типів світосприйняття» [7, с. 138]. На рівні змісту йому властиві тотальна свобода (ці тези звучать і в розвідках М. Епштейна, В. Хезлітта), суб'єктивізм, індивідуалізація; на рівні форми – це наявність цитування, що є основою розповіді з елементами діалогу [7, с. 137–138].

Історію жанру та його специфіку на матеріалі світової та української літературно-критичної думки аналізує у своєму дисертаційному дослідженні «Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика» Г. Д. Швець. Виходячи із позицій Л. Чернець, І. Щербакової, Є. Плоткіної, Є. Зикової, М. Епштейна, В. Халізева, котрі досліджували твори-есе, вона пропонує розуміння цього жанру «як специфічної форми та помежів'я літератури та інших форм свідомості, у якій синкретично поєднуються начала епосу й лірики з нехудожніми і неестетичними елементами і суттю якої є суб'єктивізація авторським «я» різноманітних явищ культури; цій вільній за композицією, асоціативній за логікою розвитку думки, неповній за характером висвітлення теми формі притаманні надзвичайна рухливість і мобільність, налаштованість на контакт з іншими жанрами, тому есе можна розглядати як гібридний жанр, структура і стиль якого підпорядковуються суб'єктивній авторській логіці» [16, с. 7]. Ця позиція щодо термінологічного визначення видається нам найбільш слушною.

У філологічній науці точаться дискусії і щодо мови творів цього прозового жанру. У статті «Із секретів поетичної творчості» І. Франко вказував, що учений, «викладаючи нам здобутки науки, мусить послуговуватися мовою, і то не якоюсь абстрактною, а тою звичайною, витонченою історично, привичною для нас. А се значить, коли він говорить або коли ви читаєте його виклад, то без огляду на його і вашу волю самі його слова викликають у вашій уяві величезні ряди образів, не раз зовсім відмінних від тих, які бажав викликати у вас автор» [14, с. 67]. Дослідник також зазначив, що науковцю треба боротися з образністю у своїх творах, більше уваги приділяти виробленню термінології.

Письменнику ж навпаки треба дбати про образність, вишуканість, функціональність слова.

На думку О. О. Потєбні, наукове поняття нерозривно пов'язане з образним сприйняттям проблеми. Природа наукового розкривається через здатність людини образно осмислювати проблему [12].

Якщо ми маємо справу з творами науково-популярного спрямування, то їхнє мовне оформлення повинно поєднувати й ознаки наукового, і художнього стилів. Письменник, який осмислює проблему певної галузі знань, має послуговуватися не лише фаховою термінологією, а й удаватися до образності, адже зміст його творів має популяризаторський характер і суха наукова мова не сприйматиметься пересічним читачем, не створюватиме ефект естетичного задоволення від прочитаного. Н. В. Зелінська зазначає, що науковий текст – це не тільки «інформаційний зміст, а й підпорядкована вимогам суспільності вербальна «оболонка», якість якої дуже часто вирішальним чином впливає на перебіг наукової комунікації, зокрема, визначає її швидкість і ефективність» [5, с. 1]. Вона вважає, що присутність образного осмислення проблеми «це і прагнення наблизити до читача незрозумілі події, явища, факти і, водночас, результат інтелектуальних зусиль, словесної вправності автора» [5, с. 27].

Слово у прозі-есе специфічне, воно – межове, маргінальне, бо сприяє науковості і водночас образності сприйняття проблеми. Наприклад, діаспорна письменниця Д. Гуменна, авторка кількох творів-есе на тему праісторії, у своїх спогадах «Дар Евдотеї» наголошувала на особливій мові своїх епічних текстів цього жанру: «Я посвячуюсь намаганню перетворити сухі звіти на зрозуміле всім **літературне образне плетиво** (Тут і далі виокремлення наше. – М. Л.)» [4, с. 273].

Отже, есеїстична форма не претендує на правдивість висновків; містить авторські думки щодо певної проблеми; допускає синтез у змісті художніх, публіцистичних, філософських та наукових начал. Зауважимо, що на структурно-семантичному рівні, як і наукова публіцистика, вона характеризується полемічністю («обмін думками і враженнями, захист власної позиції і спростування тієї, що є чи видається хибною, аргументованість у поєднанні з експресивним вираженням міркувань – у вигляді реального або уявного (сконструйованого) діалогу»), риторичністю (використанням риторичних фігур, що створює уявлення про публічність повідомлення) та образністю (здатність відтворювати проблему у словесних образах) викладу [5, с. 20–21].

Цими теоретичними висновками ми скористаємося для аналізу культурологічного есею Є. Маланюка «Малоросійство». Зважаючи на маргінальність жанру, дозволимо собі вживати щодо цього твору

письменника визначення «есе/есей», «розвідка», «студія», «стаття», «дослідження».

Вкотре наголосимо, що розмірковування над причиною втрати українцями своєї держави у 20-і роки ХХ століття – тема, що була актуалізована в поезії і прозі митців міжвоєнної еміграції. Це був емоційний відгук на недавні події, свідками й учасниками якого були земляки-вигнанці. Проте поряд з такою реакцією на пережите у творчому доробку письменників почнуть з'являтися й виважені роздуми. Одним із таких стане стаття Є. Маланюка «Малоросійство». Це розвідка, у якій автор намагається аргументовано довести читачеві справжню причину відсутності національної держави на теренах його батьківщини.

Підкреслимо, що цей твір був написаний автором «в сорок першу річницю проголошення Державности» [10, с. 246], тобто артикульовану проблему він довго обдумував, шукав аргументи і т. ін. Аналізована студія Є. Маланюка складається із п'яти частин та висновків, відділених від основного тексту. Отже, вже структурно автор налаштовує реципієнта на наукову розвідку, яка послідовно доводитиме ознаки малоросійства як української національної хвороби, з якою доведеться боротися навіть тоді, коли наша батьківщина буде вільною. Ця тема пронизує усю творчість автора. На цьому наголошує, зокрема, О. Омельчук у монографії «Літературні ідеали українського вісниківства», підкреслюючи, що Є. Маланюк у своїх статтях «Творчість і національність», «На нових позиціях» коментував суть малоросійства. [11, с. 215]. С. Білодід також твердить, що доробок Є. Маланюка – це дві тенденції: «Будівничий конструктивний струмінь і – опортуністичне малоросійство тих, кому зручно й вигідно жити в рабстві» [2, с. 3].

У передмові до «Книги спостережень» письменник наголошує на особливому стилі його праць: «Нерівний стиль – від академічності до публіцистичності – може найприродніше віддасть стиль часу» [9, с. 8]. Митець свідомий того, що писати текст наукового стибу не просто. Наголос на це він робить і в статті «Малоросійство»: «Намагаючись викладати цю тему мовою стисло, з нахилом навіть до академізму, все ж відчуваєш труднощі при формулюванні думок, щоб вони були легкозхопні, дохідливі. Впливає це з самої скомплікованої істоти теми. Тому звернемось до ілюстрацій, взятих чи то з історії, чи то з літератури» [10, с. 232–233]. Ця цитата засвідчує, що письменник береться до написання саме науково-популярної розвідки. А будь-яке фахове дослідження, хоч і викладене у «легкій» формі, передбачає полеміку, основою якої є аргументи.

Є. Маланюк у статті «Малоросійство» презентує себе як дослідника, котрий добре володіє методологією побудови науково-публіцистичного тексту. Захищаючи свою позицію, митець посилається на різнофахові

дані, використовує класичні філософські методи аналізу, синтезу та спостереження, щоправда, цитувань наукових розвідок в дослідженні немає.

У першій частині есею Є. Маланюк пояснює феномен малоросійства, з'ясовуючи механізм творення імперської людини в Росії усіх часів. Автор, маючи досвід проживання в Європі і США, робить висновок про те, що жодна колоніальна держава не вихлостила у своїх підлеглих національного начала, як це зробила наша географічна сусідка. На підтвердження своєї думки письменник наводить аргументи про те, що у країнах Західної Європи (Австро-Угорщині, Франції, Англії) не було тиску на мешканців імперій. Він коментує процес творення «росіянина» і зауважує: «Це був brutальний, масово-механічний виріб, виконуваний терористично-поліційною машиною тотально-зцентралізованої держави» [10, с. 230]. Прикметно, що свої тези щодо порівняння процесів формування імперської людини у Західній і Східній Європі автор доводить, називаючи факти історії, посилаючись на документи, а також подаючи коментарі-зноски під текстом. Автор певний, що його аргументи переконливі, бо називає загальновідомі факти, хоча не цитує джерела, що підтверджують його думку (тут причина зрозуміла – відсутність доступу до праць митця-емігранта (про це йшлося вище)). Отже, уже перша частина студії побудована у формі наукової полеміки.

Є. Маланюк демонструє свою добру обізнаність в історії України. Простежуючи процес зародження малоросійства, він апелює до відомих подій минулого нашої батьківщини (прачаси – козацька доба – Російська імперія – Центральна Рада), котрі є ганебним прикладом нашої психологічної поразки перед народами-зайдами, і дає їм свій коментар-висновок, доводить, що «малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція» [10, с. 234]. Відтак, дослідник винною у процесі утвердження малоросійства бачить не тільки імперську Росію, а й самих українців, що так легко згоджуються на свою меншовартість. Митець розраховує, на наш погляд, на мудрого реципієнта, котрий добре обізнаний з історією України і готовий прийняти авторські альтернативні тлумачення минулого нашого краю, поділити його безапеляційне негативне ставлення до земляків, котрі поступилися національною гідністю перед ворогом.

Переконує у правдивості своїх висновків дослідник і штриховим аналізом долі національних культурних і наукових діячів СРСР. На прикладі життя математика Михайла Остроградського, інженера Степана Тимошенка, кінорежисера і письменника Олександра Довженка, графіка Юрія Нарбута, поетеси Ліни Костенко та багатьох інших Є. Маланюк демонструє, що малоросизація нашої культури в радянській державі – процес всеохопний, а малоросійство було і залишається офіційною

політикою Москви. У підсумку до третьої частини свого твору автор пише: «Побіжно відзначені явища дають мірило сучасної советської малоросизації нашої культури і показують обсяг продукції всеохоплюючого малоросійства на нашій Батьківщині, де, до речі, вже офіційно не фігурує нарід український, лише від двох десятків літ просто «народ України», отже не нація, а населення, мешканці, people, або, як тепер кажуть, жителі цієї «республіканської» колонії «советського государства» [10, с. 238]. Прикметно, що ці висновки культуролога не втрачають своєї актуальності і зараз, у XXI столітті.

Пафос діалогу з читачем у статті позначений не тільки прикладами невдач українців у політичній чи ідеологічній боротьбі з Росією, а й зразками стійкості національного духу. Четверта частина студії присвячена осмисленню ролі гетьмана Івана Мазепи у формуванні національної свідомості українців. Автор коментує ставлення Росії до його вчинків. Він нагадує читачеві відомі факти історії про глухівський собор, на якому єпископи за наказом Петра I проголосили «блюзніру і страшну, істинно диявольську «анатему» [10, с. 239] Іванові Мазепі, окреслює шляхи боротьби імперської влади з мазепинством. Прикметно, що Є. Маланюк, аби довести правдивість своїх висновків, звертається до літературного матеріалу. Він згадує риторичну щодо гетьмана усім відомої замовленої царським Третім відділом Власної Його Імператорської Величності канцелярії «Полтави» О. Пушкіна, ставлення до Мазепи свідомих українців початку ХХ століття у повісті Б. Антоненка-Давидовича «Смерть». Наведені аргументи переконливо доводять авторську тезу: «Мазепинство бо й є яскравою протилежністю, яскравим запереченням, нещадним демаскуванням і найрадикальнішим ліком саме на Малоросійство» [10, с. 239].

Якщо у перших чотирьох частинах статті Є. Маланюк з'ясовував суть малоросійства, окреслював шляхи його плекання в імперській Росії, наводив приклади опору українців цьому явищу, то в п'ятій частині він дозволяє собі зробити висновок: «Як єдиним радикальним ліком на хворобу малоросійства є Державність, так упадок Державности, смерть державницької ідеї і всяка «руїна», від Руїни ХVІІ ст. почавши, були і є ти ґрунтом, на яким малоросійство виростало, квітло і давало плоди» [10, с. 241].

Аргументи з історії та літератури дають Є. Маланюку право висунути гіпотезу щодо шляхів подолання комплексу малоросійства. «Напружене творення Д у х о в н о ї С у в е р е н н о с т и – ось рецепт, що був, є і буде найбільш трудний, але й найбільш істотний і всеобіймаючий» [10, с. 241], – робить висновок автор. Шлях до національної волі він бачить через родинне виховання «національної

етики і естетики» [10, с. 241], а також через конкретні знання, які людина отримує в процесі студіювання наукових праць.

На цей шлях українці, як твердить письменник, стануть тільки усвідомивши суть малоросійства, визнавши його як «хворобу», що потребує комплексного лікування. Г. Ключек твердить: «Маланюк – поет, і тому слово підібрав точне, з глибоким та образним внутрішнім змістом х в о р о б а» [6, с. 13]. Митець-емігрант не підводить ризику під цими висновками. Він знову шукає аргументів. Вільний виклад думок, який передбачає жанр есею, спрямовує автора на пошук доказів. Письменник коментує життєвий шлях і творчі набутки М. Гоголя і твердить, що саме він «фатально... стався фундатором міту Руси-Росії, а політично – дав під малоросійство своєрідну, хоч і дуже двозначну «ідеологію» [10, с. 243]. Цей комплекс дворянин М. Гоголь подолати не зміг, проте суть і небезпеку цієї хвороби усвідомили Т. Шевченко, І. Франко, але її зігнорували ті, що будували українську державність у

1917–1919 роках. Як бачимо із окресленого вище ходу роздумів Є. Маланюка, митець прагнув бути об'єктивним у висловленні своєї позиції, чесно вести полеміку. Він, зауважимо, не вдавався до розлогих цитувань своїх колег-письменників, а лише вкраплював інформативно й емоційно значущі вислови, котрі спонукали до роздумів реципієнта. Наприклад, портрет «закінчених малоросів ХІХ століття» у баченні Т. Шевченка окреслюється автором через короткі коментарі тез Кобзаря: «Обурення, погорда, презирство, пекучий сарказм: «славних прадідів великих правнуки погані», «раби з кокардою на лобі, лакеї в золотій оздобі», «не заріже батько сина... викохає та й продасть в різницю – Москалеві»...» [10, с. 243]. Цей образ доповнюється й цитатою І. Франка із поезії «На ріках вавилонських»:

І хоч душу манить часом волі приваб,

Але кров моя – раб! Але м о з о к мій – раб! [10, с. 243].

Прикметно, що загальні висновки у статті Є. Маланюка «Малоросійство» не відповідають канону наукової розвідки, де крок за кроком дослідник узагальнює сказане вище. Вони відкриті для подальшого діалогу з читачем. Автор вкотре наводить аргументи щодо малоросизації усього українського, й творчості Кобзаря, зокрема. Він переказує приклад прозріння співредактора місячника «Весник Европы» Максима Славинського в 20-і роки ХХ століття щодо «приспаності», «окраденості» України, про яку Т. Шевченко говорить у медитації «Мені однаково». Пуантом статті стає теза про те, що малоросійство «є еквівалентом нашої о к р а д е н о с т і» [10, с. 246]. Поставлена автором крапка, на наш погляд, є спонуканням реципієнта до діалогу.

У статті «Малоросійство» Є. Маланюк демонструє відмінні (дозволимо собі такі висновки) уміння публічного висловлювання. Вони,

як уже вказувалося вище, виявляються у аргументованості висунутих тез. Ще одним важливим досягненням розвідки є її побудова у формі уявного діалогу з читачем. Митець постійно спонукає свого співрозмовника до міркувань, він, з одного боку, дотримується наукової етики, вживаючи займенник «ми», а з іншого – робить спробу переконати реципієнта, що озвучені висновки не тільки авторські, а і його власні. Цьому слугують фрази на зразок: «згадаймо ще», «скажемо», «придивімося», «уявимо собі» і подібні.

Є. Маланюк, який по своїй натурі був надзвичайно категоричною людиною щодо оцінки українства, котре знівельовало шансом будувати самостійну державу на початку ХХ століття, у статті надзвичайно виважено коментує гіпотетичні моменти своїх переконань. Наприклад, про зародження малоросійства автор пише так: «Зазначимо лише, що малоросіянству, **певно**, віддавна сприяли природні багатства і щедре відсоння нашої єдиної на світі Батьківщини» [10, с. 233]. Або: «Якщо колись з'явиться історія Українського Малоросійства, то автор її саме Мартина Пушкаря, **правдоподібно**, проголосить батьком малоросійства» [10, с. 233].

Є. Маланюк як поет, митець виразно проступає на рівні мови аналізованого есею. Авторський текст багатий на тропи (епітети (почасти синкретичні) («підбита і обезвладнена нація», «юдине малоросійство»), порівняння («вижирало, як мікроб вижирає живу тканину організму», «змушує тремтіти, як ту євангельську осіку», метонімію («політина мудрість старого Риму», метафори («плями малоросійства», «малоросійство наркотизувало розум», «припечатало долю», «малоросійство виростало, квітло і давало плоди»)). На рівні поетичного синтаксису простежується наявність повторів (анафора («... державний устрій московської, згодом петербурзької, а від сорока літ знову московської імперії – не знав, не знає і знати не хоче жодної особливості: ані особистої, ані суспільної, ані національної, ані навіть регіональної чи класової»), тавтологія («при допомозі «Просвіти» просвітити»)), вживає фразеологізми («опинилася з кляпом у роті», «моя хата скраю»). У творі наявні й авторські неологізми («малополяк», «малогрузин», «малосибіряк»).

Однією із визначальних рис аналізованої розвідки Є. Маланюка є риторичність. З допомогою питань, окликів митець показує своє ставлення до досліджуваної проблеми. Риторичні питання слугують маркерами глобальної теми малоросійства, яку пояснював автор: «Що ж таке малорос?» [10, с. 231], «Що ж таке малоросійство?» [10, с. 235], «Бо що ж є Мазепинство, як не чинна свідомість Нації і інстинктивно зв'язана з тією свідомістю політична і міліарна в о л я Нацією бути?» [10, с. 239]. Функція риторичних окликів – наголос на абсурдності

коментованої ситуації (митця обурює, що гетьманові Мазепі оголосили «анатему» і він оклично зауважує: «фундаторові храмів!» [10, с. 239]), акцентування на авторському розумінні проблеми (окреслюючи суть національного інстинкту, письменник резюмує: «Це – родина, рамки національного (не етнографічного!) стилю, магія національного обряду, атмосфера національної етики і національної естетики» [10, с. 241]).

Наголос на важливих аспектах свого дослідження Є. Маланюк робить і через зовнішнє оформлення тексту. Знакові позиції він прописує, відділяючи літеру від літери, щоб візуально налаштувати співрозмовника на коло досліджуваних проблем.

Висновки та перспективи подальших розвідок на пряму. У підсумку нашої розвідки зазначимо, що звернення митців української еміграції до жанру есею, з одного боку, було даниною традиції, оскільки твори такого плану були відомі в історії національної літератури; з другого боку, пошук інтересу до такої прози було викликано об'єктивними обставинами – перебуванням поза межами материкової України, а, отже, відсутністю доступу до оригінальної джерельної бази, котра дала б можливість писати наукові розвідки; по-третє, епос із виразним особистісним началом давав можливість письменникам еміграції вільно висловлювати свою думку щодо культури батьківщини і в такий спосіб долати психологічну колізію – розрив із рідним краєм.

Есе/есеї – специфічний прозовий жанр, який має ознаки і наукової, і художньої літератури. Для нього характерним є вільна композиція, полемічність, що ґрунтується на аргументованості, діалогічності. Мова творів – маргінальна. Вона поєднує у собі і наукове, й образне сприйняття проблеми.

Основний пафос культурологічної праці Є. Маланюка «Малоросійство» – довести читачеві, що причиною невдач українців на шляху побудови самостійної держави є комплекс меншовартості, який плекала в нашому народі Російська імперія, а згодом Радянський Союз. Полеміка, яку веде автор у дослідженні, аргументована, митець апелює до даних історії, художньої літератури і власного досвіду. Логічно підібрані приклади на доведення позиції спрямовані на діалог з читачем. Структура дослідження тяжіє до наукової розвідки. Мова ж твору образна, що сприяє кращому осмисленню актуалізованої у розвідці проблеми малоросійства як національної психологічної хвороби.

Наші спостереження не претендують на вичерпність розмови і щодо теорії есею, і щодо специфіки цього жанру у доробку Є. Маланюка. Запропонована методологія аналізу творів цього спрямування може бути використана для оцінки інших культурологічних розвідок автора з метою увиразнення засобів і прийомів, до яких митець вдається задля розкриття поставлених проблем.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр. Методичні матеріали для студентів спеціальності «Журналістика» / М. А. Балаклицький. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 74 с.
2. Білодід С. Вояк української культури / С. Білодід // Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти / Є. Маланюк. – К. : «Атіка», 1995. – С. 3–8.
3. Галич О. Роди та жанри літератури. Довідник для вчителя / О. Галич. – Рівне, 1994. – 62 с.
4. Гуменна Д. Дар Евдотей: у 2-х т. / Докія Гуменна. – Балтимор, Торонто : Українське видавництво ім. В. Симоненка, 1990. Т. 2. – 346 с.
5. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика XIX – початку XX ст.: автореферат дис...доктора філол. н.: 10.01.08 / Н. В. Зелінська. – К., 2004. – 36 с.
6. Клочек Г. «Малоросійство» Євгена Маланюка і сьогодення / Григорій Клочек // Маланюк Є. Малоросійство / Є. Маланюк. – К. : Український пріоритет, 2015. – С. 3–27.
7. Левчук Т. Модифікації жанру есе в аспекті інтермедіальності // Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
8. Маланюк Є. Від автора / Євген Маланюк // Книга спостережень: Проза: в 2-х т. / Є. Маланюк. – Т. 1. – Торонто, Онтаріо : «Гомін України», 1962. – С. 8–9.
9. Маланюк Є. Малоросійство / Є. Маланюк. // Книга спостережень: Проза: в 2-х т. / Є. Маланюк. – Т. 2. – Торонто, Онтаріо : «Гомін України», 1966. – С. 229–246.
10. Омельчук О. Літературні ідеали українського вісниківства (1922–1939): монографія / О. Омельчук. – К. : Смолоскип, 2011. – 336 с.
11. Потебня А. А. Полное сочинение трудов: Мысль и язык / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – С. 80–98.
12. Торговець Ю. І. Особливості генезису жанру есе [Електронний ресурс] / Ю. І. Торговець. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4084/1/Y_Torgovets_SPH_2_GI.pdf
13. Франко І. Із секретів поетичної творчості / І. Франко // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. / АН УРСР; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: Є. Кирилюк та ін. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 31. – К., 1981. – С. 45–120.
14. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М. : Высшая школа, 1999. – 398 с.
15. Швець Г. Д. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика: автореферат дис. канд. філол. н.: 10.01.01 / Г. Д. Швець. – К., 2006. – 19 с.

REFERENCES

1. Balaklytskyi, M. A. (2007). *Ese yak khudozhno-publitsystychnyi zhanr* [Essay as a non-fiction genre]. Kharkiv.
2. Bilodid, S. (1995). *Voiak ukrainskoi kultury* [Soldier of Ukrainian culture]. Kyiv.
3. Halych, O. (1994). *Rody ta zhanry literatury. Dovidnyk dlia vchytelia* [Genera and genres of literature. Teacher's guide]. Rivne.
4. Humenna, D. (1990). *Dar Evdotei* [The gift of Eudotheus]. Baltymor, Toronto.
5. Zelinska, N. V. (2004). *Poetyka naukovoho tekstu: ukrainska naukova publitsystyka XIX – pochatku XX st.* [Poetics of the scientific text: Ukrainian scientific journalism of the 19th – early 20th centuries]. Kyiv.
6. Klochek, H. (2015). «*Malorosiistvo*» *Yevhena Malaniuka i sohodennia* [“Malorosiistvo” by Eugene Malaniuk and today]. Kyiv.

7. Levchuk, T. (2012). *Modyfikatsii zhanru ese v aspekti intermedialnosti* [Modifications of the essay genre in the aspect of intermedia]. Kyiv. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / [za red. R. Hromiaka].* (1997). [Literary Study Dictionary-Handbook. R. Gromyak]. Kyiv.
8. Malaniuk, Ye. (1962. Vol. 1). *Vid avtora* [From the author]. Toronto, Ontario.
9. Malaniuk, Ye. (1966. Vol. 2). *Malorosijstvo* [Malorosijstvo]. Toronto, Ontario.
10. Omelchuk, O. (2011). *Literaturni idealy ukrainskoho visnykivstva (1922–1939): Monohrafiia* [Literary Ideals of Ukrainian Visnykivstva (1922–1939): Monograph]. Kyiv.
11. Potebnia, A. A. (1999). *Polnoe sochynenye trudov: Mysl y yazyk.* [Complete Works: Thought and Language]. Moscow.
12. Torhovets, Yu. I. *Osoblyvosti henezysu zhanru ese.* [Specifics of genre essay genesis]. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4084/1/Y_Torgovets_SPH_2_GI.pdf
13. Franko, I. (1981. Vol. 31). *Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti.* [From the secrets of poetic creativity]. Kyiv.
14. Khalyzev, V. Ye. (1999). *Teoryia lyteratury.* [Theory of literature]. Moscow.
15. Shvets, H. D. (2006). *Eseistyka Vasylia Barky: zhanrova spetsyfyka ta problematyka* [Essays by Vasily Barka: genre specificity and problems]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛАВРУСЕНКО Марія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: література української еміграції, історична проза.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

LAVRUSENKO Mariia Ivanovna – Candidate of philological sciences, an associate professor of the department of Ukrainian and foreign literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: Ukrainian emigration literature, historical prose.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019 р.

УДК 821.161.2.(045)

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.7

МОМОТ Неля Миколаївна –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних
відносин та журналістики
ВНЗ «Університет економіки
та права «КРОК»
<https://orcid.org/0000-0002-1054-4517>
e-mail: NeMo-web@ukr.net

ТИЧИНА-ЛЮДИНА І ТИЧИНА-ПОЕТ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА: КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ ПОЕТИЧНОЇ ДОЛІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реалії еміграційного життя для Маланюка стали такими, що необхідно було взятися до публіцистики. Він у когорті інших почав замислюватися над роллю емігрантів як для материкової України, так і поза її межами. У своїх статтях Маланюк висловлював погляди не тільки суто політичного спрямування, частина його праць має культурологічний аспект. Це думки про ключову роль української інтелігенції, яка перебувала в еміграції, у процесі подальшого поступу не просто української нації, а власне української національної ідеї. Таким «рупором» у ті часи стали й інші публіцисти: І. Багрянний, І. Кошелівець, В. Стахів та ін. Публіцистика Маланюка має широкий жанровий спектр: статті, маніфести, листи, рецензії, нотатки. Зокрема статті мають вагомe місце у його публіцистичній спадщині, оскільки репрезентують культурне середовище тієї доби не тільки українства за кордоном, а й загалом культурні світові тенденції ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прочитання спадщини Є. Маланюка набирає певної активності у літературознавчих колах. Поетична муза, безперечно, виокремлює індивідуально-авторську особливість Маланюка. Ця проблема вивчалася багатьма дослідниками: Г. Клочек, С. Орел, Л. Куценко, Г. Донець та ін. Як зазначав Л. Куценко, «Теза Є. Маланюка, що «лірика заговорила першою» в суворих буднях «таборових республік» інтернованих вояків УНР (Польща), справедлива тільки почасти. Справді, перші поезії його з'явилися на світ ще наприкінці 1920 р. і щедро писалися у наступних 1921–22 р. р.. Проте це були переважно поезії-сповіді, інтимна лірика, значно рідше його поезія зверталася тоді до тем громадянсько-патріотичного звучання. Тож з урахуванням контексту висловленої поетом тези (поезія мала б відповісти на запитання: «як сталося», що УНР зазнала поразки, і вона згодом дасть на нього відповідь) справедливіше перефразувати її так – першою

заговорила його проза – публіцистика, есеїстка, критика» [1, с. 31].

Метою статті є аналіз поглядів Маланюка на історію української літератури, роль української еміграції у її формуванні, а також її стан у межах радянської України. Зокрема, подано оцінку творчості Тичини у фокусі контроверсійності його поетичної долі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливу увагу привертає стаття Маланюка «Про роль еміграції», яка дає чітке визначення завдань останньої. Саме людям, що вимушено опинилися в таких умовах, випадала місія продовжити боротьбу. Змагання насамперед повинні продовжитися ідеологічні, й головну історичну роль у них, на думку Маланюка, відводилося українській еміграції 1919–1920 років. Автор одразу зазначає причини боротьби за визволення України – культурні та мілітарні. Публіцист буквально визначає певні програмні речі, зокрема, якою має бути українська еміграція: «1) репрезентантом української визвольної боротьби за кордоном, 2) моральною підтримкою для населення України, ба навіть і живим втіленням української визвольної ідеї, ідейним маяком, до певної міри, для тих, хто продовжує зараз боротьбу з окупантами на скривавлених просторах України і 3) грізним і повсякчасним *memento* для тимчасових каліфів на Україні, що само по собі примушувало б їх бути де в чому обережніш в окупованій країні» [2, с. 254]. Як визначає Маланюк, «завдання – поважне і почесне», оскільки значна частина емігрантів за рівнем освіти належали до еліти тогочасного українського суспільства. Тому справжнє українське культурне та політичне життя перемістилося на Захід: активно пропонувалися поодинокі політичні програми, здійснювалися наукові дослідження, розвивалися літературно-мистецькі школи. Політичне життя не носило активно діючого характеру. На відміну від Польщі, яка мала історичний період еміграції, українські еміграційні кола не провадили такої організованої діяльності в межах материкової України. Якщо поляки створювали таємні осередки у польських землях, висилали емісарів, то українці за кордоном не мали намірів і впевненості в тому, що в межах Радянського Союзу вони це здатні зробити. Маланюк закликає: «...можна порадити інтелігентним представникам нашої еміграції простудіювати історію польської еміграції уважніше – найліпша лектура для нас на чужині» [2, с. 255]. Замість цього еміграція поринула у дискусію причин поразки революції та майбутнє України в умовах більшовицької окупації. Маланюк у згаданій статті апріорі визначає вищезазначені завдання еміграції як її обов'язок перед поневоленим народом: «Бо це тільки обов'язок нашої інтелігенції перед українським народом. А невиконання цього – національний саботаж» [2, с. 255]. Такі завдання публіцист визначив, ще перебуваючи у таборі інтернованих, але і надалі це стало програмою його життя, визначенням його діяльності за кордоном. Для

української еміграційної інтелігенції Маланюк убачав два рівнобіжні завдання: 1) організованість, 2) культурно-освітня праця. Саме в поєднанні цих складових, на його думку, була запорука успіху. Тому, крім політичної публіцистики, він активно напрацьовує культурологічну тематику: займається оглядом еміграційної літератури загалом, української літератури зокрема, а також його пильна увага прикута до радянської України, тих процесів, які відбуваються в окупованій землі. У зв'язку з цим з'являється низка статей: «Замітки про національне мистецтво», «Думки про мистецтво», «До Чупринкової річниці», «Кінець російської літератури», «Поет Московії», «Українська література в світлі сучасності» та ін.. Вони різні за обсягом: одні – ґрунтовні, з виокремленими частинами, інші – стислі, резюмуючі, програмні. Але відчувається, що написані не похапцем, не спонтанно, а з глибоким осмисленням описаних процесів. Важливим у цьому осмисленні для Маланюка був не просто розвиток української літератури, а духовний розвиток тих письменників, які представляли собою естетичний феномен української культури. Таким для нього постає П. Тичина. Поруч з аналізом усього літературного процесу, явно виокремлюється постать поета, природу талановитості якого з'ясовує для себе Маланюк. Оцінка публіцистом поета-Тичини у різних статтях відбувається під двома кутами зору: з одного боку, необхідність відстоювати талановитість Тичини, з другого – розвінчати більшовицький вплив на нього.

У статті «Д.В.Ц.» Маланюк співчуває долі поета в умовах більшовицького шовінізму. Дозвіл цензури, поставлений на збірці «В космічному оркестрі» (видання 1921 р., Харків), викликає різку критику публіциста. Він одразу це визначає як позначення «поет – хахлацький». У текстах статей Маланюк не коментує політичні чи культурні події, тексти стають реакцією на певне культурне, а часто й політичне явище, яке описано резюмуюче, з розставленими акцентами. Публіцист зазначає проукраїнську позицію Тичини та відчуває той надлом, що стався у долі поета: «Справа в тім, що завжди опозиційний московському урядові на Вкраїні Павло Тичина цим разом, очевидно, «здався» на ласку переможців» [2, с. 237]. Дійсно, Тичина палко вітав Українську революцію. У листі до брата Євгена писав: «...тобі слід було б приїхати на Вкраїну – побачив би, що робиться. Уже в Басані (Новій), в Ярославці, Щасновці закладено товариства «Просвіти». У Києві вже діти ходять до Української гімназії. В самому Києві щось чотири чи п'ять газет українських» [3]. Поет працює в газеті «Нова Рада» завідувачем відділу хроніки (редактори: А. Ніковський, С. Єфремов). Тут Тичина опублікував два віршовані фейлетони під псевдонімом проти церковників-українофобів, а також дістала його критику шовіністично спрямована газета «Киевлянин». Поема «Золотий гомін» (хоч і з заміною слів у

передруках) стала відгуком на I Універсал Центральної Ради. Вірші «Пам'яті тридцяти», «На майдані», «Як упав же він з коня» – це сприйняття Тичиною Української революції. У 1919 році збірник «Музагет» підтверджує віру поета у те, що Україна постане. 1923 року він заклопотаний звільненням від арешту брата Євгена, який був регентом Новобасанської автокефальної церкви під Черніговом. А далі життя Тичини стає іншим.

Маланюк викриває політику більшовицького уряду УРСР стосовно постаті Тичини. Він одразу розділяє: Тичина-людина і Тичина-поет. Публіцист коментує факти про стан здоров'я поета, які дізнався з «Львівських відомостей», а також, що еміграція не лишається осторонь: комітет допомоги голодуючій Україні запропонував урядові УРСР допомогу для Тичини. Уряд відповів: «...Павлом Тичиною він опікується сам і що Павло Тичина взагалі “буржуазної опіки не потребує”» [2, с. 238]. Хоча насправді В. Еллан-Блакитний доклав зусиль, щоб домогтися допомоги уряду: Постановою ВУЦВК надали одноразову допомогу, та нарком освіти Г. Гринько дав розпорядження забезпечити харчами. А далі у тексті відгуки Маланюка, з одного боку, критичні, а з другого – образ Тичини-поета позитивний: «...людина – здалася. Але не поет Тичина» [2, с. 238]. Публіцист ніби полемізує сам із собою, він хоче насамперед переконати себе (а своєю щирістю та емоційністю й інших), що у тій системі по-іншому не могло бути, він виправдовує Тичину його ж поетичним талантом. А все, у чому відсутня ця риса поета (талановитість) – не тичинівське, то рядки якогось «обивателя совітського раю» на прізвище Павло Тичина» [2, с. 238].

Еміграційна публіцистика Маланюка, особливо 20-х р. р., відзначається певним пафосом, хоча це пов'язано з аспектами масовості та актуальності. Такий своєрідний пафос, що додає тексту форми відозви, у межах локального середовища дає свій ефект – працює як контроверсійна комунікація, здатна притягнути увагу до злободенних проблем: «Червоним Москалям, відвічним душителям українського народу, мало знищувати його фізично, мало розстрілювати найкращих синів його, вони хочуть звалтувати ще й душу народу, вони хочуть удушити те, що не відважувався душити й царський уряд – поезію українську!» [2, с. 239].

Маланюк подає власне ставлення до дійсності, осмислюючи постать Тичини у геопоетичному контексті доби. Текст для публіциста став публічним простором, у якому він, не добираючи слів, дає нищівну критику більшовизму: «І на сонячній промінні поезії Павла Тичини – брудна лапа москаля поставила чорну пляму – “Д.В.Ц.”» [2, с. 239]. Для Маланюка – це не вирок. Він викривально репрезентує позицію мистецького емігрантства, яке Тичину вже уособлює з історією України.

Характерна для Маланюка манера висловлювання демонструє риторичну нескореність, невикорінність всього українського, що нагадує маніфест проголошення незнищенності українців: «Поет Павло Тичина своїми попередніми творами вже влив в артерії молодого покоління українського творчий вогонь. І цей вогонь – спалить вас, душители, раніш чи пізніш! І не допоможуть вам тут три символічних літери “Д.В.Ц.”» [2, с. 239]. Таким було відчуття Маланюка-публіциста. І такий його «мистецький жест» не просто демонструє важливий факт, а зобов'язує автора вдаватися до віддзеркалення дійсності, в якому ситуація повинна отримати відображення з можливістю споглядати її у різних ракурсах. Тому Тичина тут різний: з одного боку, поет з комплексом протиріч, які є впливом пореволюційної доби; з іншого – талановита постать у контексті літературних явищ свого часу.

В історії літератури існують особливі постаті, які впливають на її розвиток. Без сумніву, таким Євген Маланюк вважав Павла Тичину, феномен творчості якого визрів у 1920-х р. р.. На думку Маланюка, його ідейна трансформація впливала на самовизначення національної літератури. Тактика «більшовизації» творчості Тичиною була обрана під тиском обставин та потребувала від нього її практичної реалізації. Маланюк розумів, що зібрати український національний дух до купи, особливо в радянській Україні, було надскладним завданням. Тому його публічні кроки, втілені у статтях, були спрямовані на те, щоб надати цьому явищу відповідне пояснення, заперечити хибну думку більшовиків про отриману перемогу. Для Маланюка було очевидним, що з допомогою талановитих митців більшовикам вигідно було українську літературу демонструвати як національну за формою, але соціалістичну за суттю. Це була тактично спланована політика, розвінчати яку Маланюк ставив собі за мету. Але навіть так знівечена національна література народжувала і формувала етнічну українську еліту. І якою б контроверсійною не була літературна доля Тичини, знівелювати національний вплив його ранньої творчості видається для Маланюка неможливим. Яким би прозірливим не здавалося центральне більшовицьке керівництво, та якраз у цих спланованих акціях виявлялося їх уразливе місце: «...“Д.В.Ц.”...вони символізують якраз вашу духовну прострацію, ваш ідейний прогресивний параліч, вашу безсилу жорстокість і ваше жорстоке, але останнє безсилля» [2, с. 239].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Подальша доля України постійно буде привертати увагу українських емігрантів. Вони завжди пильно стежили за її поступом, постійно ведучи конкурентну боротьбу. Є. Маланюк своєю публіцистикою демонстрував силу національного духу, власну незламність, потужну енергію тих українців, які обрали шлях еміграції, визначивши в тих умовах сенсом

життя – вперто стояти на шляху мандрівного заокеанського буття, але далі творити таку омріяну національну культуру. Як висновок, зазначимо, що зростає усвідомлення того, наскільки важливою була місія українських емігрантів у цьому поступу, тому саме таке розуміння породжує подальші розвідки, дослідження. Саме це становить значний літературознавчий інтерес, вартий подальшої реалізації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Куценко Л. Публіцистика Є. Маланюка: пошук відповідей на «прокляті питання» і спроба естетичного самовизначення (1921–1923 р. р.) / Л. Куценко // Слово і час. – 2000. – №10. – С. 31 – 37.
2. Маланюк Є. Вибрані твори / Є. Маланюк. – К. : Смолоскип, 2017. – 872 с.
3. Цимбал Я. Павло Тичина в 1917-му. Економіст, сепаратист і Тичинін [Електронний ресурс] / Я. Цимбал. – Режим доступу: http://www.dsnews.ua/nasha_revolyutsiya_1917/spravzhniy-pavlo-tichina-ekonomist-separatist-i-tichinin-20032017220000

REFERENCES

1. Kutsenko, L. (2000). *Publitsystyka Ye. Malaniuka: poshuk vidpovidei na prokliati pytannia» i sproba estetychnoho samovyznachenn (1921–1923 r. r.)*. [Publicism of Ye. Malaniuk: search for answers to «damned questions» and attempt of aesthetic self-determination (1921–1923 biennium)]. Kyiv.
2. Malaniuk, Ye. (2017) *Vybrani tvory*. [Selected Works]. Kyiv.
3. Tsimbal, Ya. (2017) *Pavlo Tychyna v 1917-mu. Ekonomist, separatyst i Tychynin*. [Pavlo Tychyna in 1917. Economist, separatist and Tychynin]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОМОТ Неля Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та журналістики ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК».

Наукові інтереси: шевченкознавство, маланюкознавство, публіцистика, письменницькі щоденники, мемуаристика.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

MOMOT Nelia Mukolaivna – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of International Relations and Journalism of the University of «Economics and Law «KROK».

Circle of scientific interests: Shevchenko Studies, Malaniuk Studies, publications, writer's diaries, memoirs.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019 р.

УДК 82.091

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.8

РИБАЛЬЧЕНКО Валентина Костянтинівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератури ВНЗ «Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені В. Винниченка»
<https://orcid.org/0000-000-3585-1174>
e-mail: valentina31071962@gmail.com

ТЕМА ДУХОВНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЕСЕЇСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА ТА В. РОЗАНОВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Важко заперечити той факт, що формування української національної емоційно-чуттєвої картини світу впродовж «трьох віків невілляництва духовного» [6, с. 247] зазнавало агресивного доцентрового, колонізаторського впливу російської літератури, що «привело (і призводить надалі) до згубного спустошення нашого культурного маєтку, до поглиблення провінційної обмеженості думки...» [9, с. 299].

Сьогодні, як ніколи, ця проблема з площини естетичної вийшла на політичну, відбувається процес «переключення» національної енергії з «культури» на «політику», зворотній формуванню комплексу малоросійства, про що писав Маланюк у розділі «Ніч бездержавности» у «Нарисах з історії нашої культури» [7, с. 63]. І якщо по першій знайомстві з публіцистикою Маланюка його слова, проголошені 22 січня 1923 року на чужині як заклик творців національної культури до «боротьби з московською нацією» (не з реакцією і більшовиками), [6, с. 210] здавалися занадто радикальними, то сьогодні кривавими подіями на сході країни стверджує їх актуальність і профетичність «поета апокаліптичних літ».

У сприйнятті Маланюка неодмінною складовою боротьби за самостійну Україну є боротьба з ворожою (російською) псевдокультурою, з «сектантським закоханням у якому-небудь російсько-азіатському, соціалістичному «Х» [6, с. 256].

Застерігаючи сучасних йому українських письменників від наслідування багатьох російських літературних святих, Маланюк насамперед опікується збереженням національно та художньо вартісного в українському письменстві, закликаючи літературу та культуру «вишкрябуватися...з общерусскої ями, в якій було приспано і окрадено Україну» [6, с. 389].

У своїй росієзнавчій есеїстиці Маланюк досить часто розлого цитує, бере у якості епіграфа слова російського письменника та мислителя Василя Розанова (1856–1919), називаючи його «великим і малооціненим москалем» [6, с. 308]. Саме маланюківське потрактування Розанова як «малооціненого москаля» сприяє витлумаченню розановської концепції літератури та його поліфонічного мислення.

Компаративний аналіз літературознавчої есеїстики таких різних постатей поглиблює інтерпретацію розглядуваних ними художніх явищ, відкриваючи нові горизонти розуміння відомих творів багатьох канонізованих письменників. Літературознавець П. В. Михед наголошує на актуальному для сучасної славістики та русистики зокрема завданні «сформулювати нову парадигму осмислення російських культурних текстів не «зсередини», а з позицій української національної рації» [15, с. 48], знайти для них «український ключ». Аналіз росієзнавчої есеїстики Маланюка максимально сприяє розв'язанню цієї проблеми.

Мета роботи полягає у компаративному дослідженні своєрідності художнього мислення Є. Маланюка та В. Розанова, зокрема, їхньої оцінки особливостей російської літератури, причин, що зумовили її занепад у ХХ столітті. Аналіз рецепції та інтерпретації російської літератури Є. Маланюком та В. Розановим сприяє створенню цілісного літературного процесу ХХ століття, збагаченню національної культури та увиразненню творчих постатей російського та українського митців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою дослідження стали роботи з історії філософії та культури срібного століття (О. Клінга, Л. Колобаєвої, В. Саричева, Ю. Барабаша), дослідження розанознавців (Н. Болдирева, І. Алдошиної, В. Єрофеева, Є. Іванової, Ю. Іваска, Є. Курганова, А. Ніколюкіна, В. Синенко, А. Синявського, В. Сукача, В. Фатеева, С. Федякіна).

На відміну від поетичної спадщини Є. Маланюка, його есеїстика, що «містить колосальну світоглядну концепцію» [1, с. 25] ще чекає глибокого наукового аналізу. Окремі аспекти його публіцистики у зв'язку з лірикою, історіософією, ідеологією та естетикою вісниківства осмислювали Л. Куценко, М. Слабошпицький, П. Іванишин, О. Гольник, Г. Клочек, О. Баган, О. Пахльовська, О. Бабій, Т. Салига, О. Омельчук, О. Турган, Б. Рубчак, І. Воронюк. Г. Клочек засадничим концептом і лірики, і есеїстики Маланюка, «основною методологічною доктриною» вважає «національний підхід» [5, с. 24].

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш послідовно свої роздуми про російську літературу Маланюк виклав у статтях «Кінець російської літератури», «Вінець кінця», «Гоголь – Гоголь», «Вигнання з Петрового парадизу», «Південь і російська література», «Поет Московії» «Петербург як історико-літературна тема», «Совітські літературні

справи», хоча практично у всіх його есеях можна знайти згадки про російських письменників.

Надзвичайна пристрасність, з якою Маланюк пише про взаємини української та російської культури, інвективи малоросійству, персоніфікація України у вигляді повії і блудниці у поезії дали сучаснику поета С. Долензі підстави говорити про трагедію «невиліковно хворого на Росію» [6, с. 731] Маланюка. З міркувань про близькість поетичної манери українського лірика зі стилістикою російського срібного століття критик робить несподівані висновки про його «типово російське світовідчуття» [6, с. 729], про неможливість відірватися від російського ґрунту, «про боротьбу з самим собою, з тими злими російськими силами, які виринають в його душі й формують почування ненависті до рідного краю» [6, с. 731]. Дійсно, критичні праці та есе Маланюка, про російську літературу, яку письменник-бунтівник надзвичайно глибоко знав, справляють враження, що він з несамовитістю неофіта зрікався того, що колись було йому близьке та миле. (Незаперечним фактом є вагомий вплив російської літератури на формування особистості Маланюка під час навчання у Єлисаветградському земському реальному училищі. Перші вірші, як відомо, були написані російською мовою). Але мислитель та державник, сформований у національно-визвольних змаганнях та вимушеній еміграції, Маланюк вичавлював із себе по краплі вплив російської літератури (як Чехов раба!), вбачаючи в ній величезну небезпеку для української літератури, культури, а у висліді – держави, адже, на його думку, «російська література є першорядний чинник деморалізації» [8, с. 34].

Є. Маланюк диференціює поняття «общеросійська» та «москальська» (або частковий синонім «московська») література. У контексті багатьох його критичних літературознавчих праць під общеросійською літературою мається на увазі також і творчість українських за походженням письменників, які були захоплені доцентровими силами, втягнуті в орбіту імперської літератури: «три чверті праці належить нашим землякам» [6, с. 281]. Означення «общеросійська література» обтяжене однозначно негативною конотацією. До москальської літератури належить все, що створено безпосередньо російськими письменниками (за походженням та за наснаженістю національним духом). Слово також далеке від компліментарності, хоча, називаючи Єсеніна першим (саме за хронологією!) «поетом Московії», чистим москалем-селянином, москалем-сектантом. Маланюк вкладає у цю характеристику певний позитивний смисл. Підтвердженням такого неоднозначного розуміння є і слова про великих москалів і знавців московської душі К. Леонтьєва і В. Розанова. Маланюк надзвичайно цінує насамперед справжність, закоріненість у власну національність, потужний

національний інстинкт, керуючись критерієм не тільки мистецької, а й національної чинності.

З маланюківською концепцією російської літератури тісно пов'язане трактування поняття «інтелігенції», сакрального для тих, хто відносить себе до цього прошарку суспільства. Мислитель наголошує, що «лише на кістках і крові національного поневолення московська нація – через російську інтелігенцію – могла викохувати такі квіти, які описав О. Мірбо в своєму романі «Сад катувань» [6, с. 313]. До здеморалізованої української інтелігенції, яка устами Гоголя «договорилася вже до того, що «моя родина – Москва» [6, с. 343], «хірург національної душі» підходить ще з суворішим рахунком.

Літературна критика була одним із головних напрямів діяльності В. Розанова, автора оригінальної концепції російської літератури, своєрідного законодавця нових умонастроїв інтелігенції, що не задовольнялася позитивістськими концепціями кінця XIX століття. Найбільш знаковими його роботами є «Легенда про великого інквізитора Ф. М. Достоевського», «Про Гоголя», «Три моменти у розвитку російської критики», «Декаденти», «Літературні вигнанці», «Вічно печальна дуель», «Біля «російської ідеї».

На схилі літ Розанов звертається до новаторського для того часу жанру своєрідної «суб'єктивної епопеї», передаючи в «Усамітненому», «Опалому листі», «Мимолітному», «Апокаліпсисі нашого часу» миттеві настрої та пластично висловлені думки, точніше, сум'яття думок і почуттів, багато з яких мають стосунок до його оцінок та переоцінок російської літератури. Розанознавець О. Ніколюкін, характеризуючи специфіку антиномічного мислення письменника, відзначає його «екзистенційний протейзм» [12, с. 11]. Твори Розанова, та й сам митець сприймалися сучасниками як щось несвоєчасне (Горький: «На диво несвоєчасна людина»), він, дійсно, співмірював себе з прийдешнім, а не з минулим. У його осяяннях відчутні перегуки не тільки з модернізмом (зокрема, школою «потону свідомості»), який Розанов бурхливо засуджував, але й з постмодернізмом. Сучасні дослідники вбачають спорідненість призеркових розановських творів з поширеним у «всесвітній павутині» «живим журналом».

Незважаючи на те, що Розанов помер у 1919 році, і, звичайно, не міг оцінювати російську літературу власне XX століття, вектор його критичних суджень є надзвичайно пророчим, перспективним і парадоксально близьким до аксіології Маланюка.

Маланюк називав свою невіршовану творчість «прозою», ніби наголошуючи на її художньому аспекті. Як правило, його статті демонструють емоційне, особистісне ставлення до предмету дослідження. Ідеалом критика для українського літературознавця була діяльність

Ф. К. Шальди, який «пристрасне відношення до мистецтва» [7, с. 259] вважав «першою передумовою критика». Есеїстиці Розанова та Маланюка притаманне органічне поєднання художнього та публіцистичного таланту, надзвичайно чуттєва фактура письма.

Пріоритетом у світогляді обох митців є національна закоріненість опікування національними цінностями. У Розанова держава і національність виступають як тотожні поняття, у Маланюка відсутність держави ще більш роз'ятрує його національне чуття.

Аксіологія Розанова-громадянина, у центрі якої – родина, любов, Росія, віра, – стає визначальним чинником і в оцінці літературних явищ. Мислитель-патріот закликає «любити Росію. До катування, до катування самої душі своєї. Ми повинні любити її до «навпаки наперекір нашій гадці, переконанню, голові» [12, с. 525].

Розанов не просто аналізує зміст великих художніх творів, а розглядає найважливіші педагогічні, філософські, соціально-політичні проблеми в історико-літературному контексті, з'ясовує, як література впливає на події російської історії, на його думку, багато в чому визначаючи їх. Вважаючи, що соціальна система Росії органічна для країни, Розанов не відділяв долю Росії від державної влади. Важко не погодитися з висновком В. Єрофєєва, що Розанов «як публіцист та літературний критик вбачав своє призначення у моральній допомозі владі, у покращенні режиму та в боротьбі з руйнівними тенденціями...та соціальними утопіями...» [11, с. 21].

Обох митців цікавить соціальний аспект літератури. Це одна з домінант їхньої творчості. Маланюк дещо по-просвітницьки перебільшував вплив літератури на основні тенденції розвитку суспільства. Український мислитель підносив значення літератури для митця до рівня релігії: «Для дійсного артиста мистецтво завжди і перш за все – релігія...» [6, с. 264], у той час як Розанов все життя боровся з літературоцентризмом, звинувачуючи російську літературу в тому, що вона замінила собою життя, вчила почувати та переживати, а не жити у прямому сенсі цього слова. На його думку, «потрібна не «велика література», а велике, прекрасне і корисне життя. А література може бути й «будь-яка», «на задвірках» [13, с. 172].

Для Маланюка ж саме література є осердям не тільки культури, але й нації та держави: «Література – завше є проекцією всього комплексу національного чи державного буття – на площу духовну. Причому в завше синтезованій формі і значно опереджаючи теми буття в часі... Звідсіль – пророчественність літератури як мистецтва» [6, с. 309], «мистецтво не предмет для домашнього ужитку» [6, с. 265].

З огляду на амбівалентну особистість Розанова, мабуть, не варто сприймати його слова про «будь-яку літературу на задвірках» за чисту

монету, йому притаманна провокативна манера письма та мислення, іронія та самоіронія. У поглядах на роль літератури критик сповідує принцип належності, притаманний творчості французьких та російських класицистів, яких він глибоко шанував (крім Фонвізіна, який, на думку Розанова, зробив крок до негативної (тобто реалістичної) літератури). Письменник повинен зображати не те, що він бачить, а те, що має бути, ідеальну реальність, наближати цю реальність своїми творами, давати приклад, як жити. Є. Маланюк, вслід за чеським критиком Ф. Шальдою, також вважає, що «правдива поезія дематеріалізує», а «мала псевдопоезія лягає на тебе, як металеве віко» [7, с. 257]. «Правдиво творчий мистець почуває себе органом, що ним хоче висловитися сила» [7, с. 257].

Розанов виділяє у російській літературі три епохи: золоту, срібну та мідну. До золотої доби критик відносить творчість Пушкіна, Гоголя, Лермонтова. Срібну епоху репрезентують Л. Толстой, Достоевський, Островський, Гончаров, Тургенєв, творам яких притаманний пріоритет ідейного змісту над художньою формою. Мідний період – це сучасна Розанову література, що не створила нічого значного ні за змістом, ні за формою. Знаковим представником цієї епохи він вважає Брюсова. Ця класифікація, звичайно ж, відрізняється від загальноприйнятої, але вона має певні точки дотику з маланюківською періодизацією російської літератури.

У статті «Петербург як історико-літературна тема» Маланюк саме місто Петра, його зловісну історію, вважає своєрідною віхою у розвитку російської літератури, пов'язуючи з ним петербурзький, героїчний період. На думку українського критика, цей період закінчився на Чехові, що «іронічним зором нещадно протявши російське життя, – гоголівським гірким сміхом посміявся вдруге і, виставивши його на загальне глузування, – прокляв» [6, с. 309]. У баченні Маланюка післячеховський період розвитку російської літератури, тотожний розановському мідному етапу, «був менше всього російським періодом» [6, с. 310].

Наголошуючи на вихолощенні національного у російській літературі власне ХХ століття, критик констатує «фатальну, остаточну «одесизацію» Петербурга» [6, с. 415] та Москви, що стала можливою завдяки розпочатому Гоголем походу «юга» на «север»: «На спустілій сцені бувшої російської літератури все галасливіше «подвизалася» досить численна, політично міцно опанцирена (то був зеніт Троцького!) і безцеремонно нахабна літературно-левантинська Одеса, «Русь Одесская» [6, с. 591].

Зближує естетику Маланюка та Розанова гострокритичне ставлення до модернізму, як російського, так і європейського. Практично всі розанознавці відзначають парадоксальну взаємодію творчості письменника з основними художніми принципами модернізму – запекле

заперечення і в той же час використання багатьох їх прийомів. Якщо скористатися визначенням модернізму інженером та письменником Є. Замятіним, то Розанов, як і модерністи, проектував світ не на традиційну, а на тривимірну систему координат, на криві поверхні, що рухаються, був налаштований на сприйняття і трансляцію миттєвих думок, почуттів, переживань, настроїв. Але в той же час письменник відчуває у суб'єктивізмі символізму, його замкненості на собі самому та на постаті митця небезпеку для основ російської державності, для священного закону. Розанов шукає культурно-соціальну силу, яка б могла не просто протистояти шкідливим з його точки зору ідеям «чистого мистецтва», а розвінчавши модні тенденції, продемонструвала їх нежиттєздатність, неорганічність для російського менталітету.

У статті «Про символістів» (квітень 1896), виданій у 1904 році окремою брошурою під назвою «Декаденти», Розанов засуджує модерністів за розрив з традиціями російської літератури, за наслідування французької: «Декадентство – це ultra без того, до чого воно б відносилось... це химерність форми при відсутності змісту» [11, с. 276]. У символізмі Розанов бачить смерть історії, людини, природи, декадентство ототожнює з безпросвітним егоїзмом, пророкує за поетичним декадентством «декадентство моралі та політики». При цьому він не просто дружньо спілкується з багатьма модерністами (Д. Мережковським, З. Гіппіус, В. Соловйовим, В. Брюсовим, О. Блоком, І. Анненським, В. Івановим, А. Белім), а є одним із засновників Релігійно-філософського товариства; подібно до серед на башті Вячеслава Іванова, влаштовує у себе вдома недільні літературні салони, завсідниками яких були представники богемного письменства.

Складні стосунки поєднували Розанова з Володимиром Соловйовим, одним із теоретиків та практиків російського символізму. Обидва визнавали обдарованість один одного, при цьому В. Соловйов назвав Розанова «Порфірієм Головльовим, більш відомим під ім'ям Іудушки», за статтю «Свобода і віра» (1894). Розанов вважав Володимира Соловйова міжнародним європейським письменником, позбавленим істинно «російського тепла», не міг пробачити поетові вивищення над оточуючими і, особливо, над Росією. Найбільшою вадою Соловйова, за Розановим, було те, що він «не створює центру тяжіння національної любові», «любить істину, науку, філософію, Росію... Але служити нічому не вміє» [13, с. 52]. Якщо скористатися визначенням Є. Маланюка, Соловйов був національно літеплий, що для російського есеїста було неприйнятним. Не відмовляючи поетові у таланті, Розанов бачить у ньому лише споглядача, який «...з туману думок, не сильних вольових рухів, спогадів та очікувань ...тче фігури, сцени, випадки, завжди бліді, але часто витончені, привабливі» [13, с. 52].

Розанов у сучасному мистецтві, що вийшло на вулицю («поверхневу, неглибоку»), бачить «найгрубше торжество матеріалістичних, позитивних учень, що пов'язані завжди з сухим та жорстким політичним радикалізмом» [13, с. 635]. Тонкий художник, Розанов не приймає літературу, що «диким та дивним способом впала ниц у якусь арлекінаду, принизилась до кривлянь, жартів та сміху циркового клоуна, якого може витерпіти тільки вулиця» [13, с. 630]. Для російського мислителя та митця однаково чужим був і натуралізм, і футуризм, і символізм.

У статті «Вінець кінця», присвяченій присудженню І. Буніну Нобелівської премії, Маланюк так визначає художньо-стильові доміанти російської літератури кінця XIX – початку XX століття: «то був глухий час російської поезії. Дуже поволі відмирили «громадянські традиції і одночасно народжувалося явно не російського походження і явно хворобливе «декадентство» [7, с. 366]. Дивно, що схвалюючи західноєвропейські цінності у суспільному житті, український митець негативно характеризує європеїзацію російської літератури як «прищеплювання західноєвропейських токсин» [6, с. 310]. Цікаво, що і Розанов, і Маланюк віддають пальму першості у цьому процесі В. Брюсову. Український критик називає метра російського символізму «найфатальнішою постаттю в історії «русской» літератури» [6, с. 310], тоді як Розанов, порівнюючи Брюсова з Блоком, емоційно і пророчо відзначає «страшнуватість» першого.

Порубіжжя XIX–XX століття, що традиційно сприймалося як своєрідний ренесанс російської культури, Маланюк визначає як «специфічно-московську літературну пугачовщину» [6, с. 315]. Саме у символізмі критик побачив початок гіпертрофії, «склерозний процес» [6, с. 313], і водночас «один із найбільше блискучих і цікавих періодів російської літератури» [6, с. 313]. Загальні для європейського та російського мистецтва занепадницькі настрої на російському ґрунті породжують «зовнішньо надзвичайно цікаву *орхідейну* літературу, доводячи її безкорінну витонченість просто до неймовірної рафінованості» [6, с. 313]. Домінантою цього визначення для Маланюка є відсутність саме національної закоріненості.

Аналізуючи етапи кризи європейського мистецтва, Маланюк, як і Розанов, відзначає «символічно-декадентське розм'якшення й гіпетрофію змісту з одночасним розпаданням форми» [6, с. 513], втрати у ритмомелодиці. У творчості модерністів письменник відчуває майбутню загрозу глобалізму та мультикультуралізму для національної особистості, застерігає від її редукування й обезкорінювання «до стану будь то євразійсько-босяцького перекотиполя чи кочівника, будь то до розмірів серійного номера з розрахункових сторінок капіталістично-марксівської бухгалтерії» [6, с. 514]. Модерністські твори Маланюк сприймає як

«документи кризової доби, які, певно, найбільш «конгеніально» відбили на собі зміст тієї доби конання духу та розпаду й зникнення національної особистості» [6, с. 517].

Водночас Маланюк схвально відгукується про «капітальну працю» А. Белого «Символізм», що «дала ґрунт для сучасної віршології і примусила суспільствопоставитись до поезії більш серйозно» [6, с. 269].

З російських модерністських угруповань порубіжної епохи найбільшу прихильність у Маланюка викликають акмеїсти. Це пояснюється їх близькістю до неокласиків, прагненням воскресити аристократичний дух минулого, повернути мистецтву класичну прозорість та витонченість. Український критик високо цінував М. Гумільова і як поета, і як редактора «Аполлона», акцентуючи його окремішність і в Росії, і в російській літературі. Взагалі, в русистиці Маланюка спостерігається тенденція пояснювати генезу, природу творчості талановитого письменника тим, що він «чужинець», «іноходець», не затруєний імперським пафосом. Це досить часто суперечить світовідчуванню самого російського митця. Так, Гумільов, незважаючи на численні подорожі та екзотичні мотиви творчості, ідентифікував себе саме як російського поета і громадянина. А Бунін, у якому Маланюк бачить опозицію «північному», тобто російському, у своїх щоденниках зізнається у любові до батьківщини. В інших випадках (в оцінці творчості Єсеніна, Цветаєвої, Розанова) Маланюк обумовлює їх талант саме закоріненістю у національне, національною справжністю.

Творчість О. Блока, якого Маланюк вважає «величезним явищем у російській літературі, завершенням трикутника Пушкін – Лермонтов – Блок» [6, с. 310], неодноразово ставала об'єктом його аналізу. Критик тонко відчуває трагічність, приреченість, роздвоєність російського символіста, що став співцем революції, намагаючись «виправдати те, що виправдати не дається, – т. зв. “русскую” революцію» [6, с. 310]. Маланюк відзначає відсутність вітальності у творчості Блока, вбачаючи у цьому близькість з творчістю Гоголя, що «впустив яд» [6, с. 417], і Достоевського, «пристрасника муки і смерті» [6, с. 417]. Похмура безвихідь вірша «Как тяжело мертвецу среди людей» (цикл «Пляски смерті»), на думку українського критика, не тільки оголює трагедію особистості як психологічного феномена, а й передає «душу Петербурга періоду вже близького упадку перербурзької імперії» [6, с. 418]. «Синтетична виразність і символічна глибина» [6, с. 418] поезії спонукала Маланюка зробити дослівний переклад, щоб максимально точно засвідчити реалії «страшного мира» та «закінчення імперсько-російської літератури» [6, с. 310].

Втім, важко погодитися з його трактуванням трагедії Блока як втілення «общерусской» душі, що не має «ні родинного, ні тим більше національного коріння» [6, с. 311]. Маланюк пов'язує генезу російського поета виключно з німецьким походженням батька Блока (професора Варшавського університету), у той час як подружжя розлучилося зразу ж після народження сина, і він виховувався у родині матері, де практично всі займалися літературною діяльністю, а дід, професор О. Бекетов, обіймав посаду ректора Петербурзького університету. Майбутній поет, дійсно, виховувався у рафінованому інтелігентському середовищі, де панували демократичні настрої, своєрідне обожнювання народу, що у ліриці Блока трансформується у почуття провини перед народом, впевненість у правомірності відомсти з боку народних мас (поема «Возмездие»), у передчуття революції, а потім у заклики «слухати революцію!»

У творчості Блока Росія постає як дволика країна – злиденна, богомільна (іноді позірно!), нещасна, розтерзана, а з іншого боку, – дика, вільна, розбійна, стихійна, з азіатчиною в очах. Але незмінною залишається любов поета до батьківщини. Це в якійсь мірі співпадає і з маланюківською концепцією Московії, і з його ставленням до власної батьківщини – України. Звинувачуючи російську літературу у месіанізмі, Маланюк, мислитель та державник, висловлює месіанські сподівання щодо ролі української літератури у державотворенні: «Тільки озброєні месіанізмом нації мають право і можуть існувати» [6, с. 280].

На відміну від українського поета, який мав глибокі політичні переконання, Блок у сприйнятті та змалюванні революційних подій залишається насамперед поетом, захоплюючись її стихією, вивільненою силою, сакралізуючи її постаттю Христа «в белом венчике из роз». Маланюк у «блюзнірській галюцинації дванадцятьох (!) горьківських босяків» [6, с. 424] бачить нову еліту імперії та втілення «незнищеного російського месіанізму» [6, с. 424]. Безпристрасний суддя час не поспушився на факти, що підтверджують пророчий дар українського генія.

Якщо у символістському мистецтві Маланюк, незважаючи на «орхідейність», знаходить художні здобутки, то творчість футуристів критик оцінював однозначно негативно. Він вважає, що «російський т. зв. більшовизм був напрокований і породжений московськими кубофутуристами 1910–1912 років. Хто уважно слідкував за їх творами, універсалами й диспутами, для того внутрішній дух російської революції не був таємницею. І творцем більшовизму духу був поет В. Маяковський в такій же мірі, як Ленін – більшовизму політичного» [6, с. 270].

Маланюк одним із перших (у 1923 році!) побачив генетичний зв'язок між італійським фашизмом та футуристичними маніфестами Марінетті, більш того, наголосив, що футуризм, «по-дикунському зовнішньо й

скарікатуризовано підхоплений москалями і допоміг московському народові виявити своє справжнє обличчя – більшовизм», пророчо зблизивши фашизм та більшовизм у статті «Ідеї й дії» [6, с. 275]. Попри те, що російський футуризм всіляко відхрещувався від зв'язків з італійським (Марінетті був прохолодно зустрінутий московськими колегами під час візиту до Росії), все ж важко заперечити їх естетичну та ідеологічну близькість.

Український мислитель бачить шлях російської літератури ХХ століття «через ліберально-кадетсько-меншовицький символізм до казюноно-совітського футуризму» [6, с. 315]. Якщо з визначенням долі футуризму у радянський час важко не погодитися, то зв'язок символізму з названими партіями викликає певні сумніви.

Предметом рефлексій українського та російського критиків є практично всі канонізовані російські письменники ХІХ – початку ХХ століття. Особливе місце серед них посідає постать Горького.

Незважаючи на тепле, товариське листування з Горьким, Розанов у статті «М. Горький і про що у нього «є сумніви», а в чому він «глибоко переконаний» без крихти шанобливості називає письменника зі світовим ім'ям «нахабний майстеровий» [13, с. 616]. «Російський юродивий» дуже тонко відчув, що Горького стали «вживати», використовувати! (Це фактично співпадає з відомими усім, хто навчався в радянській школі, словами Леніна про роман «Мати»: «Яка своєчасна книга!...Ми завоювали Горького»). «Його тягли, а він уявив, що «тягне епоху за собою» [13, с. 620] – ця думка Розанова дуже точно розкриває трагедію Горького, який понад усе цінував міф, «обман, що вивисує над буденністю», а не істину. Рокованість постаті Горького критик пояснює тим, що «*він потрапив у славу, у верхнє становище*» [11, с. 521]. Задовго до В. Ходасевича, який в емігрантських мемуарах назве Горького заручником образу борця, Розанов в «Усамітненому» (1912 р.) ніби передбачив гіркий фінал Буревісника російської літератури: «Боєць помер поза боєм» [11, с. 521]. Шалене обурення Розанова викликали слова Горького про те, що «право на духовну гегемонію світу належить Західній Європі – це право вона завоювала силою свого духу, своєю ретельною роботою на ниві науки та мистецтва, своїми інтелектуальними заслугами перед цілим світом» [11, с. 622].

Оксидентальні цінності близькі Маланюку, однак сама постать «інженера людських душ» викликає зовсім інші думки та почуття. Мірилом оцінки Горького для Маланюка є його ставлення до української мови та українських письменників. Критик з іронією та сарказмом пише про «протест Горького проти «непотрібних перекладів його творів...на малоросійське наріччя» [6, с. 484]. «Благородний гнів босяцького генія» вщух тільки після пропозиції солідної готівки від харківських

пролетписьменників. І на терезах Історії цей факт переважає багатотомні фоліанти радянського часу про Горького та Україну, «яку він щиро любив».

Маланюк дуже точно відчув, що, незважаючи на, здавалося б, непримиренні суперечності між метрополією та еміграцією, їх зближує турбота про інтегральність Росії, та побачив у цьому загрозу для української літератури. Адже для «расових москалів та професійних інтернаціоналістів» О. Толстого та О. Горького «Україна й українська література в минулому були смішним абсурдом, у сучасному – зненавидженою й лютою небезпекою» [6, с. 485]. Маланюк звинувачує Горького, «диктатора літератури й культури цілого ССРСР», в «механічній задушенні української літератури, що своїми досягненнями й потенціальними можливостями убійчо загрожувала «єдності культури, отже єдності Росії» [6, с. 485]. Український патріот, позбавлений держави, добре розумів, що інтегральність літератури є духовою передумовою «інтегральності політично-державної» [6, с. 484].

Іронічно називаючи Горького графом совітської нобілітації, Маланюк бачить у ньому механістичного, поліційного реабілітолога та реставратора, що у боротьбі за «руськість сучасної совітської літератури» прагне видати її за продовження «великої російської літератури». Аналіз художньої творчості Горького посідає значно менше місця у критиці Маланюка. З усього розмаїття літературних типів, створених Горьким, він досить часто згадує героя ранніх неоромантичних оповідань: «філософуючий горьківський босяк», який для української літератури є вже *перейденим* етапом» [6, с. 224]. Порівняння Винниченка з Горьким в оцінці українського митця та вченого вписані в негативний дискурс, мають на меті застерегти від наслідування.

Незважаючи на розбіжності у поглядах на певні естетичні явища, саме оцінка деструктивності загального вектора розвитку російської літератури у ХХ столітті та пошуки причин та тенденцій цього процесу в історії Росії Є. Маланюком та В. Розановим уможливають висновки про їх близькість. Зрощення літератури та держави у розановській концепції настільки потужне, що він пов'язує падіння Російської імперії з літературними чинниками, покладаючи провину на російську літературу. Розанов вважає, що саме постійна трансляція ідеї про злиденне становище Росії, критика її соціальних інститутів призводить до революційних настроїв. На думку письменника, найбільша небезпека літератури полягає у тому, що вона сприяє формуванню негативного ставлення до державної влади. Розанов був апологетом монархічної держави, і поширення вільнодумства сприймав як загрозу, у літературі вбачав своєрідну рекламу революції. Література спричинила крах Росії, тому що імперська влада ґрунтується насамперед на шанобливості і покорі, пріоритеті суспільного,

а російська література, сповнена прокляттями, насмішками на адресу рідної землі, ігноруванням суспільного обов'язку, розхитує священну споруду держави. Розановські оцінки російської літератури надзвичайно емоційні та пристрасні: «За змістом література російська є така гидота – така гидота безсоромності та нахабства, як жодна інша література. Вона не навчила і не спонукала навчитися» [12, с. 39].

Кантемір, Фонвізін, Грибоедов, за Розановим, – зрадники, які усюди шукали бруд. Засуджуючи Фонвізіна, критик виголошує оду на честь «недоростків» глибокої провінційної Росії, які брали участь в італійському поході Суворова, усмиряли Польщу, що, виходячи з імперських поглядів Розанова, є справою доблесною. Статті Розанова про сучасну йому літературу присвячені викриттю наклепу на реальне життя. Навіть їх назви промовляють самі за себе: «Літературні симулянти», «Могильники Росії», «Бідні провінціали», «Не вірте белетристам», «Трагедія механічної творчості». Розанов звинувачує російських письменників у тому, що вони прищепили народові чужі для нього демократичні ідеї і цим привели націю до загибелі. Шкода літератури полягала і в тому, що Росія була не готова до тієї правди, яку висловлювали художні твори. У «Передсмертних думках» критик приходить до висновку про втручання у російську історію Берліна (не у вигляді броньованих вагонів з німецькими грошима на революцію), а у використанні російської літератури, яку «Берлін... дуже гарно вивчив... вичавив із неї сік... відкинув цілюще... в ідділив краплю жовчі... І в потрібний момент підніс її Росії» [11, с. 553]. Саме «золоту свою літературу» з її «Щоденником зайвої людини», «Записками непотрібної людини», вигаданим «підпіллям», літературу, яка не творила, а руйнувала, Розанов звинувачує у тому, що вона вбила Росію: «Серед складових «розкладників» Росії немає жодного не літературного походження» [11, с. 553].

Маланюківська концепція російської літератури також максимально детермінована його оцінкою історії Росії. Московська нація була приречена, тому що створювалася не органічно, а стала механічним конгломератом і не змогла в єдиному тиглі переплавити все, що «поцупила у «іногородців», зокрема, українців. У 1935 році Маланюк пророкує падіння радянської імперії: «Механічна суміш народів і культур може бути затиснена у границях витривалості затискуючої їх машини. Але як тільки та границя буде перейдена, – настає вибух» [6, с. 478].

Головну причину недуги російської літератури письменник бачить у тому, що «найцікавіші представники її – постаті *національно* покалічені (а національність у творчості – майже все), у ліпшому вигляді – деформовані, в гіршому – повні *самозатрути* (Гоголь, Достоевський)» [6, с. 425]. «Фатум цієї літератури був у тому, що вона (як і православна

церква московська) занадто була зв'язана з *машиною* імперії, занадто була *частиною* бюрократичного механізму, щоб створити самостійні й позитивні вартості. Перед літературою цієї стоїть знак мінус» [6, с. 426].

Саме «утилітарно-державний, адміністраційно-імперіальний ухил» [6, с. 479], Маланюк вважає однією з причин занепаду російської літератури, ілюструючи цю думку творчістю Достоевського періоду приятелювання з Победоносцевим, коли створювався «Щоденник письменника», коли Достоевський «став фактично якимсь “директором душевного департаменту” при міністерстві внутрішніх справ» [6, с. 479].

Розанов оцінює письменницьку творчість з позицій користі насамперед для держави, яку він ототожнює з народом. Тому, на відміну від Маланюка, що відзначає зниження художнього рівня російської літератури 1860–1880-х років внаслідок її надмірної «служилості», російський критик вважає злочином, шляхом до Цусіми «...не використовувати таку бурхливу енергію, як у Чернишевського, для державного будівництва» [11, с. 471].

Аналізуючи розановську концепцію літератури, неможливо не враховувати поліфонічність його мислення. Він намагався бачити предмети і явища культурного та суспільного життя з різних ракурсів, віддзеркалюючи їх багатогранність, іноді ніби навмисно зіштовхуючи антаноністичні думки. Так, у листі до О. Суворіна (1904) Розанов виголошує панегірик «старанності літератури» (фактично синонім «служилості» у маланюківському контексті), який зводиться нанівець іронією, що просвічує у подальших словах»: «чого вона (література) тільки не бачить, чим тільки не переймається? Це по суті неперевершений штат не найнятих чиновників»,... «і хоча пани літератори не в ризах, а по суті священики» [12, с. 510].

Парадоксально, що погляди Розанова на бажану, ідеальну роль письменника у російському суспільстві практично стовідсотково тотожні негативній оцінці цієї ролі у Маланюка. Український критик вважає не бажану, а дійсну «служилість» російської літератури головною причиною її занепаду у ХХ столітті. Що ще більш парадоксально, Розанов у кінці життя прийде фактично до таких же висновків.

Саме російській літературі Маланюк віддає чільне місце у творенні історії, точніше, міфу Росії, відзначає роль таланту та героїчних зусиль Пушкіна, Тютчева, Толстого та Достоевського у цьому процесі. Український мислитель наголошує, що навіть їх творчість не розсіяла «колективної» суцільної темряви й дичавини механічно-хаотизованих етнічних мас» [6, с. 428].

Дуже потужною точкою дотику у розановській та маланюківській концепції російської літератури є оцінка місця і ролі у ній творчості та постаті Гоголя. Найважливіші аспекти гоголіани Маланюка висвітлені у

розвідці О. Гольник, яка серед вагомих здобутків українського літературознавця називає «повернення Гоголя до кола національної літератури та знаходження «українського ключа» до прочитання М. Гоголя» [3, с. 118–119].

Саме у «деформації національного інстинкту» [3, с. 119] Маланюк вбачає трагедію Гоголя, що, «обернувшись трагедією російської літератури, остаточно склалася трагедією Росії, трагедією невдалої, культурно безпідставної й історично неоправданої імперії» [6, с. 478].

Переоцінка цінностей, що відбулася після революції, позбавила Розанова від ідеалізації російського народу (як здавалося, казкового та богобоязкого), спричинила висновки про внутрішню гнилизну самодержавної Росії, про те, що вона була саме такою, якою її зображала література: приреченою імперією. І першим цю приреченість відчув Гоголь, що «підмінував російську літературу елементами розкладу й вибуховості, привидами й страховищами» [6, с. 477]. Наприкінці життя російський мислитель, що намагався своєю критичною діяльністю захистити Росію від «наклепу» Гоголя, усвідомив, що цей «наклеп» достовірніший за будь-яку правду.

Якщо у російській літературі XIX століття Маланюк, попри установку на її деестетизацію та десакралізацію, бачить значні художні (не світоглядні!) досягнення і здобутки, то так звана «совітська» література у його оцінці приречена на загибель і забуття. Український мислитель вказує на зв'язок заангажованості та тенденційності радянської літератури з «великою російською літературою XIX століття»: «“службовість” бувшої російської літератури не лише одідичила сучасна совітська література, а й допровадила її до нечуваної стислості» [6, с. 480].

У статті «Совітські літературні справи» літературу 1925–1930-х років Маланюк саркастично порівнює «не лише з літературним “колхозом”... а просто – з задушним колхозним хлівом, де дихати було нічим, навіть до всього призвичаєним москалям» [6, с. 481–482].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Маланюк і Розанов, що були антагоністами у ставленні до самодержавної Росії та її літератури, парадоксально приходять до спільних висновків в оцінці Росії більшовицької, у розумінні причин приреченості її культури. Як висновок, зазначимо, що аналіз рецепції та інтерпретації російської літератури Є. Маланюком та В. Розановим сприяє створенню цілісного літературного процесу XX століття, увиразненню творчих постатей російського та українського митців, збагаченню національної культури та формуванню національної самосвідомості.

Подальше осмислення росієзнавчої есеїстики Є. Маланюка та В. Розанова, з нашої точки зору, передбачає висвітлення таких аспектів як

розуміння понять «Схід – Захід», «чоловіче – жіноче» та їх вплив на російську літературу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баган О. Вісниківство як понадчасовий феномен: ідеологія, естетика, настроєвість / О. Баган // Вісниківство: літературна традиція та ідеї. Збірник наукових праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина. – Дрогобич : Коло, 2009. – С. 6–49.
2. В. В. Розанов: Pro et contra. Личность и творчество Василия Розанова в оценке мыслителей и исследователей: антология: в 2 кн. / [сост., вступ. статья и прим. В. А. Фатеева]. – СПб. : РХГИ, 1995.
3. Гольник О. Міф у художньому світі Євгена Маланюка : Монографія / О. Гольник. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 218 с.
4. Ерофеев В. Разноцветная мозаика розановской мысли / В. Ерофеев // Розанов В. В. Несовместимые контрасты жизни / В. В. Розанов / [сост., вступ. статья В. Ерофеева; коммент. О. Дарка]. – М. : Искусство, 1990. – С. 6–37.
5. Ключек Г. Есеїстика Євгена Маланюка як визначне явище в українському літературознавстві / Г. Ключек // Наукові записки. – Випуск 162. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. 3–28.
6. Маланюк Є. Вибрані твори / Є. Маланюк / [упор. О. Омельчук]. – К. : Смолоскип, 2017. – 872 с.
7. Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу / Є. Маланюк. – К. : Дніпро, 1997. – 430 с.
8. Маланюк Є. Малоросійство / Є. Маланюк. – К. : Український пріоритет, 2015. – 48 с.
9. Маланюк Є. Повернення. Поезії, літературознавство, публіцистика, щоденники, листи / Є. Маланюк. – Львів : Світ, 2005. – 495 с.
10. Михед П. В. Проблеми української русистики / П. В. Михед // Літературна компаративістика. – Вип. І. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – С. 45–64.
11. Розанов В. В. Несовместимые контрасты жизни / В. В. Розанов / [сост., вступ. статья В. Ерофеева; коммент. О. Дарка]. – М. : Искусство, 1990. – 605 с.
12. Розанов В. В. Мысли о литературе / В. В. Розанов / [вступ. статья, сост., комментарии А. Николюкина]. – М. : Современник, 1989. – 607 с.
13. Розанов В. В. О писательстве и писателях. Собрание сочинений / В. В. Розанов / [под общ ред. А. Н. Николюкина]. – М. : Издательство «Республика». – 1995. – 734 с.

REFERENCES

1. Bahan, O. (2009). *Visnykivstvo yak ponadchasovyi fenomen: ideolohiia, estetyka, nastroievist* [Visnykivstvo as a timeless phenomenon: ideology, aesthetics, mood]. – Drohobych.
2. V. V. Rozanov: *Pro et contra. Lichnost i tvorchestvo Vasiliya Rozanova v otsenke mysliteley i issledovateley: antologiya v 2 kn.* (1995). [Pro et contra. The philosophers and scholars' evaluation of the personality and works of Vasiliy Rozanov: the Anthology in 2 books]. – Sankt-Peterbyrg.
3. Holnyk, O. (2013). *Mif u khudoznomu sviti Yevhena Malaniuka: Monohrafiia* [The myth in the artistic world of Ye. Malaniuk]. – Kirovohrad.
4. Erofeyev, V. (1990). *Raznotsvetnaya mozaika rozanovskoy mysli* [The colorful mosaic of Rozanov's thought]. – Moskva.
5. Klochek, H. (2017). *Eseistyka Yevhena Malaniuka yak vyznachne yavyshche v ukrainskomu literaturoznavstvi* [Yevhen Malaniuk's essays as an outstanding phenomenon in the Ukrainian literature]. – Kropyvnytskyi.

6. Malaniuk, Ye. (2017). *Vybrani tvory* [Selected works]. – Kyiv.
7. Malaniuk, Ye. (1997). *Knyha sposterezhen: Statti pro literaturu* [The Book of Observations: Articles about literature]. – Kyiv.
8. Malaniuk, Ye. (2015). *Malorosiistvo* [Malorosiistvo]. – Kyiv.
9. Malaniuk, Ye. (2005). *Povernennia. Poezii, literaturoznavstvo, publitsystyka, shchodennyky, lysty* [Poetry, literature, journalism, diaries, letters]. – Lviv.
10. Mykhed, P. (2005). *Problemy ukrainskoi rusystyky* [Problems of the Ukrainian Russian studies]. – Kyiv.
11. Rozanov, V. (1990). *Nesovmestimyie kontrasty zhitiya* [Incompatible contrasts of life]. – Moskva.
12. Rozanov, V. (1989). *Mysli o literature* [Thoughts about the literature] – Moskva.
13. Rozanov, V. (1995). *O pisatelstve i pisatelyakh. Sobraniye sochineniy* [Of writing and writers. Collected works]. – Moskva.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РИБАЛЬЧЕНКО Валентина Костянтинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: компаративістика, психологія творчості, перекладознавство.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

RYBALCHENKO Valentyna Kostyantynivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: comparative studies, psychology of creativity, translation knowledge.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019 р.

УДК 821(100+161.2).09

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.9

СЛОНЬОВСЬКА Ольга Володимирівна –
кандидат педагогічних наук,
доцент, професор кафедри української
літератури ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»
<https://orcid.org/0000-0002-4705-7130>
e-mail:olga.slonovska@ukr.net

АВТОРСЬКИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІФ УКРАЇНИ ХХ СТ. ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Новий національний ідейно-політичний міф України, який остаточно сформулювався в першій третині ХХ ст., пов'язаний насамперед із іменами таких філософів та ідеологів, як Микола Шлемкевич, Дмитро Чижевський, В'ячеслав Липинський, Дмитро Донцов, Юрій Шерех та Євген Маланюк. Серед цієї когорти, як бачимо, саме останній із перелічених діячів успішно зреалізував себе і як письменник, адже кредо митця в його особі домінувало над талантом політика й ідеолога. Тим часом есеїстика й щоденникові записи Є. Маланюка (нотатники) дають підстави говорити про цю людину як про вдумливого теоретика-політика, власне, непересічного ідеолога, політолога. Досить узяти до уваги думки В. Липинського про два різні види націоналізму: так званого англійського державотворчого й державоруйнівних (фрустраційних, занепадницьких) міфів: польського чи українського, – як у «Нотатниках» Є. Маланюка натрапимо на суголосні думки й висновки. Досить вчитатися в працю Д. Донцова «Роздвоєні душі», як у пам'яті спливають Маланюкові умовиводи не лише про письменників минулого і його сучасників, а й про українських вождів-геніїв Богдана Хмельницького та Івана Мазепу. Публіцистичний стиль викладу міфотворчих ідей та емоційна логіка висновків також поєднують Є. Маланюка з В. Липинським та Д. Донцовим. Більше того, якщо два з перелічених нами й не проявили себе як письменники, то сьогодні ні в кого не виникає сумніву, що такі були Є. Маланюкові рівними літературознавцями і фактично в усіх своїх працях такого ґатунку торкалися суголосних аналізів спадщини видатних національних митців і їхньої ролі в національному поступі й оцінок літературної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням авторського міфу України сьогодні в нашому красному письменстві важко здивувати науковців-літературознавців, адже в окремих статтях багато хто

(і насамперед аспіранти) вишукує вагомих міфологічних структур не лише у творчій спадщині Тараса Шевченка, а й Пантелеймона Куліша, Лесі Українки, Івана Франка, Олександра Довженка і навіть у сучасних письменників-постмодерністів чи й мегамодерністів. Власне, саме з причини надто широкого інтерпретування поняття «міф України» мусимо задалегідь зауважити, що вести мову про літературний міф доречно виїмково тоді, коли йдеться про цілісну завершену конструкцію, а не окремі маркери міфу. Власне, навіть жоден з чільних письменників української діаспори 20–50-х р. р. ХХ ст., які спільними зусиллями в стилі Модернізму витворили консолідуючий міф нашого народу, не може претендувати на його автономне авторство: ніхто із цих митців на власний одноосібний авторський міф так і не спромігся, окрім хіба що основоположника не просто літературного, а насамперед літературно-політичного (ідейно-політичного) міфу Євгена Маланюка. Власне, якраз Маланюкові, а не чиїсь інші, навіть не Ольжичеві або Осьмаччині (хоча ці автори однозначно були міфотворцями й володіли міфологічним мисленням), напрацювання й виявилися тим гравітаційним центром, який продуктивно забезпечив вітаїстичну доцентрову силу і літературне явище деміургічного характеру. Найбільший внесок в літературознавчий аналіз творчої спадщини Євгена Маланюка та його досягнень зроблено Володимиром Базилевським, Григорієм Клочком, Леонідом Куценком, Володимиром Панченком.

Метою статті є дослідження витоків консолідуючого міфу України в поетичній творчості Євгена Маланюка, оскільки в цього автора така структура спочатку формується як вітаїстичний ідейно-політичний міф України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національний літературний міф завжди суттєво відрізняється від набагато поширеніших упродовж останніх трьох століть міфів ідейно-політичних і не просто кодує реципієнтів на обрання єдиного з багатьох можливих шляхів досягнення мети, а метафізичною енергією або підживлює (у випадку вітаїстичного наповнення), або руйнує (як фрустраційна своєю природою сполука) ментальну структуру психіки народу, власне, за короткий проміжок суттєво переформатує імунітет його досить стійкого менталітету – колективну душу нації. Ідейно-політичні міфи державницьких народів більш стійкі і тривалі в часі, порівняно з літературними, й містяться насамперед у національних гімнах (славнях). Коли ж нація бездержавна, вона спромагається на свій ідейно-політичний міф як доктрину-концепцію бачення власного народу, розуміння його призначення тільки окремими передовими людьми-пасіонаріями («Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» («Pacta et Constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis») Пилипа Орлика

(інша назва – «Договори і постанови прав і свобод військових...»), «Закон Божий (Книга буття українського народу)» Миколи Костомарова). Якщо брати до уваги часові межі, то ідейно-політичний міф України М. Костомарова й літературний міф України Т. Шевченка власними змістовно-смісловими тенденціями напрочуд близькі і виникли практично в одному проміжку історичного часу.

«Нотатники» Є. Маланюка – назва узагальнююча, проте надзвичайно точна, адже широких щоденникових записів цей митець узагалі по собі не залишив. Водночас й сама назва якщо й не авторська, то вже точно не безпричинно дана скрупульозним дослідником Маланюкового життя і творчості Леонідом Куценком, адже у 2003 р. саме в редакції цього дослідника вийшла книга «Євген Маланюк. Поезії з нотатників». Як есеїст і мемуарист, який старався за гарячими слідами пам'яті вихопити й письмово зафіксувати жарини найголовнішого, Є. Маланюк – блискучий ідеолог і неперевершений публіцист. Питання становлення українського націоналізму і дефектів національної самодостатності (комплекс малоросійства) цього політолога й літературознавця турбувало аж ніяк не менше, ніж В. Липинського, Д. Донцова й О. Ольжича, тому й не дивно, що в СРСР

з-поміж діаспорних митців їх безпощадно таврували епітетами «фашисти» й «буржуазні націоналісти». Є. Маланюк усвідомлював, що всі стосовно України загарбницькі далекосяжні «реформи» окупантів, якої расової приналежності потенційні вороги не були б, – це «кастрація нації, з нас вирізають мужеськість, ми не воїни, не господарі, не батьки родин – „нас висвобождають”... від всього» [14, с. 58]. Тож національну свідомість українців недруги апіорі притлумлюють усіма можливими способами: висміюванням, насаджуванням комплексу меншовартості, переманюванням найздібніших представників на свій, завідомо ворожий стосовно української ідеї, бік, адже національну свідомість можна пробудити, але, якщо такого явища вже нема, то його не можна ані «вмовити», тобто переконати „неофітів” у потребі національної самоідентифікації, ні ту ж таки національну гідність і самодостатність їм «прищепити», адже «це своєрідна пульсація крові, це серце, в не голова» [14, с. 59]. Більше того, національна свідомість завжди прямо стосується людської Сутності, а вона в основній масі українців ущербна вже тому, що український багач не готовий стати меценатом для інтелектуальної еліти, хоч завжди здатний поділитися хлібом із гостем чи навіть жебраком.

Отже, за Є. Маланюком, куркуль – це не жорстокий роботодавець-визискувач, а людина без навиків державного мислення: «Він навіть „почаствує” (бо це імпонує його амбіції), але ніколи не допоможе інтелектуалісту, як це роблять Німці, Чехи і навіть Поляки (що вже казати

про Скандинавію!) Потім дивуємося: чого нас Господь карає? Як не карати!» [14, с. 78]. Коли ж вороги нахабно розкрадають духовні скарби, український «куркуль» (не плутати з лексичним значенням цього слова в СРСР) панічно дбає лише власне багатство. Він патологічно ненавидить усіх генетично рідних йому представників нації, які мислять по-іншому, тобто так, як це здатні робити представники європейських повноцінних народів: «Коли Хвильового, Донцова й мене називають землячки (енки) „москалями” (чи „поляками”), в цім таїться якась правда в тім страшнім значенні, що ми називаємо себе синами Нації, а землячки – елементами етнографічно відмінними [...]».

Натомість винниченки й огієнки – свої, „наші” – їм ніхто не закине, що вони „москалі”, хоч де факто є то типові росіяни» [14, с. 83]. Використовуючи термін «хороба бездержавності» В. Липинського, Є. Маланюк розробляє метафізичну триєдність «особистість – суспільство – нація» [14, с. 86] і заявляє, що без існування таких взаємопов’язаних складників апріорі національна держава неможлива. На жаль, із причини вікової бездержавності українцям притаманна «якась аж фізіологічна ненависть до всякої вищості» [14, с. 105]. Це на власній шкірі відчули з боку своїх же «землячків» Т. Шевченко й І. Франко, а сучасні Маланюкові справжні українські патріоти постійно отримували від такого соціуму лиш безпідставні й надумані підозри-звинувачення в національному чужинстві: «І самі землячки „здогадуються”, що Донців – „москаль”, Липинський – „поляк” [...], і навіть Петлюра – „нащадок шведів”» [14, с. 105]. Не зумівши піднятися до рівня патріотизму й свідомості своїх великих, «землячки» намагаються стягнути і їх із постаментів, а якщо це не вдається, то хоч підірвати авторитет недолугими звинуваченнями: «„Свій” [...] має бути [...] не дуже талановитим, не дуже розумним і навіть не дуже щасливим. Бо – то не „наш”» [14, с. 106]. Неусвідомлення потреби поваги до національних вождів і недотримання обов’язку служити національній ідеї має у критичний момент державотворення на початку ХХ ст. призвело до фіаско: «Були величезні склади зброї. Був багатий людський матеріал. Була територія. [...] Грушевський [...] оспівував улюблені маси і пропагував ненависть до власної влади.

Драгоманов підвів під те все „ідеологію”, а Винниченко скерував енергію еліти на плотські проблеми. Навіть ранній Петлюра був проти власного Війська.

Але ніхто з того покоління не розповів „масам”, що таке Москва. Ані Польща, ані Туреччина, ані „Схід” і „Захід” – за винятком єдиного Донцова.

Ми програли Визвольну Війну. Підкреслюю – ми, хорунжі і поручники 1918–19 р. р. Бо ми мусили „пазурями й зубами” робити те все, що Війна вимагала» [14, с. 117].

Як бачимо, Є. Маланюк насамперед акцентує на неполадках у Домені Українських Збройних Сил, адже національна армія – запорука державності. Мусимо слухно зауважити, що хоча Євген Маланюк жодного разу не вживає слово «домен», у багатьох есеях і літературознавчих працях він веде мову саме про такі метафізичні споруди: Домен Держави, Домен Нації, Домен Збройних Сил, Домен Національної Сім'ї, Домен Української Мови. Власне, термін «домен» уперше в науковий обіг увів французький історик Жільбер Дакрон, пояснюючи етапи розвою Візантії з міфологічної точки зору. Домену Нації та Домену Держави особливу увагу приділяли французький філософ і письменник Альбер Камю та англійський культуролог Джон Френсіс Бірлайн. Параметри Домену Моралі й Домену Мистецтва та їхню постійну взаємодію аргументовано розкрив французький філософ Жан Маритен; проблеми «Свого» і «Чужого» в Національних Доменах безпосередньо й скрупульозно розглядали Семюель Хангінтон (Гангінтон), румунський філософ і письменник Мірча Еліаде, польська дослідниця літератури Яніна Кульчицька-Салоні, російський історик Анатолій Фоменко та літературознавець й історик Петро Шувалов. Опосередковано торкалися цих питань українські мислителі, власне філософ й літературознавець Дмитро Донцов та філософ Микола Шлемкевич.

Ідейно-політичні поглядання Євгена Маланюка в суть проблеми також беруть витоки у глибокому його знанні історії не тільки України, а й Росії та повоєнної Європи. Зневажливо йменуючи радянських політологів займенником «вони», Є. Маланюк об'єктивно оцінює світову обстановку часів «холодної війни»: «Для рятунку Москви „вони” не зупиняться перед суецькою війною, зовсім не боячись, що вона приведе до III світової і „планетарного знищення”, як вони нібито „боялися” в Німеччині, Кореї, В'єтнамі й Лаосі... Вся їх „політика” направлена на: 1) зміцнення розбудови міфу Кам'юнізму; 2) глорифікація Москви („Рассія”) і 3) скаженої реклами „особисто” Нікіти Сергєйча» [14, с. 173]. Питанню націоналізму, яке хвилювало Є. Маланюка найбільше, він відводить чимало сторінок щоденникових записів. Наприклад, ведучи мову про іспанських диктаторів Беніто Муссоліні й Франсіско Франко (Каудільйо), Є. Маланюк пише, що спочатку їхня політика нагадувала тільки інтермедію фашизму, тобто майже до самого початку Другої світової війни в Іспанії узурпував владу не фашизм, а націоналізм: «Крові й терору не було... То ще був НАЦІОНАЛІЗМ. Аж до Ефіопського походу» [14, с. 180]. Адольф Гітлер «знищив ідею націоналізму»: «Він (чи ті, що ним керували), денатурували ідею, яка була (і є) єдиним рятунком»

[14, с. 180] для всіх націй. Ці слова українського діаспорного митця мають багато спільного з висновками у наш час надзвичайно популярного англійського дослідника питання націй і націоналізму Ентоні Сміта (1939–2016), який у момент Маланюкових записів-нотаток подібних висновків ще не виробив.

На думку Є. Маланюка, політика – це також культура [14, с. 168], яка може бути апріорі національно ворожою, якщо нею користується ворог-окупант. Метафізичне поняття національної Волі вимагає монолітизації народу в один кулак, у внутрішній стан потенційної Сили найвищого гатунку. Щоб запобігти скупченню національної енергії, Російська імперія старалася від живого тіла України відірвати Крим, Закарпаття та інші суто українські етнічно питомі території (Кубань, Воронежчину), а в радянські часи партійні ідеологи також постійно «роблять все, щоб розпорошити, розчинити, розбавити, розсипати» [14, с. 184]. Ідеологія – основа політичного міфу, його могутнє ядро. Згідно з Д. Донцовим, «як стерном керманич, політикою містика керує» [6, с. 1]. Є. Маланюк виразнює цю думку стосовно України і Росії: «Сила російської політичної мислі (отже, державної доктрини) – в *постійності* її основної бази: Росії як держави-імперії... Слабкість української політичної мислі... є *постійна* в тім, що виходила з всілякого „федералізму” чужих імперій..., остаточно з „Росії” яко догми й табу» [14, с. 236]. Закономірно, що в таких умовах український Національний Домен Ідеології як складова частина Домену Нації, не міг не програвати політичних поєдинків. За Ліною Костенко [9], головне дзеркало в українському телескопі виявилось з дефектом, на противагу споконвіків відчищеному до блиску й ідеально відрегульованому імперському дзеркалу Росії.

Довготривале проживання Є. Маланюка поза межами України й гнітюча пожиттєва неможливість повернутися в рідний край спричинилося до пошуків цим «найбільшим поетом еміграції» [15, с. 4] первинних витоків і злісних причин української бездержавності на метафізичних рівнях обсервації.

Поет-емігрант виявився українським Ієремією, при своїх воланнях до земляків і страшних власною суттю пророцтвах. Він завжди належно усвідомлював, які громи ненависті накликає на власну голову навіть у середовищі діаспорних митців, називаючи їхнє порівняно тепличне повоєнне існування «емігрантським вазоном» [1, с. 4], а також із боку підрадянської, але в своєму генетичному корені питомо української еліти. Особливо це проявилось тоді, коли П. Тичина, В. Сосюра, М. Рильський вимушено взялися лайками і погрозами переважно в заримованих текстах давати публічні відповіді Є. Маланюкові на його проглядання в суть проблеми бездержавності України й об'єктивного ставлення до трагедії практично всіх її вождів. Наприклад, темі смерті Петлюри за гарячими

слідами вбивства у Парижі Самуїлом Шварцбардом 25 травня 1926 р. Євген Маланюк присвятив поезію «Ще мить тому – весна і цвіт», в якій умираючий український вождь востаннє бачить Україну очима «залізного імператора строф»: співучий степ, спів достигаючого колосся, Полтаву, національні прапори, столицю УНР – Київ. Проте навіть емоційне ліричне замилювання національним героєм у Є. Маланюка згодом переросло в скрупульозне осмислення місця й ролі Петлюри-патріота в українській історії. Як свідчать нотатники, вже у 1960 році поет робить висновок, що Головний отаман... – ще не державний муж (особистість «сирова, не скристалізована, суммарична» [14, с. 155]: журналіст, політичний трибун, візіонер, патріот, інтелігент, – але ж не креатор-творець), оскільки його найкращі риси характеру й навіть жертвна «жива» любов до України не змогли перерости в залізну волю до перемоги й витворення власної концепції державної України.

Є. Маланюк ніколи ні на йоту не кривив душею. Мабуть, у нашій історії не знайдеться жодного іншого патріота, який настільки чесно вів би мову навіть про найганебніші справи, до яких особисто мав безпосередню чи опосередковану причетність. Він володів мужністю визнавати особистісну провину в тому, що УНР безславно впала, й це сталося не тільки не випадково, а й цілком закономірно: «Ми не захистили тієї країни, бо ми її майже не захищали» [1, с. 3].

У «Нотатках» Євген Маланюк висловлює припущення, що причиною української поразки виявилися не політичні прорахунки очільників-патріотів і навіть не відсутність національної армії, а саме те більшою мірою метафізичне, ніж реальне, що притаманне всім повноцінним націям, на відміну від ущербного, бо століттями враженого малоросійством українського народу. 14 серпня 1957 р. поет робить промовистий запис у щоденнику про те, що українці могли свою «на розум» нібито абсурдну боротьбу за державність виграти, але «збракло Духу і натхненої ним Волі». Що ж автор має на увазі? «Ми в УНР означали Державність, як віху, як „фігуру” в степу XVII ст., але... поза рушійними силами Народу» [14, с. 155]. Національне ядро як неодмінна умова збереження змістовно-сислової суті народу, за цим поетом-філософом, – чинник «динамічний, одуховлюючий (через Бога) і творчий» [14, с. 203]. Не брати це до уваги не можна.

Визначаючи вагомість Хмельницького і Шевченка як співрівних геніїв – відповідно унікальних політика і митця, Є. Маланюк робить однозначний висновок: «Властиво повних людей було за прожиті століття тільки двоє – Богдан і Тарас» [14, с. 64]. Саме ці історичні постаті абсолютно не були вражені бацилою малоросійства, від якого в Україні довгий час вбереглася хіба що селянська маса, те середовище, яке Шевченко постійно йменував дуже точно «люде», на відміну від «панів»

(возведених Катериною II з козацького стану в дворяни колишніх представників української «провідної верстви» (В. Липинський)) чи «землячків» (покручив і перевертнів із середовища інтелігенції, а також вихідців із колишніх родів козацької старшини). До речі, коли в часи Т. Шевченка його сучасники не бачили нічого ганебного в понятті «Малоросія», він цю назву категорично відторгав. Є. Маланюк наголошує, що «хороба малоросіянізму – чисто інтелігентська річ. „Маси” тут ні при чім» [14, с. 120]. Отже, вроджений імунітет до асиміляції навіть у вже бездержавного українського народу відіграв свою роль і унеможливив його злякисне переростання в людей другого сорту, власне, «панів» («куркулів» у Маланюковому розумінні) і «землячків».

Проблема малоросійства, детально розроблена Є. Маланюком в окремій однойменній статті, однозначно засвідчує особливу увагу цього автора до нівеляції менталітету віками бездержавного народу. По суті, Є. Маланюк безпосередньо торкається філософських понять «Свого» й «Чужого», про що вперше повів мову ще Гегель: «Кожен народ являє собою щось цільне, відмінне і протилежне цілісності іншого народу. Якщо народи знаходяться у ворожому один до одного стані, то цим не рветься ніякий моральний зв'язок, від цього не зазнає втрат ніщо значуще, ніяке необхідне ціле не розбивається на частки; навпаки, це боротьба за недоторканне збереження такої цілісності і її права на існування» [3, с. 245 – 246].

Окреслюючи поняття «Чужого» й говорячи про чітку межу герметичності кожного народу, мусимо визнати, що «націоналізм – це передусім усвідомлення своєї відмінності, самотності у світі» [11, с. 214]. Закономірно, що впродовж століть в устах українських політичних діячів ідея «поставити інші народи на своє місце» стосувалася виїмково сусідів-загарбників та їхніх загарбницьких планів, адже метафізичний антагонізм й відторгнення «Чужого» імунною кодо-програмою народу запрограмованою інстинктами збереження націй. Посилаючись на думку Д. Донцова про те, що є народи-хижаки, для яких важливе тільки матеріальне, Євген Маланюк веде мову про українців, для яких ідеалом був і залишається «вартовий-охоронець, воїн і муж» [14, с. 202], адже без таких іпостасей чоловічого первня вижити в жорстокій світовій «джунглі» [14, с. 202] наша нація не зможе ніколи. Посутніми є думки цього автора про націоналізм і шовінізм. Є. Маланюк пише, що в 1922 році італійський націоналізм урятував Італію від «іспанських перспектив», німецький фашизм також виріс на плідотворних дріжджах націоналізму, але згодом злякисно переродився, із причини чого й став двійником «російського большевизму» [14, с. 203]. Шовінізм, за Є. Маланюком, – деструктивна формація, патологічний рух враженої цієї бацилою нації у тупик. Шовінізм не здатний до репродукції

божественного державного устрою, адже це різновид «національної імпотенції» [14, с. 157]. Проте поняття «Чужого», яким бездержавна ущербна нація іноді йменує «Своє», призвела до того, що Ю. Шевельов, об'єктивно перелічивши хиби поглядів Д. Донцова стосовно питання українського націоналізму («Донцовщина виросла з неспроможності зрозуміти народ і знайти з ним спільну мову. Проповідь фанатичної сили виросла в почуття трагічної слабкості» [19, с. 163]), зопалу називав таку ідеологію українським шовінізмом. Як бачимо, явного в такій оцінці комплексу «малоросійства» не уникнув навіть дуже талановитий літературознавець і критик, який, до речі, у праці «Москва, Маросейка» правильно визначив, що ворогами українського державного становлення й відродження є Москва, український провінціалізм (другосортність) і Кочубеївщина (зрадництво). Даючи оцінку цим поняттям, Є. Маланюк справедливо наголошував на живучості відповідних метастаз уже в ХХ ст.: навіть ненависть Михайла Драгоманова не знищила українського провінціалізму, а запеклий гнів Дмитра Донцова не укоротив віку Москві, як і почуття розпуки В'ячеслава Липинського не знищило комплексу Кочубеївщини. Отже, малоросійство – хвороба запущена і живуча.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Євген Маланюк усвідомлював, що бездержавне існування як вроджене каліцтво й «деградація народу до ступеня кляси» [12, с. 12], далеко не оптимально вирішувана проблема яскравої особистості навіть у мистецтві й літературі, а не тільки в політиці, вкотре спричинилися до того, що загальнонаціональній українській душі почало катастрофічно бракувати усвідомленості власної трагічності: «Найбільшу трагедію українець спростить, сплосчить і зведе до ступеня „кумедії”. Українець немислимий як Казанова, Дон Жуан» [12, с. 13]. Додамо: а також немислимий як Гете Фауста, чи біблійний Мойсей. Страх перед Богом і страх репресій – різні речі: «Начало премудрості єсть Страх Божий. Але страх диявола може бути лише началом глупоти» [14, с. 113]. Проте українці не відчувають страху першого гатунку, зате холонуть душами від страху другого. Дмитро Донцов у статті «Трагічні оптимісти» наголошував: «Трагічний оптимізм, – amor fati – особлива філософія життя. Тільки вона дає відвагу жити і вмирати... Безплідне скигління – ось що є трагізм без оптимізму. Безплідне мрійництво – ось що є оптимізм без трагізму... Трагічне – це... не уникати конфліктів. Це – шукати їх, це нездержний оптимізм сильних..., це тремтіння сили, яка формує наші почуття, а через них – людину і світ» [8, с. 279]. Врешті, малоросійство, насаджене на теренах України Петром І і Катериною ІІ, як і треба було очікувати, виявилось канцерогенним. Воно безперестанно руйнувало козацьку націю зсередини, заставляло сприймати шароварщину за патріотизм, ворогів – за благодійників, породжувало занижену самооцінку українців, спонукало

мислити в тому руслі, в яке спрямовував окупант, сприймати брехню як правду. Загальновідомо, що переучувати завжди важче, ніж вчити. Прозрівати важче, ніж від народження користуватися повноцінним зором без рожевих або чорних окулярів: «Може, найважливішим з наших завдань, як національної спільноти, було, є і буде: пізнавати себе. Події 1917 р. заскочили нас [...] тому, що справа пізнавання себе стояла слабо [...] Причиною цього була, перш за все, чужа школа, що подавала речі, які відносяться до пізнавання нас або викривлено, або й зовсім не подавала» [13, с. 85]. Результати, звичайно, не забарились, і, ясна річ, аж ніяк не виявилися такими, яких сподівалася «провідна верства», яка не врахувала всіх реальних нюансів. Тож Є. Маланюк свідомо взявся за створення ідейно-політичного міфу нескореної України ХХ ст. Стан спокою було порушено. Надалі власне літературний міф України уже наче виник сам собою, як метафізичний продукт сугестії індивідуального й колективного національного підсвідомого й досі активно впливає на самоідентифікацію українців та державотворчі процеси в нашій країні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білокінь С. Вояк української культури / Сергій Білокінь // Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К. : Аттіка, 1995. – С. 3–8.
2. Вячеслав Липинський Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали міжнародної наукової конференції (2–6 червня 1992 р., Київ, Луцьк, Кременець) / [гол. ред. Я. Пеленський]. – Київ; Філадельфія [Б. в.]. – Т. 1. 1994. – 286 с.
3. Гегель Г.-В.-Ф. Лекції по естетике / Георг Вильгельм Фридрих Гегель // Гегель Г.-В.-Ф. Сочинения в XIV-ти томах / Г.-В.-Ф. Гегель. – М. : Издательство социально-экономической литературы, 1958. – Т. XIV. – 440 с.
4. Гудзенко-Александрук О. Вячеслав Липинський як ідеолог українського державотворення [Електронний ресурс] / О. Гудзенко-Александрук. – Режим доступу: C:/Users/User/Downloads/Nvnum_2013_9_4.pdf
5. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ridna.ua/p/konstytutsiya-pylupa-orlyka-povnyj-tekst/
6. Донцов Д. Від містики до політики / Дмитро Донцов. – Торонто : Спілка визволення України, 1957. – 61 с.
7. Донцов Д. Роздвоєні душі / Дмитро Донцов // Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Д. Донцов. – Торонто : Видавництво «Гомін України», 1958. – С. 66–92.
8. Донцов Д. Трагічні оптимісти / Дмитро Донцов // Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Д. Донцов. – Торонто : Видавництво «Гомін України», 1958. – С. 279–285.
9. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала / Ліна Костенко. – К. : КМ Academia, 1999. – 31 с.
10. Костомаров М. «Закон Божий»: книга Буття українського народу / Микола Костомаров. – Київ : Либідь, 1991. – 39 с.
11. Лизанчук В. Не лукавити словом / Василь Лизанчук. – Львів [Б. в.], 2003. – 559 с.

12. Маланюк Є. Буряне поліття / Євген Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень. – Київ : Український письменник, 1992. – С. 11 – 27.
13. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К. : Український письменник, 1992. – С. 85–141.
14. Маланюк Є. Нотатники (1936–1968): Документально-художнє видання / [біографічний нарис, вступні статті, підготовка текстів, упорядкування та примітки Л. Куценка] / Є. Маланюк. – К. : Темпора, 2008. – 336 с.
15. Неврлий М. Муза болю, гніву, боротьби: Є. Маланюк / Мікулаш Неврлий // Маланюк Є. Поезії / Є. Маланюк. – К. : Український письменник, 1992. – С. 5–30.
16. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – 640 с.
17. Шевчук В. В'ячеслав Липинський – історик, політик та мислитель / Валерій Шевчук // Сучасність. – 1992. – №6. – С. 86–89.
18. Шевельов Ю. Москва, Маросейка / Юрій Шевельов // Нові дні. – 1954. – Ч. 50. – С. 8–10.
19. Шерех Ю. Донцов ховає Донцова / Юрій Шерех // Шерех Ю. Поза книжками і з книжок / Ю. Шерех. – К. : Видавництво «ЧАС», 1998. – С. 137–172.
20. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології / Юрій Шерех. – Харків : Фоліо, 1998. – Т. I. – С. 42–48.
21. Kulczycka-Saloni J. Pozytywizm / Janina Kulczycka-Saloni. – Warszawa : PZWS, 1971. – 543 s.

REFERENCES

1. Bilokin, S. (1995). *Voyak ukrainskoi kultury* [The Warrior of the Ukrainian culture]. Kyiv.
2. Hegel, G.-W.-F. (1958). *Leksii po estetike* [Lectures on esthetics]. Moskva.
3. Hudzenko-Aleksandruk, O. (2013). *Viacheslav Lypynsky yak ideoloh ukraiinskoho derzhavotvorennia* [Viacheslav Lypynsky as an ideologist of the Ukrainian statemaking]. URL: C:/Users/User/Downloads/Nvnum_2013_9_4.pdf
4. *Dohovory i postanovy prav i svobod vijskovykh mizh Yasnovelmozhnym Yoho Mylosti panom Pylypom Orlykom, novoobranym hetmanom Viiska Zaporizkoho, i mizh heneralnymy osobamy, polkovnykamy i tym zhe Viiskom Zaporizkym z povnoyu zhodoyu z obokh storin* (2018). [Treaties and resolutions of rights and freedom among Pylyp Orlyk, newly-elected hetman of Zaporizian troops and general individuals, colonels, and Zaporizian troops with total agreement of both parties]. URL: ridna.ua/p/konstytutsiya-pylypa-orlyka-povnyj-tekst
5. Dontsov, D. (1957). *Vid mistyky do polityky* [From mysticism to politics]. Toronto.
6. Dontsov, D. (1958). *Rozdvoyeni dushi* [Divided Souls]. Toronto.
7. Dontsov, D. (1958). *Trahichni optymisty* [Tragic optimists]. Toronto.
8. Kostenko, L. (1999). *Humanitarna aura natsiyi, abo Defekt holovnoho dzerkala* [Humanitarian aura of a nation, or the defect of a main mirror]. Kyiv.
9. Kostomarov, M. (1991). «*Zakon Bozhyi*»: *Knyha Buttia ukrainskoho narodu* [“Law of God”: Book of being of the Ukrainian people]. Kyiv.
10. Kulczycka-Saloni, J. (1971). *Pozytywizm* [Pozytywizm]. Warszawa.
11. Lyzanchuk, V. (2003). *Ne lukavyty slovom* [Stop cunning with a word]. Lviv.
12. Lypynskyi, V. (1994). *Istoryko-politolohichna spadshchyna i suchasna Ukraina* [Historico-politological heritage and modern Ukraine]. Kyiv; Philadelphia.
13. Malaniuk, Ye. (1992). *Buriane polittia* [Stormy conditions]. Kyiv.
14. Malaniuk, Ye. (1992). *Narysy z istorii nashoi kultury* [Essays in History of our culture]. Kyiv.
15. Malaniuk, Ye. (2008). *Notatnyky (1936–1968)* [Noteboards (1936–1968)]. Kyiv.

16. Nevryli, M. (1992). *Muza bolii, hnivu, borotby* [The Muse of pain, anger, struggle]. Kyiv.
17. Shevchenko, T. (1985). *Kobzar* [Kobzar]. Kyiv.
18. Shevchuk, V. (1992). *Viacheslav Lypynsky – istoryk, polityk ta myslytel* [Viacheslav Lypynsky as a historian, a politician and a notionalist].
19. Sheveliov, Yu. (1954). *Moskva, Maroseika* [Moscow, Maroseika].
20. Sherekh, Yu. (1998). *Dontsov khovaye Dontsova* [Dontsov hides Dontsov]. Kyiv.
21. Sherekh, Yu. (1998). *Porohy i Zaporizhzhia. Literatura. Mystetstvo. Ideolohii* [Threshold and Zaporizhzhia. Literature. Art. Ideologies]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СЛОНЬОВСЬКА Ольга Володимирівна – професор кафедри української літератури ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», член НСПУ з 1989 р., авторка кількох монографій і відзначених високими літературними преміями художніх книг.

Наукові інтереси: література української діаспори, модернізм.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

SLONIOVSKA Olha Volodymyrivna – Professor at the Department of Ukrainian Literature of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, has been a member of National Union of Ukrainian Writers since 1989, the author of several monographs and distinguished by high literature rewards.

Scientific interests: literature of the Ukrainian diaspora, modernism.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.

УДК 821.161.2.09-4

DOI: 10.36550/2522-4077.2019.184.10

ЦЕПА Олександра Володимирівна –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української
та зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0001-9282-4215>
email: tsepaov@gmail.com

ЕСЕ «МАЛОРОСІЙСТВО» ЄВГЕНА МАЛАНЮКА В РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ АВТОРА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Есе «Малоросійство» (1959) Євгена Маланюка можна беззаперечно назвати самобутнім явищем у сфері суспільних і гуманітарних наук. У процесі обґрунтування поняття «малоросійство» автор, не обмежуючись лише українським світом, представив цілісну картину аксіологічних аспектів національної екзистенції.

У непростих реаліях сьогодення знову актуалізується потреба критичного переосмислення основоположних засновків і висновків есеїстики науковця-емігранта.

Зважаючи на складність і неоднозначність, а подекуди й суперечливість матеріалу «Малоросійства», не забуваючи про унікальність самої постаті Маланюка, переконані в доцільності застосування до згаданого есе актуальної у філологічній науці проблеми автора, зокрема концепції так званого «інтегрованого підходу», що передбачає системне обґрунтування закодованих у написаному аспектів внутрішнього досвіду митця та його бачення довколишнього (Див. розлогіше: [12, с. 67–78]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маланюкова прозрілива глибина в осягненні осмислюваного забезпечила фаховий інтерес як до тексту «Малоросійство», так і до есеїстики митця загалом (О. Баган [1], О. Гольник [3], С. Грабовський [4], П. Іванишин [6], Г. Клочек [7], [8], Л. Куценко [9] та ін.).

Мета статті. У межах цієї статті зосередимось на інструментарії дослідження особливостей так званого «зовнішнього світу» есе «Малоросійство»: інтерпретуватимемо втілені Є. Маланюком нюанси бачення, осмислення та ставлення до людей, подій, процесів, явищ тощо. Такий підхід сприятиме систематизації авторських поглядів, увиразненню специфіки мисленневих процесів митця щодо текстуально виражених

суб'єктів і об'єктів. Висвітлення з позицій системно-структурного підходу авторського бачення всіх і всього, що пов'язане безпосередньо чи опосередковано з поняттям «малоросійство», окреслить змістові, просторово-часові аспекти відповідної картини довколишнього. Обґрунтування авторського осмислення і ставлення до зображуваного – ідейно-емоційної характеристики вищеназваної картини – уможливить припущення про інтереси, цінності, уподобання, якості образу автора тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окреслюючи «пересічний тип імперської людини» (історичну закономірність багатонаціональних держав і національно-упорядкованих імперій), Маланюк говорить про винятковість «імперського типу "росіянина"», котрий так і «не постав», бо був «брутальний, масово-механічний виріб, виконуваний терористично-поліційною машиною тотально-централізованої держави», що перманентно ігнорувала будь-які прояви «особовості», зродивши зрештою «малороса, малополяка, малогрузина і навіть малосибіряка» [11].

Есеїст упевнений, що головна причина масового і традиційного так званого «малоросійського виробництва» – системні, цілеспрямовані, науково обґрунтовані методи і способи, «розроблювані протягом не одного століття» «на Москві» [11]. Зосереджуючись на осмисленні «малороса» – «типу національно-дефективного, скаліченого психічно, духово, а – в наслідках, часом – і расово», митець-емігрант розвінчує фатально закорінене переконання про нього як про «неосвіченого, примітивного, недорозвиненого українця без національної свідомості» [11]. Маланюк переконує, що малоросійство – це «хвороба» «не лише пів-інтелігентська, але – й передовсім – інтелігентська», тобто її носіями є ті, хто мав би «виконувати роль мозкового центру нації» [11].

Чітко розмежовуючи історичні вияви своєрідного «національного пораженства», «хитливості, зрадливості» [11] та політичні чи тактичні прорахунки Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Павла Тетері, Івана Брюховецького, Мартина Пушкаря, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, Кочубея, Петлюри та ін., автор приходять до висновку про аполітичність явища «малоросійство». Глибина такого усвідомлення природи «паралічу політичної волі і думки» [11] були забезпечені прискіпливим поглядом критика до ключових постатей і пов'язаних із ними фактів Середньовіччя, доби Литовської та Козацької, Руїни, суспільних перипетій 20-х років ХХ століття, радянських часів тощо.

Через постаті, знакові для духовної сфери українського суспільства, «імператор залізних строф» розкриває специфічні історичні модифікації малоросійства. Приклад «імлісто-хиткого, зрадливо-безформного, невиразно-обопільного і часом просто юдиного малоросійства» [11] є для

автора очевидним у тотально непримиренному ставленні «наїзників-варварів» [11] до Мазепи й мазепинської доби. Маланюк стверджував, що «...оббріхуванням, оплюгавлюванням, оганьблюванням» наші вороги з фанатичною настирливістю викорінювали не лише сам образ гетьмана (удавшись аж до диявольської анафеми!), але й будь-які прояви так званого «мазепинства» – «чинної свідомості Нації та інстинктивно зв'язаної з тією свідомістю політичної і мілітарної волі Нацією бути...» [11].

Канонізований «руській пісатель» Микола Гоголь, за словами Євгена Маланюка, «дав неперевершений досі матеріал для студій над розкладом національної психіки і переходом її в стан малоросійського гниття», бо не лише несподівано навіть для самого себе «стався фундатором міфу Руси-Россії», але й створив «політично... під малоросійство своєрідну, хоч і дуже двозначну “ідеологію“» [11]. У міркуваннях сучасної української дослідниці О. Забужко позначені «любов'ю «до царя» Гоголеві «Вибрані листи із листування з друзями» чітко репрезентують його «малоросійську (шляхетсько-провінційну) світобудову» [5, с. 79].

Принагідно звернемо увагу й на авторські характеристики діячів Центральної Ради та гетьмана Павла Скоропадського. Не називаючи перших малоросами, Маланюк усе ж помічає в їхній політиці головні атрибути малоросійства – «брак найелементарнішого національного інстинкту», «параліч політичної волі» [11]. Усвідомлюючи переваги Павла Скоропадського над лідерами Центральної Ради, критик усе ж означає головні причини трагедії гетьмана – «комплекс Гоголя», «класичний приклад українського політичного гамлетизму», що органічно пов'язаний із «традиційним малоросіанством» [11].

У контексті роздумів про природу малоросійства постать і творчість Тараса Шевченка сприймаються, говорячи словами Євгена Маланюка, «еквівалентом нашої окраденості» [11]. На думку автора есе, Шевченко не лише з гнівним обуренням і презиством сам викривав малоросів XIX століття, але й «поставив діагноз і сформулював національне каліцтво», що йому вже згодом інший духовний велетень – Іван Франко – дав «максимально згущений і, фактично, властивий вираз в “На ріках вавилонських“: І хоч душу манить часом волі приваб, / Але кров моя – раб! / Але мозок мій – раб» [11].

Точність і глибина, всеохопність і прозорливість критичного мислення Кобзаря щодо проблем тогочасного суспільства забезпечили йому «особливі заходи і турботи Росії, не менш від Мазепи»: «від “лівих“, як критик В. Белінський, і аж до генералів тайної поліції – і “громадськість“, і уряд робили все, щоб його спочатку висміяти, а коли це не вдалось, то зденарутовати і – при допомозі цензури – зредувати до “крест'янського поета“, співця “селянської недолі“ і т. п. В цих заходах

свою помічну і не малу роль відіграло рідне малоросійство також. Малоросійство-бо було в тій акції – малоросизації Шевченка – заінтересоване безпосередньо» [11]. Зрештою за царських часів малороси митця «закобзарювали», «досить наполегливо, але й досить “кустарно”», а вже на початку ХХ століття домоглися експлуатування двох образів – «богданівського» і «мазепинського» [11].

Акцентуючи на неперевершеному злодіянні щодо Шевченка радянських фальсифікаторів, Маланюк говорить про унікальну «індустріалізовану препарацію» автора «Кобзаря»: «знечулювалося у читача саму шевченківську емоцію, самий інстинкт шевченківства для того, щоб – у відповідний момент – вирізати Шевченка з національної психіки майже хірургічним способом. А якщо й ні, то, принаймні, зробити з Шевченка провансальського Ф. Містраля або шкотського Р. Бернса» [11]. Такий образ Євген Маланюк помітив в академічній радянській публікації О. Білецького та О. Дейча «Тарас Григорович Шевченко – літературний портрет». За словами автора есе, ключова думка книги про Шевченка наступна: «Шевченко був, щоправда, досить високого (але, розуміється, нижчого від Пушкіна та Лермонтова) рівня, але виразно “общерусский”, що писав двома мовами і безмежно любив спільне “отечество”, Пушкіна та “велику російську літературу й культуру” (так!), як “рідну”» [11].

Принагідно зауважимо, що ще в розвідці «Ранній Шевченко» («Книга спостережень») Євген Маланюк, беручи до уваги світоглядні аспекти, обґрунтував неоднакову роль Петербурга в житті Миколи Гоголя і Тараса Шевченка – «представників двох верств єдиного народу...» [10, с. 28]. За словами науковця, для першого столиця була «уже з шкільної лави ... виміряним «поприщем» для його майбутньої кар'єри», для іншого – «одним із етапів його підневільного кріпацького життя» [10, с. 28]. Закономірним наслідком подібного ставлення стало «отруєння» «національно-недокровою душі Гоголя» та «чудо «овідієвих метаморфоз» [10, с. 28] молодого Шевченка, підкріплене ще й «національно-ядерною, органічною часткою селянського моноліту» [10, с. 28]. «Здорове ество» юнака, енергетичну потужність якого підживлювали як нестерпна ностальгія, так і сила позитивних вражень від культурного середовища столиці, стало не лише своєрідним антидотом на негативну ауру довколишнього, але й запорукою того, що він власне кріпацтво, за словами Маланюка, «не прийняв аж до смерті ані фізично, ані морально, ані особисто, ані національно» [10, с. 45–46]. Згодом Ю. Барабаш розвине цю думку есеїста, зазначивши, що не лише для «мізерних» землячків, але й навіть для багатьох талановитих українців, котрі потрапляли, наприклад, у Петербург «ціною успіху було духовне зламання, прийняття імперських «правил гри», які передбачали національне роздвоєння

(а часто-густо і повне забуття свого первородства, добре, якщо не агресивне яничарство), відмову від рідного слова, інтегрування в імперську систему, у так звану загальноросійську культуру» [2, с. 81].

Відштовхуючись від заявленого Шевченком у посланні «Гоголю» протиставлення («*ти смієшся, а я плачу*»), Маланюк говорить про контрастність їхньої творчої втіленої «формули відношення до української дійсності» [10, с. 44]. На фоні «замогильного «сміху» Гоголя (разом із меланхолійними та сентиментальними рефлексіями, наприклад, Гребінки і Квітки-Основ'яненка) Тарасовий «плач» був «протестом», «обудженням національної пам'яті (Розрита могила, Чигирин, Суботів)», «зрушенням важкого закляття (Великий Лях)», «вибухом свідомости ошуканого народу (Сон, Кавказ)» [10, с. 44].

Критичне осмислення вищезгаданих постатей і фактів, розуміння як «найважливішого відділу лабораторії малоросіанства» радянської історіографії з її масштабними фальсифікаціями та систематичним «впорскуванням комплексу меншовартості», висміюванням, вульгаризуванням, примітивізацією національних святинь, – усе це стало вагомим підґрунтям для авторського філософського виснування про вплив малоросійства на аксіологічні складові людської психіки: умовні рефлекси національного інстинкту «пригасають і слабнуть, часом аж до повного їх зникну»; природжений розум або «редукується» «до розмірів “мужицької арихметики”», або «наркотизується» «різними міфами (спільна віра, спільний цар, спільний соціалізм чи брак географічних кордонів)», або «вижирається», «як мікроб вижирає живу тканину організму»; історична пам'ять «затмарюється», «ослаблюється» і – «з часом зникає» [11].

Авторська констатація радянських «реквізицій» та «соціалізацій» вартісних українських надбань із різних сфер науки й культури (доля математика Михайла Остроградського, будівельного механіка Степана Тимошенка, письменника Олександра Довженка, життєві історії «Богомольця, Бортнянського, Боровиковського, Гоголя, Мечникова, Куїнджі, Самокиша чи ... Айвазовського»), нищівних реорганізаційних знецінень («Київська Всеукраїнська Академія наук», «Київська Академія мистецтв»), антигуманних ліквідацій (графік Юрій Нарбут; «театр Курбаса-Куліша») і заборон («поетка справжня та ще й з власним стилем» Ліна Костенко) дала підстави стверджувати про «сатанинство» «всеохоплюючого малоросійства»: в Україні вже навіть «офіційно не фігурує» ні народ український, ні нація, а «населення, мешканці, people, ... жителі цієї “республіканської” колонії “совєтського государства”» [11].

Духовна «руїна» [11] прорадянського українського суспільства, на думку Євгена Маланюка, дієво сприяє різноаспектним виявам потворного малоросійства. Митець закликає сучасників-земляків позбутись

«злочинної наївності» [11] недооцінювати цей факт або пояснювати його історичною закономірністю. Визнаючи неефективність «традиційного, спрощеного “просвітянства”», «імітації, декламації, патріотичної пози, барокового “здаватися, а не бути”, як і всілякого “погрожування пальцем в чоботі”», автор пропонує «найбільш трудний, але й найбільш істотний і всеобіймаючий» метод – «напружене творення Духової Суверенності» [11].

Наголошуючи на органічній взаємозумовленості проблем малоросійства і державності («єдиним радикальним ліком на хворобу малоросійства є державність», «смерк державницької ідеї ... є тим ґрунтом, на яким малоросійство виростало, квітло і давало плоди»), автор пророче стверджує, що перша «ще довго, в часі тривання й стабілізації державності, ... стоятиме першоплановим завданням, а для самої державності – грізним мemento (нагадуванням)» про необхідність її «ізживати» [11].

Маланюк переконує, що вже сам факт «усвідомлення» «комплексу малоросійства» стане найпершим дієвим кроком на шляху до необхідних якісних змін у національному інстинкті, для якого першочерговим має бути «поступовання» і «ділання», у національному інтелекті, що повинен ґрунтуватися на знанні, котре «не має носити характеру абстрактного, а мусить бути направлене, остаточно, на одержання знаття...» [11] тощо. Хоч і зробити це непросто, зважаючи на природу малоросійства: очевидними є складність, заплутаність, мінливість, замаскованість («гопако-шароварництвом», «лжепатріотичною віршографією», «етнографічною патріоткою» [11]) самого комплексу.

Цікавими в контексті проблеми автора є і довірливі зізнання-поради Маланюка щодо мови, стилю викладу есе, джерел ілюстрування власних міркувань. Подібна манера залучення реципієнта до активної співпраці підсилює відчуття довіри до автора, продукує стійке усвідомлення єдності, навіть душевної спорідненості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, аналіз/інтерпретація специфіки авторського бачення, осмислення і ставлення як до самого поняття «малоросійство», так і до безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із ним постатей і фактів політичної та духовної сфер суспільства від часів Середньовіччя аж до радянської доби включно дає підстави говорити про спостережливість, інтелектуальність митця, його розвинене історичне чуття та інтуїцію, критичність, провіденційність його поглядів, патріотизм, розвинену громадянську позицію. Політична і моральна принциповість, національна гордість і гідність, настирливе відстоювання власного національного й естетичного інтересу оприявлюють здатність «виховувати історією» та впливати на формування національної ідентичності земляків. Окрім психологічної

проникливості, автор демонструє і вміння по-філософськи осягати сенс життя загалом і людського єства зокрема.

Уважаємо, що надалі перспективним у контексті проблеми автора буде застосування до тексту «Малоросійства» та есеїстики Маланюка загалом й інструментарію дослідження образу так званого «внутрішнього світу» митця, котрий не лише поглибить вже з'ясовані, але й увиразнить ще не пізнані нами під час обґрунтування картини довколишнього аспекти текстуально закодованої авторської особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баган О. Інтерпретація російської літератури Срібного віку в есеїстиці Євгена Маланюка [Електронний ресурс] / О. Баган // Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова : [веб-сайт]. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://dontsov-nic.com.ua/interpretatsiya-rosijskoji-literatury-sribnoho-viku-v-esejistytsi-evhena-malanyuka/>
2. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України: Історіо- й націософська парадигма / Юрій Барабаш. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 179 с.
3. Гольник О. О. Міф у художньому світі Євгена Маланюка / О. О. Гольник. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 217 с.
4. Грабовський С. Феномен малоросійства. Ще раз про «ворогів» української незалежності [Електронний ресурс] / Сергій Грабовський // Газета «День». – 2014. – №87. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/fenomen-malorosiystva>.
5. Забужко О. С. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу / Оксана Стефанівна Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 142 с.
6. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія / П. Іванишин. – К. : Академвидав, 2008. – 392 с.
7. Клочек Г. Конгеніальність шевченкіани Євгена Маланюка / Г. Клочек // Наукові записки. – Випуск 24. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3–9.
8. Клочек Г. «Малоросійство» Євгена Маланюка і сьогодення / Г. Клочек // Літературна Україна. – 2015. – 14 травня. – С. 10–11.
9. Куценко Л. В. Dominus Маланюк: тло і постать / Л. В. Куценко. – 2-е вид., доповн. – К. : ВЦ «Просвіта», 2002. – 364 с.
10. Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації. Студії і роздуми / Євген Маланюк; авт. передм. С. Білокінь. – К. : «АТІКА», 1995. – 235 с.
11. Маланюк Є. Малоросійство [Електронний ресурс] / Є. Маланюк. – Режим доступу : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=13777>
12. Цепя О. Образ автора в поезіях Тараса Шевченка до заслання: монографія / Олександра Цепя. – Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2014. – 260 с.

REFERENCES

1. Bahan, O. *Interpretatsiia rosiiskoi literatury Sribnoho viku v eseistytsi Yevhena Malaniuka* [Interpretation of Russian Literature of the Silver Age in the Essay of Yevgeny Malaniuk]. <http://dontsov-nic.com.ua/interpretatsiya-rosijskoji-literatury-sribnoho-viku-v-esejistytsi-evhena-malanyuka/>.

2. Barabash, Iu. (2004). *Taras Shevchenko: imperatyv Ukrainy: Istorio- y natsiosofska paradyhma* [Taras Shevchenko: The Imperative of Ukraine: A Historio- and National-philosophical Paradigm]. Kyiv.
3. Holnyk, O. O. (2013). *Mif u khudozhnomu sviti Yevhena Malaniuka* [Myth in the artistic world of Yevgeny Malaniuk]. Kirovohrad.
4. Hrabovskyi, S. (2014). *Fenomen malorosiystva. Shche raz pro «vorohiv» ukrainskoi nezalezhnosti* [The phenomenon of Russia. Once again about the «enemies» of Ukrainian independence]. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/fenomen-malorosiystva>.
5. Zabuzhko, O. S. (1997). *Shevchenkiv mif Ukrainy: Sproba filosofskoho analizu* [The Shevchenko myth of Ukraine: An attempt at philosophical analysis]. Kyiv.
6. Ivanyshyn, P. (2008). *Natsionalnyi sposib rozuminnia v poezii T. Shevchenka, Ye. Malaniuka, L. Kostenko* [National way of understanding in poetry of T. Shevchenko, E. Malaniuk, L. Kostenko]. Kyiv.
7. Klochek, H. (2013). *Konhenialnist shevchenkiany Yevhena Malaniuka* [Yevgeny Malaniuk's Congeniality of Shevchenko's]. Kirovohrad.
8. Klochek, H. (2015). «*Malorosiystvo*» *Yevhena Malaniuka i sohodennia* [“Malorosiystvo” by Yevgeny Malaniuk and today]. Kyiv.
9. Kutsenko, L. V. (2002). *Dominus Malaniuk: tlo i postat* [Dominus Malaniuk: background and figure]. Kyiv.
10. Malaniuk, Ye. (1995). *Knyha sposterezhen. Frahmenty. Vid Kobzaria do natsii. Studii i rozдумы* [Observation book. Fragments. From Kobzar to the nation. Studios and reflections]. Kyiv.
11. Malaniuk, Ye. *Malorosiystvo* [Malorosijstvo]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printizip.php?tid=13777>
12. Tsepa, O. (2014). *Obraz avtora v poeziakh Tarasa Shevchenka do zaslannia* [An image of the author in the poetry of Taras Shevchenko before the exile]. Kirovohrad.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЦЕПА Олександра Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема образу автора у філології.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

TSEPA Olexandra Volodymyrivna – candidate of philological sciences, an associate professor of the department of Ukrainian and foreign literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the author's problem in philology.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2019 р.

АНОТАЦІЇ

КЛОЧЕК Григорій Дмитрович. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОЇ «КУЛЬТУРИ»

Польськомовний еміграційний журнал «Kultura» (Париж, 1947–2000) відіграв значну роль у суспільно-політичному та культурному житті післявоєнної Польщі, особливо у стабілізації українсько-польських стосунків. У статті розглядаються публікації в цьому журналі відомих польських інтелектуалів Юзефа Лободовського та Єжи Стемповського, присвячені Євгену Маланюку. Витончена аналітика художньої сутності поезії Маланюка, проявлена Лободовським та Стемповським у цих публікаціях, є настільки проникливою, що вони заслуговують на важливе місце в маланюкознавстві. Okремо аналізуються написані цими авторами два есеї, присвячені пам'яті визначного українського поета та мислителя.

Ключові слова: Євген Маланюк, «Kultura», Єжи Гедройц, Юзеф Лободовський, Єжи Стемповський, українська еміграція, польська еміграція, есеїстика.

КЛОЧЕК Григорій Дмитрович. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ТВОРЧЕСТВА ЄВГЕНИЯ МАЛАНЮКА НА СТРАНИЦАХ ПАРИЖСКОЙ «КУЛЬТУРЫ»

Польскоязычный эмиграционный журнал «Kultura» (Париж, 1947–2000) сыграл значительную роль в общественно-политической и культурной жизни Польши, особенно в стабилизации польско-украинских отношений. В статье рассматриваются опубликованные в этом журнале статьи известных польских интеллектуалов Юзефа Лободовского и Ежи Стемповского, посвященные Евгению Маланюку. Анализ художественной сущности поэзии Маланюка, проявленной в этих публикациях, является настолько пронизательным, что они заслуживают на важное место в маланюковедении. Отдельно анализируются написанные этими авторами эссе, посвященные памяти выдающего украинского поэта и мыслителя.

Ключевые слова: Евгений Маланюк, «Kultura», Ежи Гедройц, Юзеф Лободовский, Ежи Стемповский, украинская эмиграция, польская эмиграция, эссеистика.

KLOCHEK Hryhorii Dmytrovych. ANALYSIS AND EVALUATION OF YEVHEN MALANIUK'S WORK ON THE PAGES OF PARIS "CULTURE"

Yevhen Malaniuk's connection with Jerzy Giedroyc and the creative environment of the journal "Culture" (Paris, 1947–2000) led by him is comprehensive and requires careful study. This journal played a significant role in the socio-political and cultural life of post-war Poland, especially in the stabilization of Ukrainian–Polish relations. The important part of Malaniuk's life and work is related with it that needs special consideration. Malaniuk's poetry and essays were published in it, as well as literary-critical materials that analyzed his work. The purpose of the paper is to consider the interpretation and evaluation of Malaniuk's work on the pages of the journal "Culture".

All Malaniuk's essays and most of his poetic texts were published in the journal in Jozef Lobodowski's translations. He is also the author of all literary-critical papers about the Ukrainian poet's work published in this journal. The sophisticated analytics of the artistic essence of Malaniuk's poetry, as shown by Lobodowski in these papers, are so insightful that they deserve a big place in the history of the study of the poet and thinker's work. For the first time it contains the basic conceptual thoughts that characterize the poet's creative evolution, from the first collection in which he spoke his own voice and demonstrated the perfection of poetic form.

In the year of Malaniuk's death, two dedicated essays on his memory appeared on the pages of the journal "Culture", written by Jerzy Stempowski and Jozef Lobodowski. There is something important and significant about the fact that these two prominent Polish intellectuals wrote their farewell words to the prominent Ukrainian poet and thinker. In these essays the motives of the last goodbyes to the closest friend can be felt. They form a

lively, human image of Malaniuk. The paper concludes that Malaniuk's essay in Polish-language journals is so significant in quantitative and substantive terms that it demands serious attention from researchers.

Key words: Yevhen Malaniuk, "Culture", Jerzy Giedroyc, Jozef Lobodowski, Jerzy Stempowski, Ukrainian emigration, Polish emigration, essays.

БУРЯК Олена Федорівна. РОЛЬ І ФУНКЦІЇ ЕМОЦІЇ В ЕСЕЇСТИЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

У статті осмислюється функціональна роль емоційно-почуттєвого начала в есеїстиці Євгена Маланюка. Взаємодіючи з інтуїцією та раціональним первнем, воно забезпечує глибинне осягнення предмету. Виразно виявлене емоційно-почуттєве начало обумовило експлуатацію письменником комплексу художніх засобів (іронія, сарказм, гіпербола, метафора) і прийомів (антитеза, перифраз).

Як теоретико-методологічна категорія, емоція включена автором до комплексу критеріїв для оцінки таланту митця, рівня художності його творів.

Емоція виконує важливу роль в есеях Є. Маланюка: конструює або коригує концепцію праці, визначає або увиразнює вектор розвитку авторської думки, виражає оцінку осмислюваних подій, явищ, персоналій.

Ключові слова: есей, емоція, раціональне начало, інтуїція, художній засіб, художній прийом.

БУРЯК Елена Федоровна. РОЛЬ И ФУНКЦИИ ЭМОЦИИ В ЭССЕИСТИКЕ ЕВГЕНИЯ МАЛАНЮКА

В статье осмысливается функциональная роль эмоционально-чувственного начала в эссеистике Евгения Маланюка. Взаимодействуя с интуицией и рациональным началом, оно обеспечивает глубинное постижение предмета. Выразительно выражено эмоционально-чувственное начало обусловило эксплуатацию писателем комплекса художественных средств (ирония, сарказм, гипербола, метафора) и приемов (антитезис, перифраз).

Как теоретико-методологическая категория, эмоция включена автором в комплекс критериев для оценки таланта художника, уровня художественности его произведений.

Эмоция играет важную роль в эссе Е. Маланюка: конструирует или корректирует концепцию труда, определяет или акцентирует вектор развития авторской мысли, выражает оценку осмысливаемой событий, явлений, персоналий.

Ключевые слова: эссе, эмоция, рациональное начало, интуиция, художественное средство, художественный прием.

BURIAK Olena Fedorivna. THE ROLE AND FUNCTIONS OF EMOTION IN THE ESEISTICS OF YEVHEN MALANYUK

This article makes sense the functional role of emotional and sensual beginnings in Yevgen Malaniuk's essay. Malanyuk's style of essays is largely determined by the influence of his artistic thinking, his poetic style. This is the most highlighted at the level of pathos: all works are imbued with feeling, emotion. The very emotionally-sensual beginning is often the source of development of the logic of the article, which makes the author's opinion more insightful, reveals the essence of the object.

The emotionally-sensual beginning is an integral part of Malaniuk-essayist's intuitive knowledge, which contributes to the crystallization of thought in unexpected but profound in terms of the author's terminological formulations ("lyrical hearing").

The emotion as a reaction to the life of the nation, the state is a category included by the writer in the set of criteria that he uses to evaluate the artist's talent, the level of art of his works, including analyzing the poetry of T. Shevchenko, M. Rylsky, O. Pushkin.

In Malanyuk's works, one can observe a mix of different vector emotions, which at the same time express the author's attitude to different phenomena: anger caused by total ersatz-

patriotism, multiplied by the admiration of a rare true love for the Motherland, contributes to the hyperbolic evaluation of M. Khvylovi.

To express his conclusions, the writer often resorts to artistic means, figurative formulas, which is a condensed form give very precise and at the same time laconic characteristics of various phenomena: "the Cossack atavism" G. Chuprynka, "the revolutionary fire" by M. Khvylovi, "sweet world" by M. Rylski.

The apt metaphors, epithets, and periphrasis used by the writer convey the essence of the phenomenon, for example, they emphasize the outlook and aesthetic dominance of the artist.

Malanyuk also appreciates in colleagues the ability to find an adequate artistic means, an image for the description of a literary phenomenon.

The emotional background of many articles is determined primarily by the anxiety and pain for the deformity of Ukrainian culture, which is manifested in the tragic fate of Ukrainian artists.

The despair of the author, generated by the state of Ukrainian literature of the 1930s, is embodied in a hyperbolized statement, reinforced by the Gothic metaphor of the "grave of silence" in the essay "From the Kyiv Parnassus of Recent Years".

When Malaniuk talks about destructive socio-historical processes and events in Ukraine, he feels a sharp authorial experience. The loss of connection with Ukraine is played out as a deeply intimate drama, generating pain literally at the physical level.

The emotional spectrum of the essays clearly demonstrates the writer's attitude to the Soviet system: disgust, contempt, irritation, rage.

Thus, the emotional and sensual beginning fulfills important functions in Yevhen Malaniuk's essay. Interacting with intuition and rational primarily, it provides a deep understanding of the subject. Emotion often constructs or corrects the concept of work, defines or expresses the vector of the development of the author's thought, expresses the evaluation of events, phenomena, personalities conceived by the author.

Key words: *An essay, an emotion, a rational beginning, an intuition, artistic tool, artistic reception.*

ВЕЧИРКО Оксана Леонідівна. «ВІН ХОТІВ БУТИ «ШИКАРНИМ, ЯК ЛЕОПАРД» (М. ХВИЛЬОВИЙ У КОНТЕКСТІ ЕСЕЙІСТИКИ Є. МАЛАНЮКА)

Стаття присвячена творчим взаєминам українських митців Євгена Маланюка і Миколи Хвильового – людям, що відіграли важливу роль у процесі національного державотворення 20-их років минулого століття. Розглянуто есейістичні студії «13 травня 1933 року» та «13. 5. 1933» представника «празької школи», проаналізовано його спроби наукового осмислення художньо-естетичних поглядів М. Хвильового, акцентовано увагу на багатовимірності розуміння творчого феномену яскравого представника генерації «Розстріляного відродження». Досліджуючи постать М. Хвильового в особистісному і творчому аспектах, Є. Маланюк наголошує, що наслідки революції, які б мали згармонізувати життя й наповнити його змістом, у М. Хвильового сформували трагічне світовідчуття й глибоке розчарування в ідеології, що, зрештою, розвинуло суперечливість його особистості, світоглядну амбівалентність.

Ключові слова: *літературна критика, есей, національна ідентичність, малоросійство, еволюція світогляду, особистість автора.*

ВЕЧИРКО Оксана Леонидовна. «ОН ХОТЕЛ БАТЬ ШИКАРНЫМ, КАК ЛЕОПАРД» (Н. ХВЫЛЕВОЙ В КОНТЕКСТЕ ЭССЕЙИСТИКИ Е. МАЛАНЮКА)

Статья посвящена творческим взаимоотношениям украинских писателей Евгения Маланюка и Николая Хвильевого – людям, которые сыграли важную роль в процессе создания украинского государства двадцатых годов прошлого века. Рассмотрены эссеистические студии «13 мая 1933» и «13. 5. 1933» представителя «пражской школы», проанализированы его попытки научного осмысления художественно-эстетических взглядов Хвильевого, акцентировано внимание на

многомерности понимание творческого феномена яркого представителя поколения «Расстрелянного возрождения». Исследуя наследие Н. Хвелевого в личностном и творческом аспектах, Е. Маланюк отмечает, что последствия революции, которые должны гармонизировать жизнь и наполнить её содержанием, у Н. Хвелевого сформировали трагическое мироощущение и глубокое разочарование в идеологии, что, в конце концов, развило противоречивость его личности, мировоззренческую амбивалентность.

Ключевые слова: литературная критика, эссе, национальная идентичность, малоросийство, эволюция мировоззрения, личность автора.

VECHIRKO Oksana Leonidivna. "HE WANTED TO BE AS "MAGNIFICENT AS A LEOPARD" (M. KHVYLOVYI IN THE CONTEXT OF YE. MALANIUK'S ESSAYISM)

The article is devoted to the creative relationships between Ukrainian artists Yevhen Malaniuk and Mykola Khvylovyi, who played a key role in the 1920s national state building. In particular, the critical works by the representative of the Prague School were reviewed; his attempts to comprehend scientifically the artistic and aesthetic views of M. Khvylovyi were analyzed. The article is focused on the multidimensional understanding of the creative phenomenon of the prominent representative of the Executed Renaissance generation. Names of several Ye. Malaniuk's essays dedicated to the worshipper of the commune behind the mountains and related to the tragic number "13", such as "Trynadtsiate Travnia Tysiacha Devyatsot Trydtsiat Tretioho Roku" (the 13th of May 1933) and "13. 5. 1933", have become eloquent. In the literary and critical essay of Ye. Malaniuk we can note personal and creative vectors of investigating the M. Khvylovyi's figure. The consequences of the revolution, which should have made life more balanced and meaningful, just made M. Khvylovyi see the world from the tragic side and feel deep disappointment in ideology, which eventually developed into a contradictory personality, worldview ambivalence of the artist.

Yevhen Malaniuk has been on the warpath against false Ukrainianness all his life, he blamed Little Russianness, betrayal and slave instincts of his own nation, which, in his opinion, led to the defeat of Ukrainian statehood. Considering this, an important place in his studios, as well as in M. Khvylovyi's pamphlets, is allocated for interpreting the essence of Little Russianness.

While living as an emigrant, Ye. Malaniuk closely watched the artistic process in Ukraine, acting as an analyst. He created a concise psychologized portrait of a "romantic with unbending spirit".

Key words: literary criticism, essay, national identity, Little Russianes, worldview evolution, author's personality.

ГОЛЬНИК Оксана Олександрівна. ПРАКТИКА МОНОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ Є. МАЛАНЮКА: ПАРАДИГМА

У статті розглянуто базові принципи літературознавчої практики Є. Маланюка, які простежуються у його монографічних літературних портретах письменників. З'ясовано, що в прицілі авторської уваги був стиль митця. Він став індикатором ментальності і внутрішньої культури письменника. Зміни, які відбувалися зі стилем, мали глибинні витоки. Щоб з'ясувати їх характер і причини, Є. Маланюк звертався до життєпису митця. У праці доведено, що біографічний метод був допоміжним методом, котрий допомагав літературознавцеві зрозуміти витоки зрушень у письменницькій манері. У цьому контексті розглянуто концептуальні складові літературознавчого підходу Є. Маланюка – конфлікт «митець і доба», трагічність, літературний і життєвий чин.

Ключові слова: есеїстика, літературознавча практика, стиль, конфлікт, біографічний метод, трагізм.

ГОЛЬНИК Оксана Александровна. ПРАКТИКА МОНОГРАФИЧЕСКОГО ПОРТРЕТИРОВАНИЕ Е. МАЛАНЮКА: ПАРАДИГМА

В статье рассмотрены базовые принципы литературоведческой практики Е. Маланюка, которые прослеживаются в его монографических литературных портретах писателей. Установлено, что в прицеле авторского внимания был стиль художника. Исследователь и эссеист определил его как индикатор ментальности и внутренней культуры писателя. Изменения, которые происходили со стилем, имели глубокие корни. Чтобы выяснить их характер и причины, Е. Маланюк обращался к биографии художника. В работе доказано, что биографический метод был вспомогательным методом, который помогал литературоведу понять истоки сдвигов в писательской манере. В этом контексте рассмотрены концептуальные составляющие литературоведческого подхода Е. Маланюка – конфликт «художник и эпоха», трагичность, литературный и жизненный чин.

Ключевые слова: эссеистика, литературоведческая практика, стиль, конфликт, биографический метод, трагизм.

HOLNYK Oksana Oleksandrivna. THE PRACTICE OF THE MONOGRAPHIC PORTRAITURE BY YE. MALANIUK: PARADIGM

Despite the considerable achievement of such scientists, as Yu. Lavrinenko, L. Kutsenko, L. Omelchuk, O. Bahana, P. Ivanyshyn, B. Synevych, H. Klochek, V. Krasnoshchok, O. Slonovska the problem of the study of literary methodology of Ye. Malaniuk remains relevant.

In particular the theme of technology for studying the literary practice of Ye. Malaniuk, methodology and methods of investigation the figures of writers, thinking of Ye. Malaniuk as a theorist of literature and a researcher of poetics are of current of concern.

In literary criticism an idea of national-centric of literary practice of Ye. Malaniuk has been established (P. Ivanyshyn, H. Klochek), from which the writer determined an artistic value and perfection of artistic works. The reasonable idea of the national going swims out near the study of artistic figures. However the question of specific methodological system of practice of Ye. Malaniuk is exposed. Therefore in the paper factors and conceptions of Ye. Malaniuk, used for creation of monographic literary portraits of artists, are considered.

The conceptual centre of his theory was a concept of style. E. Malaniuk is interpreted the concept «style» widely: it is not only the special artistic position, manner or «voice of writer», but it displays deeper mental features of his nature, character. The research of writer's style connects with the problem of biography. The essayist searches the sources of stylistic markers of artists in their biographies: origin and culture of a family, belonging to the certain state and certain ethnic group and others. A biographic method helps Ye. Malaniuk to understand and explain the sources of stylistic constituents of work by P. Tychna, M. Rilskyi, Lesia Ukrainka and I. Franko, T. Shevchenko, and M. Gogol.

The second factor influenced on stylish changes in the work of writers is their conflict with the epoch. It was associated with an unrealized character or the choice of creative personality. A conflict crystallized the certain constituents of the artistic thinking of writers, stimulated his evolution or vice versa resulted in degradation or slump to the subzero (comical, parody) forms of comprehension of reality.

The third constituent of a study of literature conception of Ye. Malaniuk is an idea of tragic as heroic and literary rank. An indicator of spiritual increase of artist for Ye. Malaniuk is a tragedy of his attitude that will be realized in the heroic fervor of works.

Ye. Malaniuk had the clear methodological system of research of work of artists, the core of that folded the analytical estimation of aesthetic costs of artistic style of a writer, supported and increase a biographic method. This synthesis allowed to realize the phenomenological going near the study of spiritual essence «national» – to criterion maturity cultures that presented it.

Key words: esseistics, literary practice, style, conflict, biographic method, tragic.

ЗЕМЛЯНСЬКА Аліна Вікторівна, ЗОТОВА Валентина Георгіївна. ТЕМА ЯНИЧАРСТВА, МАНКУРТСТВА У ПОЕЗІЇ ТА ЕСЕЇСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА

У статті йдеться про те, що художньо-публіцистична спадщина Є. Маланюка є розлогим полем для роздумів про сутність українського історичного та сучасного яничарства і манкуртства. Аналізовані явища можуть бути амбівалентними за своєю суттю; означають відмову від національних коренів, психологічну залежність від чужої культури, внутрішнє поневолення особистості. У митця яничарство та манкуртство пов'язані зі зрадою / відмовою / відірваністю людини від Батьківщини та її духовно-культурним само- або насильницьким відстороненням. На українському ґрунті, за Є. Маланюком, манкуртство співвідноситься із явищем малоросійства. У своїх есеях митець приходив до висновку, що збереження духовності неможливе без історичної пам'яті, а відсутність обох і є причиною продукування таких явищ, як яничарство, манкуртство, роксоланство.

Ключові слова: поезія, есеїстика, історизм, яничарство, амбівалентність, манкуртство, роксоланство.

ЗЕМЛЯНСКАЯ Алина Викторовна, ЗОТОВА Валентина Георгиевна. ТЕМА ЯНЫЧАРСТВА, МАНКУРТСТВА В ПОЭЗИИ И ЭССЕИСТИКЕ Е. МАЛАНИУКА

В статье идет речь о том, что художественно-публицистическое наследие Е. Маланюка является широким полем для размышлений о сущности украинского исторического и современного янычарства и манкуртства. Анализированные явления могут быть амбивалентными по своей сути; означают отказ от национальных корней, психологическую зависимость от чужой культуры, внутреннее порабощение личности. У писателя янычарство и манкуртство связаны с предательством / отказом / оторванностью человека от Родины и его духовно-культурным само- и насильственным отстранением. На украинской почве, по Е. Маланюку, манкуртство соотносится с явлением малороссийства. В своих эссе он приходит к выводу, что сохранение духовности невозможно без исторической памяти, а отсутствие обеих и есть причиной продуцирования таких явлений, как янычарство, манкуртство, роксоланство.

Ключевые слова: поэзия, эссеистика, историзм, янычарство, амбивалентность, манкуртство, роксоланство.

ZEMLIANSKA Alina Viktorivna, ZOTOVA Valentyna Heorhiiivna. THE THEME OF JANISSARITY, MANKURTITY IN POETRY AND ESSAYS OF YE. MALANIUK

The article reveals the views of the Ukrainian writer Ye. Malaniuk on the phenomena of janissarity and mankurtity as the historical and psychological notions. It is emphasized that this theme was relevant in the literature for many centuries and is directly related to the history of Ukraine and the self-identification of the Ukrainian nation. It has been discovered that the concepts of janissarity and mankurtity are ambivalent in their essence and mean a psychological dependence on an alien culture, internal enslavement, isolation from historical memory and its own family, people. At the same time, we have to take into account the possible phenomenon of assimilation, which involves someone's adoption of an alien culture without a threat to his own. It is emphasized that Ye. Malaniuk's creative heritage is an abundant area for reflection on the phenomena that are analyzed and their influence on the development of national culture and personal existence. It is determined that in many aspects Ye. Malaniuk understands the notions of mankurtity and janissarity as related to the concept of «little Russian identity» as a result of planting a foreign language on Ukrainian lands. Therefore, this problem became the leading motive of both the writer's poetry and essays. His image of Ukraine appears dualistic: it is a Bereghynja, Saint Maria and at the same time – a sinner, a witch, a pokrytka, a janissary's mother, etc. Thus in his verses it is actualized the theme of the Roksolanity. It has been revealed that in his publicistic writings Ye. Malaniuk made the conclusion that preservation of spirituality is impossible without historical memory, and the absence of both is the cause of producing such phenomena as

janissarity, mankurtity, Roksolanity. And it is hard to avoid such transformation, even for genius personalities, such as M. Gogol, whom the author has devoted a lot of his works.

Key words: *poetry, essayism, historicism, janissarity, ambivalence, mankurtity, Roksolanity.*

ЛАВРУСЕНКО Марія Іванівна. СПЕЦИФІКА ЖАНРУ ЕСЕ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ СТАТТІ «МАЛОРОСІЙСТВО»)

У статті досліджено причини звернення вітчизняних письменників-емігрантів до прози-есе, окреслено специфіку творів цього спрямування, проаналізовано жанрові особливості культурологічної розвідки Є. Маланюка «Малоросійство». Наголошено, що розробку цього жанру авторами екзилу спонукала відсутність доступу до оригінальної джерельної бази і прагнення вільно висловлювати свою думку щодо історії і культури батьківщини. Актуалізовано, що характерними рисами есе є вільна композиція, полемічність, що ґрунтується на аргументованості, діалогічності. Мова творів цього жанру поєднує у собі і наукове, й образне сприйняття проблеми. Зауважено, що в есеї «Малоросійство» Є. Маланюк доводить, що причиною невдач українців на шляху побудови самостійної держави є комплекс меншовартості, вихований за часи колоніальної залежності. Авторські висновки аргументовані, вони спрямовані на діалог з читачем. Структура дослідження тяжіє до наукової розвідки. Мова есею образна, що допомагає кращому осмисленню актуалізованої у розвідці проблеми малоросійства як національної психологічної хвороби.

Ключові слова: *Євген Маланюк, пражська школа, еміграційна література, есе/есеї.*

ЛАВРУСЕНКО Мария Ивановна. СПЕЦИФИКА ЖАНРА ЭССЕ В ТВОРЧЕСТВЕ ЕВГЕНИЯ МАЛАНЮКА (НА ПРИМЕРЕ АНАЛИЗА СТАТЬИ «МАЛОРОССИЙСТВО»)

В статье исследованы причины обращения отечественных писателей-эмигрантов к прозе-эссе, очерчена специфика произведений этого направления, проанализированы жанровые особенности культурологической статьи Е. Маланюка «Малороссийство». Отмечается, что разработку этого жанра авторами эмиграции побудило отсутствие доступа к первоисточникам и стремление свободно выразить свое мнение относительно истории и культуры родины. Указано, что характерными чертами эссе является свободная композиция, полемичность, основанная на аргументированности, диалогичности. Язык произведений этого жанра объединяет в себе и научное, и образное восприятие проблемы. Подчеркнуто, что в эссе «Малороссийство» Е. Маланюк доказывает, что причиной неудач украинцев на пути построения независимого государства есть комплекс неполноценности, воспитанный во времена колониальной зависимости. Авторские выводы аргументированы, они направлены на диалог с читателем. Структура исследования близка к научной работе. Язык эссе образен, что помогает лучшему осмыслению актуализированной в статье проблемы малороссийства как национальной психологической болезни.

Ключевые слова: *Евгений Маланюк, пражская школа, эмиграционная литература, эссе.*

LAVRUSENKO Mariia Ivanivna. SPECIFICS OF THE GENRE OF ESSAY IN THE WORKS OF YEVHEN MALANIUK (BASED ON THE ANALYSIS OF THE ARTICLE «MALOROSIYSTVO»)

The article investigates the reasons for the addressing of Ukrainian emigrant writers to the genre of essays, outlines the specifics of the artistic work in this genre, analyzes the genre features of the study «Malorosiystvo» by Ye. Malaniuk.

The genre of essay originated in Ukrainian literature in the 19th century. Ukrainian emigration artists addressed to this genre as a continuation of the national tradition. Staying outside mainland Ukraine made it difficult for writers to access the original source base and

prompted them to express their thoughts in the form of an essay. The essay allowed emigrant writers to freely express their opinions about the history and culture of their homeland; it helped to overcome the psychological conflict – the break with the native land.

The essay as a genre has features of both scientific literature and fiction. Its characteristic features are free composition, argument-based polemics, dialogue. The language of the essays combines both scientific and artistic perceptions of the problem.

The main pathos of the essay «Malorosiystvo» by Ye. Malaniuk is to prove to the reader that the reason for the inability of Ukrainians to build an independent state is a complex of inferiority. It was raised in our nation by the Russian Empire, by the Soviet Union. The author leads the discussion using arguments. It relies on history and fiction. Logically selected examples of proving the position are aimed at dialogue with the reader. The structure of the study tends to scientific researches. The language of the essay is figurative. The author claims that lack of national dignity is a disease of Ukrainians.

Key words: Yevhen Malaniuk, Prague School, emigration literature, essay.

МОМОТ Неля Миколаївна. ТИЧИНА-ЛЮДИНА І ТИЧИНА-ПОЕТ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА: КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ ПОЕТИЧНОЇ ДОЛІ

У статті подано детальний коментар суперечливої поетичної долі П. Тичини за матеріалами статті «Д.В.Ц.» Є. Маланюка. Висвітлено культурологічний аспект його публіцистики, яка відображає українство в еміграційному середовищі, його вплив на формування української літератури як за кордоном, так і в межах радянської України. Оцінено творчість П. Тичини як контроверсійну стосовно його поетичної долі у сприйнятті Є. Маланюка та інших представників еміграції. Поруч з аналізом усього літературного процесу Маланюк явно виокремлює постать Тичини, природу талановитості якого публіцист для себе з'ясовує. Оцінка поета-Тичини в різних статтях відбувається під двома кутами зору: з одного боку, необхідність відстоювати талановитість Тичини, з другого, – розвінчати більшовицький вплив на нього.

Ключові слова: еміграційне середовище, Тичина-людина, Тичина-поет, геопоетичний контекст, національний вплив.

МОМОТ Неля Николаевна. ТЫЧИНА-ЧЕЛОВЕК И ТЫЧИНА-ПОЭТ В ПУБЛИЦИСТИКЕ Е. МАЛАНЮКА: КОНТРОВЕРСИОННОСТЬ ПОЭТИЧЕСКОЙ СУДЬБЫ

В статье даётся детальный комментарий противоречивой поэтической судьбы П. Тычины по материалам статьи «Д.В.Ц.» Е. Маланюка. Освещён культурологический аспект его публицистики, которая отображает украинство в эмиграционной среде, её влияние на формирование украинской литературы как за границей, так и в советской Украине. Оценено творчество П. Тычины как контроверсионное касательно его поэтической судьбы в восприятии Е. Маланюка и других представителей эмиграции. Наряду с анализом всего литературного процесса Маланюк явно выделяет личность Тычины, природу талантливости которого публицист для себя выясняет. Оценка поэта-Тычины в разных статьях даётся под двумя углами зрения: с одной стороны, необходимость отстаивать талантливость Тычины, с другой, – развенчать большевистское влияние на него.

Ключевые слова: эмиграционная среда, Тычина-человек, Тычина-поэт, геопэтический контекст, национальное влияние.

MOMOT Nelia Mukolaiivna. TYCHYNA AS THE PERSON AND TYCHYNA AS THE POET IN PUBLICISM OF YE. MALANIUK: THE CONTROVERSIAL POETIC FATE

The article gives a detailed commentary on the controversial poetic fate of P. Tychyna by the materials of the article "D.V. Ts." by Ye. Malaniuk. The cultural aspect of his publicism, which reflects Ukrainians in the emigration environment, his influence on the formation of Ukrainian literature both abroad and within Soviet Ukraine, is highlighted. The emphasis is placed on the fact that it is such activity that Malaniuk determines the tasks of Ukrainian emigration in the

process of further progress of the Ukrainian national idea. An analysis of the status of literature within Soviet Ukraine has been made. In particular, P. Tychyna's creativity was assessed as controversial in relation to his poetic destiny in the perception of Ye. Malaniuk and other representatives of emigration. The reasons for the struggle for the liberation of Ukraine and the program principles for Ukrainian emigration are set out in his article "On the role of emigration". Along with the analysis of the entire literary process, Malaniuk clearly distinguishes the figure of Tychyna, the nature of talent which the publicist finds out to himself. The evaluation of the poet-Tychyna in various articles takes place at two angles: on the one hand, the need to defend the talent of Tychyna, on the other - to undermine the Bolshevik influence on him. In the article "D.V. Ts." Malaniuk sympathizes with the fate of the poet in the conditions of Bolshevik chauvinism. The publicist notes Tychyna's pro-Ukrainian stance and feels the blunder that occurred in the fate of the poet. Malaniuk reveals the policy of the Bolshevik government of the UkrSSR in relation to the figures of Tychyna. He immediately shares: Tychyna as the Person and Tychyna as the Poet. As a journalist, he argues with himself, he first wants to convince himself (and by his sincerity and emotionality – others) that could not have been different in that system, he justifies Tychyna with his same poetic talent. Emigration journalism of Malaniuk, especially of the 1920's, is marked by a certain pathos, although this is due to aspects of mass and relevance. This peculiar pathos, which adds the text of the form of appeal, within the local environment gives its effect – it works as a controversial communication, which is capable to draw attention to the topical problems. For the publicist, it was obvious that with the help of talented artists, it was profitable for the Bolsheviks to demonstrate Ukrainian literature as a national form, but socialist in essence. It was a tactically-planned policy, which Malaniuk set himself as the target. But even so scorned national literature gave birth to and formed the ethnic Ukrainian elite. And whatever controversy was the literary fate of Tychyna, to dampen the national influence of his early creativity is not possible for Malaniuk. Consequently, the future of Ukraine will always attract the attention of Ukrainian emigrants. They always closely followed its progress, constantly leading a competitive struggle. Ye. Malaniuk, by his publicism, demonstrated the power of the national spirit, his own indestructibility, the powerful energy of those Ukrainians who chose the path of emigration, determined in those circumstances the meaning of life – to stubbornly stand on the path of traveling overseas life, but then to create such a dreamed national culture.

Key words: emigration environment, Tychyna as the Person, Tychyna as the Poet, geopoietic context, national influence.

**РИБАЛЬЧЕНКО Валентина Костянтинівна. ТЕМА ДУХОВНОЇ
ДЕСТРУКЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЕСЕЇСТИЦІ Є. МАЛАНЮКА ТА
В. РОЗАНОВА**

У статті в компаративному аспекті аналізуються погляди Є. Маланюка та В. Розанова на сутність російської літератури.

Визначаються естетичні, аксіологічні та соціокультурні домінанти інтерпретації Маланюком та Розановим творів російських письменників та їх місця в історико-літературному процесі кінця XIX – початку XX століття.

Автор приходять до висновку про такі спільні риси в есеїстиці російського та українського критиків як національна закоріненість, зацікавленість соціальним, державотворчим аспектом літератури.

Концепція російської літератури В. Розанова та Є. Маланюка максимально детермінована їх оцінкою історії Росії. Російський та український мислителі, що були антагоністами у ставленні до самодержавної Росії та її літератури, парадоксально приходять до спільних висновків в оцінці Росії більшовицької, у розумінні деструктивного шляху російської літератури.

Ключові слова: компаративний, національний, світогляд, держава, есеїстика.

РЫБАЛЬЧЕНКО Валентина Константиновна. Тема духовной деструкции русской литературы в эссеистике Е. Маланюка и В. Розанова

В статье в компаративном аспекте анализируются взгляды Е. Маланюка и В. Розанова на сущность русской литературы.

Определяются эстетические, аксиологические и социокультурные доминанты их интерпретации произведений русских писателей и их места в историко-литературном процессе конца XIX – начала XX века.

Автор приходит к выводу о таких общих чертах в эссеистике В. Розанова и Е. Маланюка как национальная укорененность, заинтересованность в социальном аспекте литературы.

Концепция русской литературы В. Розанова и Е. Маланюка максимально детерминирована их оценкой истории России. Российский и украинский мыслители, будучи антагонистами по отношению к самодержавной России и ее литературе, парадоксально приходят к общим выводам о России большевистской, о деструктивном пути русской литературы.

Ключевые слова: *компаративный, национальный, мировоззрение, государство, эссеистика.*

RYBALCHENKO Valentyna Kostyantynivna. THE THEME OF THE SPIRITUAL DESTRUCTION OF RUSSIAN LITERATURE IN THE ESSAYS OF YE. MALANIUK AND V. ROZANOV

The article analyses Ye. Malaniuk and V. Rozanov's views on the nature and causes of the decline of the Russian literature in a comparative aspect.

The aesthetic, axiological and socio-cultural dominants of Ye. Malaniuk's and V. Rozanov's interpretations of the works of Russian writers and their place in the historical and literary process of the late 19th – early 20th centuries are determined.

A comparative analysis of the essay writing of such different figures deepens the interpretation of the artistic phenomena they analyze, contributes to the creation of an entire literary process of the 20th, making the analyzed figures of Russian and Ukrainian artists more meaningful and opening up new horizons for understanding the well-known works of many canonized writers.

National inveteracy and concern for national values are at the forefront of both artists' outlooks. Ye. Malaniuk's understanding of the struggle for an independent Ukraine is indispensably connected with the fight against hostile (Russian) pseudoculture, its de-aesthetization.

A comparative analysis of V. Rozanov's and Ye. Malaniuk's classifications of Russian literature attests to the fact that they had similar views on its genesis in the 19th and early 20th centuries. They both sharply criticized Russian and European modernism, and this fact conciliates the aesthetics of their works.

A special place in the essays of V. Rozanov and Ye. Malaniuk is given to the figure of M. Gorky whose attitude to the Ukrainian language and literature as well as to Ukrainian writers plays a crucial role in Ye. Malaniuk's evaluation of this personality.

Despite the differences in Ye. Malaniuk's and V. Rozanov's views on certain aesthetic phenomena, it is the evaluation of the general vector of the development of the Russian literature in the 20th century and their search for the causes and tendencies of this process in the history of Russia that make it possible to draw conclusions about the closeness of their views.

Ye. Malaniuk's and V. Rozanov's concepts of Russian literature are determined by their evaluation of the Russian history at most. V. Rozanov links the fall of the Russian Empire to literary factors, placing the blame on the Russian literature while Ye. Malaniuk sees the doom of the Russian literature in being excessively related to the imperial bureaucratic mechanism, the "utilitarian-state, administrative-imperial bias", and the inorganic origin of the Moscow nation. The Ukrainian thinker points to the connection between the ideological and biased nature of the Soviet literature and the "great 19th-century Russian literature".

Ye. Malaniuk and V. Rozanov, who were antagonists in their attitude to the autocratic Russia and its literature, paradoxically come to similar conclusions in evaluating the Bolshevik Russia, in understanding the reasons of the doom of its culture.

Key words: comparative, national, outlook, state, essay writing.

СЛОНЬОВСЬКА Ольга Володимирівна. АВТОРСЬКИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІФ УКРАЇНИ ХХ СТ. ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

У статті йдеться про ідейно-політичний міф України, витворений Євгеном Маланюком у його ж есеїстиці, щоденникових записах та публіцистичних працях, а також суголосні мотиви й висновки з умовиводами Д. Донцова та В. Липинського про Українську державу.

Ключові слова: ідеологія, політика, націоналізм, шовінізм, патріотизм, героїзм, ідейно-політичний міф України, менталітет, національна самоідентифікація, державність.

СЛОНЕВСКАЯ Ольга Владимировна. АВТОРСКИЙ ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ МИФ УКРАИНЫ ХХ В. ЕВГЕНИЯ МАЛАНЮКА

В статье дается анализ идейно-политическому мифу Украины, представленным Евгением Маланюком в его эссеистике, дневниковых записях и публицистических работах, а также оценка подобных мотивов и умозаключений об Украинском государстве Д. Донцова и В. Липинского.

Ключевые слова: идеология, политика, национализм, шовинизм, патриотизм, героизм, идейно-политический миф Украины, менталитет, национальная самоидентификация, государственность.

SLONOVSKA Olha Volodymyrivna. AUTHOR IDEOLOGICAL AND POLITICAL MYTH OF UKRAINE THE XX TH CENTURY DEVELOPED BY YEVHEN MALANIUK

The article deals with the ideological and political myth of Ukraine, which was created by Yevhen Malaniuk in his own essays, diary notes and publicistic works, as well as concurrent motives and conclusions with the deductions of D. Dontsov and V. Lipynskyi about the Ukrainian state.

The collaborative literary myth of Ukraine by the common creative forces of the most talented Ukrainian emigrant writers was formed mainly during the 20–50's years of the XX th century and it became a unique phenomenon, because it was realized by the modernist artists in the extremely unfavourable conditions of emigration, the eternal inaccessibility to the national promised land, given by God, and the comprehending of the inability to return to their native land to the end of their lives. The emergence and existence of such a national and literary consolidating vitaistic myth on the territory of mainland Ukraine (USSR) at that time was impossible apriori. First, the ideological doctrine of the pseudo-method of "social realism" which was forced to Soviet Ukrainian artists and legalized the taboo on the problem of God and the divine, without which no myth could exist at all. Second, the national Ukrainian idea in the USSR was regarded as the most serious crime. Third, the creation of the national myth of the twentieth century required the mythological thinking of its authors, and in Soviet times such a phenomenon was considered as anti-Soviet and hostile manifestations of bourgeois nationalism. In addition to these reasons, it is also taken into account that in the Ukrainian Soviet literature, which in its allegedly optimistic subject was in fact deeply depressing, as it was widely hosted by the frustrating myths of Ukrainian minority, the catastrophic inability of literary characters or images to make fateful choices; the obligatory tragic and dramatic collisions of the typical outcomes of the works were traced, which ended in the physical or moral death of the beautiful, but apriori weak by spirit of the Ukrainian nation representatives. Such frustration indices of collaboration and a kind of «capitulation before the battle» as well as the readers subconsciousness were programmed through the psychologically artificially implanted role of a slave, a failure, a defeatist in real life. At the same time, the creative imagination of diaspora

writers was not suppressed by the procrastinative norms of «social realism». They created at the will of their heart and produced images of Ukrainian passionaries. Such artistic personalities were able to withstand the colonialist policy of the invaders in their works of art, not being only armed, but above all intellectually, spiritually and morally, to make a kind of review of outdated ideas and complexes, to build the Ukrainian state in reality, not only in romantic dreams, inspire readers with their example, and to become the national ideal of the Ukrainian of the new era.

Outside the USSR it was possible to publish everything that dictated to the Ukrainian writers their conscious authorial position and even their subconsciousness without any reassurance and fear. Therefore, the literary diaspora possessed not only what «Ukraine was lack – a consolidated, single, institutional and financial basis of its scientific and cultural activity», but also managed to become a «medium between Ukraine and the world in the most terrible times: during the Second World War and post-war stalinism, in the days of grotesque Khrushchov reprise and dull Brezhnev conservatism» (Oksana Pakhliovska). Such a phenomenon had not only the features of knowledge gained through life experience, but also showed a distinct apriori character, without which, in fact, there are no complete manifestations of literary talent at all.

After all, none of the Ukrainian political scientists in emigration, except for the «separatist» D. Dontsov, even in the courageous dreams, did not bear in mind the idea of Ukraine's existence outside the deadly embrace of «brotherly Russia». However, the ideological and political myth of Yevhen Malaniuk, which emerges from his essays about Bohdan Khmelnytskyi, Ivan Mazepa, Nestor Makhno, Symon Petliura, and laconic diary notes, and also manifests itself in the literary studies devoted to T. Shevchenko, I. Franko, Lesia Ukrayinka and Mykola Khvylovyi, testify that the diaspora ideologist and poet created the ideological and political myth of independent united Ukraine and envisaged the emergence of its nationally conscious leader, and in its own literary work – laid the cornerstone of the literary myth of Ukraine.

On the basis of scientific research of domestic and foreign philosophers, psychoanalysts, political scientists and literary critics, in our dissertation, the basic parameters of the concepts of «ideological and political myth of the state» and «literary myth of the state» have been defined, their parallel existence in time of appearance has been proven in national cultures; the discourse of the ideological and political myth of Ukraine has been traced down, whose founder M. Kostomarov was, having written «The Law of God (Book of Being of the Ukrainian People)», and the founder of the literary myth of Ukraine, the demiurge of which T. Shevchenko became in his own works. These two vitaistic and consolidating myths of the Ukrainian nation that arose at an extreme time for our nation when the existence of the Ukrainian people was in real danger and immediately resolved the question of «to be or not to be» Ukraine at all, optimally solved the key issue to the existence of the Ukrainian nation in favour of «to be». The ideological and political myth of Ukraine by M. Kostomarov and the literary myth of Ukraine by T. Shevchenko nourished at least three generations of the Ukrainians with their specific metaphysical vitaistic energy and did not allow linguistic assimilation and final vivisection by the invaders of the Ukrainian idea in the extremely complex and oppressive environment of the Russian grand-imperial (autocratic) occupation. For this reason, in the early twentieth century circumstances in no way accidentally changed in favour of Ukraine.

Key words: ideology, politics, nationalism, chauvinism, patriotism, heroism, ideological and political myth of Ukraine, mentality, national self-identification, statehood.

ЦЕПА Олександра Володимирівна. ЕСЕ «МАЛОРОСІЙСТВО» ЄВГЕНА МАЛАНЮКА В РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ АВТОРА

У статті окреслено доцільність застосування актуальної у філології проблеми автора до «Малоросійства» Євгена Маланюка. Обґрунтовано інструментарій дослідження особливостей вираженого «зовнішнього світу» есе. Висвітлено специфіку авторського бачення, осмислення і ставлення до пов'язаних із поняттям

«малоросійство» постатей і фактів. Висловлено припущення про ключові складові текстуально вираженої авторської особистості.

Ключові слова: проблема автора, внутрішній досвід митця, образ довколишнього, комплекс малоросійства, національна екзистенція, національні інстинкти, національна психіка, історична пам'ять, духовна суверенність, якості авторської особистості.

ЦЕПА Александра Владимировна. ЭССЕ «МАЛОРОСИЙСТВО» ЕВГЕНИЯ МАЛАНЮКА В РАКУРСЕ ПРОБЛЕМЫ АВТОРА

В статтє очерчено целесообразность применения актуальной в филологии проблемы автора к «Малороссийству» Евгения Маланиюка. Обосновано инструментарий исследования особенностей выраженного «внешнего мира» эссе. Отражена специфика авторского виденья, осмысления и отношения к связанным с понятием «малоросійство» фигурам и фактам. Выражено предположение о ключевых составляющих текстуально выраженной авторской личности.

Ключевые слова: проблема автора, внутренний опыт художника, образ окружающего мира, комплекс малороссийства, национальная экзистенция, национальные инстинкты, национальная психика, историческая память, духовная суверенность, качества авторской личности.

TSEPA Olexandra Volodymyrivna. THE ESSAY «MALOROSIYSTVO» WRITTEN BY YEVENH MALANIUK IN THE CONTEXT OF THE AUTHOR'S PROBLEM

The essay «Little Russian identity» written by Ye. Malaniuk in 1959 is an original phenomenon in the field of social sciences and humanities. The author presented a complete picture of axiological aspects of national existence. It's advisable to apply the actual in philological science problem of the author, which involves a systematic justification of aspects of the inner experience of the artist and his vision of the environment. In the interpretation of the ordinary type of imperial man, the author emphasizes the specifics of the totalitarian state, which permanently ignores any manifestations of personality. The essayist is sure that the main reason for mass and traditional production of the little Russian identity is the systematic and purposeful methods that have been developed for centuries in Moscow. Malaniuk convinced that the phenomenon of the «Little Russian identity» is apolitical, and notes that it is a «disease» of the nation's intellectuals. Such considerations are conditioned by the critical vision of the Middle Ages, the era of the Lithuanian and Cossack, the era of Ruins, the social vicissitudes of the 1920s, the Soviet period. While understanding figures of Ivan Mazepa, Nikolai Gogol and Taras Shevchenko essayist reveals a specific historical modification of the «little Russian». In this context, we are talking about the taming of political and military will, the destruction of the healthy nature of the psyche, the loss of national instincts, the spiritual adornment of the Ukrainian nation. The author calls on fellow countrymen to realize the complex of the «little Russian identity» and confidently create their own spiritual sovereignty. In the context of the author's problem, the essay «Little Russian identity» written by Yevhen Malaniuk The essay gives grounds to speak about observation, intellectuality of the artist, its developed historical flair and intuition, criticality, providence of his views, patriotism, developed citizenship. Political and moral integrity, national pride and dignity, persistent defense of their own national and aesthetic interest emphasize the ability of the artist to educate by the history and influence the formation of the national identity of fellow countrymen. In addition to psychological insight, the author demonstrates the ability to philosophically comprehend the meaning of life in general and human existence in particular.

Key words: the author's problem, the inner experience of the artist, the image of the surrounding, the complex of the «little Russian identity», national existence, national instincts, national psyche, historical memory, spiritual sovereignty, the quality of the author's personality.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 184

«Наукові записки. Серія Філологічні науки» Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка внесені до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 04.07.2014 № 793)

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»*

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 28.06.2019. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум.др.арк. 8,29. Наклад 300. Зам. № 9199.

РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кропивницький, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84.
Факс.: (0522) 24 85 44
E-Mail.: mails@kspu.kr.ua